

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

РАДЧЕНКО Леся Миколаївна

УДК 32.019.5 : 159.952. 1 (043.3)

**ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ:
ОБ'ЄКТИВНО-СУБ'ЄКТИВНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ
І МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:

БАБКІНА Ольга Володимирівна,

доктор політичних наук,

професор,

академік АПН України

Київ - 2009

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ.....	12
1.1. Розвиток концепції політичних інтересів в історії політичної думки.....	12
1.2. Сучасний стан наукового дослідження проблеми політичних інтересів, їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації.....	28
1.3. Методологічні підходи до наукового аналізу проблеми дослідження політичних інтересів.....	49
Висновки до першого розділу.....	58
РОЗДІЛ 2	
СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ.....	62
2.1. Співвідношення понять політичні потреби та політичні інтереси в політичному житті суспільства.....	62
2.2. Політичні інтереси як елемент політичної свідомості.....	83
2.3. Типологія політичних інтересів: основні напрями гармонізації політичних потреб та інтересів.....	93
Висновки до другого розділу.....	108
РОЗДІЛ 3	
ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ.....	111
3.1. Політична соціалізація як засіб формування та реалізації політичних інтересів.....	111

3.2. Реалізація політичних інтересів через діяльність політичних інститутів.....	127
3.3. Проблеми становлення політичних інтересів у політичному житті України в процесі її трансформації.....	144
Висновки до третього розділу.....	159
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасній Україні відбувається впровадження нових принципів у функціонуванні політичної системи, що сприяє виникненню потреби у подальшому осмисленні політичного життя суспільства. В цьому контексті набуває актуальності питання політичних інтересів як одного з основних елементів політики, яка виконує інтегративну функцію, виступаючи як мистецтво приведення різноманітних групових інтересів до показника суспільної єдності і політичного консенсусу. Політичні інтереси виражають потреби суспільства, соціальних груп, спільнот, політичних партій тощо у політичній сфері, що слугують причиною, рушієм, мотивом політичних дій суб'єктів. Дослідження політичного інтересу дає можливість розкрити принцип взаємозв'язку індивідуальних та суспільних потреб.

В сучасній Україні спостерігаються нові протиріччя між змістом політичної діяльності політичної еліти та інтересами українського суспільства. Низька якість прийнятих політичних рішень, боротьба політиків за владу, певною мірою спрямовують їх до реалізації корпоративних, егоїстичних, а не суспільно значущих інтересів.

Актуалізація даної проблеми також викликана практичними потребами політичної діяльності сучасної України, необхідністю наукового осмислення політичних інтересів. Проблема політичних інтересів розглядається багатьма вітчизняними науковцями в контексті досліджуваного ними напрямку, зокрема В. Андрущенко, В. Бабкіним, О. Бабкіною, В. Бехом, І. Бідзюрою, В. Бушанським, І. Варзарем, М. Головатим, В. Горбатенком, Г. Зеленько, В. Корнієнком, О. Колясою, В. Кременем, І. Кресіною, О. Ліснічуком, А. Лузаном, М. Михальченком, І. Побочием, Ф. Рудичем, С. Рябовим, Ю. Сабанадзе та ін.

Проте у вітчизняній науці потребує поглибленого дослідження питання послідовного процесу виникнення і механізмів реалізації політичних

інтересів, їх співвідношення із політичними потребами, з'ясування типології політичних інтересів, проблеми їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації.

Багато складних проблем сучасного суспільства важко проаналізувати без наукового усвідомлення їх взаємозв'язку з політичними інтересами. Політичні інтереси знаходяться в основі політичної діяльності людей і цим пояснюється те, що все політичне життя суспільства є, по суті, процесом постійного формування і реалізації політичних, економічних, соціальних та інших інтересів. Саме політичні інтереси – їх виникнення, зіткнення і взаємодія – визначають хід основних подій у політичному житті суспільства. Політичні інтереси є джерелом і основою політики, в них втілюється узагальнене ставлення їх носіїв до політичної влади, організаційно-управлінського, духовного життя суспільства. Розуміння і врахування їх у практичній політиці є важливим, оскільки вони, спираючись на потреби, можуть розглядатися в якості рушійної сили політичної діяльності. Виникаючи, політичні інтереси потребують визначення засобів їх реалізації. Разом із тим, політичні інтереси не є статичними сутностями. Вони змінюються залежно від зміни політичних відносин, політичної діяльності, політичної ситуації тощо.

Зосереджуючись на етимології поняття „політичний інтерес”, необхідно відмітити таких класиків світової політичної думки, як Аристотель, І. Бентам, К. Гельвецій, І. Гердер, Г. Гегель, І. Кант, К. Маркс та ін. В аспекті дослідження сутності, змісту та видів політичних інтересів велику увагу зосереджено в роботах А. Айзиковича, Р. Белоусова, В. Бернацького, Г. Гака, Г. Глезермана, В. Глуценка, В. Дубиніна, Ю. Захарова, А. Здравомислова, Л. Кочана, Я. Кронрода, В.Лавриненка, А. Леонтєва, М. Михайлова, Б. Парахонського, В. Радаєва, В. Степаняна, В. Сіренка, А. Тарасенка, Д. Чеснокова та ін. Проте системного дослідження проблеми політичних інтересів, їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації в політичній науці поки що немає.

Розвиток політичної науки зумовив необхідність ґрунтовного розгляду та подальшої розробки проблеми політичних інтересів. Зокрема, це стосується механізмів реалізації політичних інтересів, оскільки політична значимість, їх вплив на політичне життя суспільства, виявляється саме в процесі їх реалізації. Реалізація або здійснення політичних інтересів полягає у забезпеченні такого стану політичних умов, за якого можливість задоволення потреб суб'єктів перетворюється на дійсність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах планової теми кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова „Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії”, науковий напрям „Дослідження проблем гуманітарних наук”, затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 27 січня 2005 року).

Метою дисертаційного дослідження є аналіз сутності політичних інтересів, їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації та механізмів реалізації.

Для досягнення поставленої мети у дисертації визначені такі **завдання**:

- з'ясувати еволюцію концепції політичних інтересів в історії світової та вітчизняної політичної думки;
- розглянути сучасний стан наукового осмислення проблеми політичних інтересів, їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації;
- визначити сутність політичних інтересів та їх співвідношення з політичними потребами і політичними цінностями;
- дослідити існуючі типології політичних інтересів;
- розкрити механізми реалізації політичних інтересів;
- проаналізувати процес становлення політичних інтересів у політичному житті сучасної України.

Об'єктом дослідження є політичний інтерес як елемент системи суспільних інтересів та владних відносин.

Предметом дослідження є сутність і природа політичного інтересу, його об'єктивно-суб'єктивна детермінація, механізми реалізації, місце і значення в політичному житті суспільства, співвідношення з іншими категоріями політичної науки.

Методи дослідження. Виділені в даній роботі мета і завдання передбачають використання комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечує єдність гносеологічного, соціально-філософського і політологічного аналізу феномена політичних інтересів у зв'язку з іншими компонентами політичного життя суспільства. Соціально-філософський і політологічний напрями спрямовують на розкриття місця, вагомості та ролі політичних інтересів у політичному житті суспільства, у взаємодії соціально-політичних суб'єктів, а гносеологічний - дозволяє дослідити специфічну форму відображення і пізнання об'єкта, що вивчається. Соціально-філософське розуміння передбачає аналіз процесу виникнення та розв'язання суперечностей, що зумовлюють розвиток і функціонування об'єкта дослідження.

Дослідження базується на використанні порівняльного, інституціонального, структурно-функціонального, системного та біхевіористського методів дослідження. Так, порівняльний метод дозволив порівняти усі частини дослідження та використовувати в них аналогічні за часовим виміром дані.

Системний метод вимагає розгляду системи понять, що входять до складу політичних інтересів. Застосування методів класифікації та систематизації дало змогу узагальнити наукову літературу за темою дослідження.

За допомогою структурно-функціонального аналізу політичні явища розглядаються як складне утворення, що виконує певну роль у загальнішій системі. Використовується також міждисциплінарний підхід до дослідження феномену політичних інтересів, де залучені фундаментальні положення філософії, політології, соціології, психології та педагогіки.

Наукова новизна одержаних результатів. В дисертаційній роботі здійснено дослідження сутності політичних інтересів, їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації, співвідношення з політичними потребами і цінностями, а також визначено механізми реалізації політичних інтересів. В межах здійсненого дослідження одержано результати, які відзначаються науковою новизною і у вигляді тез висуваються на захист.

Вперше:

– проведено системне дослідження різноманітних підходів до з'ясування змісту поняття „політичні інтереси” та визначено їх об'єктивно-суб'єктивну детермінацію. Виявлено чотири основні підходи щодо розуміння об'єктивно-суб'єктивної детермінації природи інтересу (одні визначають інтерес як об'єктивне явище, другі – як суб'єктивне, треті – як об'єктивно-суб'єктивне, четверті говорять про існування двох рядів інтересів, одні з яких представлені у об'єктивній дійсності, інші – в свідомості);

– визначено співвідношення понять „політичні інтереси” та „політичні потреби” в політичному житті сучасного українського суспільства. Політичні потреби є передумовою, на основі якої формуються політичні інтереси. Без потреб неможливе існування інтересів. І в той же час, потреби не можуть бути задоволеними без формування та реалізації тих інтересів, в основі яких вони знаходяться;

– аналізується реалізація політичних інтересів через діяльність політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. Так, держава, політичні партії, групи тиску, суспільні організації і рухи, ЗМІ та інші політичні інститути є умовами, завдяки яким відбувається реалізація політичних інтересів значної частини населення;

– досліджено основні напрями формування та реалізації політичних інтересів українського суспільства.

Дістало подальшого розвитку:

– систематизація типологій політичних інтересів у контексті сучасного стану та розвитку суспільства. Існування складної взаємодії різноманітних, часто суперечливих, політичних інтересів передбачає їх співвіднесення, переплетіння і зіткнення, що і являє собою динамічну першооснову політики будь-якого сучасного суспільства;

– аналіз проблеми становлення політичних інтересів у політичному житті сучасної України в контексті їх об'єктивно-суб'єктивної детермінації. Формуючи корінний національний інтерес України, потрібно виходити з потреб власного соціально-економічного розвитку;

– проблема політичної соціалізації, як засобу формування і реалізації політичних інтересів, опанування моделей політичної поведінки, прийняття і виконання політичних ролей, вияву політичної активності. Політична соціалізація особи здійснюється шляхом засвоєння політичних цінностей, набуття досвіду, реалізації її політичних інтересів.

Уточнено:

– зміст поняття політичний інтерес в системі „політичні потреби – політичні інтереси – політичні цінності”. На основі політичних потреб та політичних інтересів суб'єкта політики формуються його уявлення про політичні цінності. Розвиток і ускладнення системи спонукальних мотивів людської діяльності породжують зворотній зв'язок між цими категоріями;

– сучасний стан та особливості наукового осмислення проблеми політичних інтересів. Інтереси характеризують суб'єкта політики як діючу силу, яка прагне закріпити власне панування над конкретними політичними умовами та забезпечити реалізацію потреб його функціонування та розвитку. Рушійна сила політичного інтересу виявляється у зацікавленості людини, а також її діях у даному напрямі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження зумовлено його науковою новизною і актуальністю. Отримані результати можна використати:

– у науково-дослідницькій сфері – при подальшому розробленні і удосконаленні наукових підходів до розкриття сутності політичного інтересу, його місця, значення і ролі у процесі взаємодії суспільства і політичних інститутів;

– у навчальному процесі – при підготовці навчальних курсів з політології і спеціальних теоретичних курсів з проблем політичних інтересів, використання матеріалів роботи при написанні підручників і навчальних посібників;

– у практичній сфері – висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані різними суб'єктами політики і політичного процесу в повсякденній практиці політичного життя, в процесі прийняття і реалізації політичних рішень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, висвітлювалися у виступах на ряді науково-практичних конференцій, а саме: Всеукраїнській науковій конференції „Треті юридичні читання” (Київ, 2007); X Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2007); Всеукраїнській теоретичній та науково-практичній конференції з правознавства, політології і соціології „Трансформація політичних систем: соціальні перетворення та законодавчий процес” (Київ, 2007); IV Міжнародній науково-практичній конференції „Україна в євроінтеграційних процесах: проблеми і перспективи” (Київ, 2007); VI Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених „Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть” (Тернопіль, 2008); Всеукраїнській науковій конференції „Четверті юридичні читання” (Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції „Інститут вищої освіти та його вплив на регіональний розвиток України: соціокультурні, економічні та

правові аспекти” (Ірпінь, 2008); Всеукраїнській науковій конференції „П’яти юридичні читання” (Київ, 2009).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 15 наукових праць, з них 7 статей (5 – у фахових наукових виданнях з політичних наук, затверджених ВАК України) та 8 – у тезах наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Мета і завдання дослідження, його концептуальна основа і зміст визначили структуру дисертації, що складається з вступу, трьох розділів, дев’яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел (243 позиції). Загальний обсяг дисертації становить 192 сторінки, основна частина тексту – 168 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

1.1. Розвиток концепції політичних інтересів в історії політичної думки

Категорія інтересу тісно пов'язана із проблемою соціальної причинності, без з'ясування змісту і значення якої важко зрозуміти природу соціальної (політичної) дії та її наслідки. Дана категорія опрацьована в історії світової політичної думки для позначення реальних причин суспільно-політичних або індивідуальних дій. Розуміння інтересу поглиблювалося із подальшим розвитком світової наукової думки.

Деякі глибинні здогади відносно категорії інтересу можна знайти у представників Стародавнього світу. Демокріт описав основні етапи розвитку людини і головні її досягнення (взаємодопомога, речі, створення помешкань і одягу, оволодіння вогнем та винайдення мистецтв). Він визначав рушійною силою людської історії злиденність, потреби людини. Демокріт стверджував, що дійсно сама злиденність слугувала людям вчителькою в усьому, наставляючи їх відповідним чином у пізнанні кожної речі. На його думку, інтереси держави повинні ставитися вищими за все інше [19, 4].

Такою ж була думка і в Аристотеля. Він визначав, що „люди ведуть такий спосіб життя, який їх змушує вести злиденність” [7, 21]. Особливе значення та походження думок відносно категорії „інтерес” у представників Стародавнього світу (Демокріта, Аристотеля, Лукреція) підкреслював А. Здравомислов. Він відмічав їх внесок у те, що вони вперше визначили основні потреби людини, які ставали стимулом у пізнанні речей [73, 8-9].

У французьких мислителів XVIII ст. П. Гольбаха, К. Гельвеція, Д. Дідро зустрічається прагнення пояснити все суспільно-політичного життя, в тому

числі, політичний устрій держави, виходячи із інтересів та потреб. Саме в концепціях цих мислителів виділяється окремо категорія інтересу. Вони аналізували суть інтересу як соціальне явище виключної значущості. Їх теорія інтересу являла собою спробу дати раціональне пояснення поведінки людей у суспільстві. Вони проводили думку про інтерес як єдину та головну рушійну силу вчинків людини. Французькі мислителі вважали, що у сфері природи діє всемогутній природний закон, людська поведінка і діяльність підкорені закону інтересів, етичні принципи розглядалися як вияв усвідомлення природних потреб людей жити спільно. Розглядали суспільство як сукупність індивідів, які мають суспільний інтерес, усвідомлений більшістю у формі суспільного договору про об'єднане життя.

Так, П. Гольбах розглядав інтерес як єдиний мотив людських дій та намагався за його допомогою пояснити всі явища суспільно-політичного життя. Інтересом, на його думку, називається об'єкт, з яким кожна людина пов'язує – в залежності від свого темпераменту у власних діях - уявлень про своє щастя; інакше кажучи, інтересом визначав те, що кожен вважає необхідним щастям для себе [49, 311]. Таким чином, П. Гольбах виводить інтерес не із об'єктивних відносин, а із уявлень людей, із того, що вони вважають необхідним для свого щастя. Він вважав, що бути доброзичливим – це означає бачити свій інтерес у тому, де він співпадає з інтересами інших людей. Гольбах захищав ідею поєднання особистого та суспільного інтересів, вважаючи себелюбство, прагнення до задоволення власного інтересу найсуттєвішою рисою людської природи.

Інший французький мислитель, Д.Дідро відмічав, що: „коли говорять про інтерес індивіда, про шарку, нації – „мій інтерес”, „інтерес держави”, „його інтерес”, „їх інтерес” – це слово означає дещо подібне або корисне для держави, для особи, для мене і т.п. [61, 352]. Він трактував інтерес як дещо корисне для індивіда, нації, держави, що відповідає їх природі.

Найважливішу спробу створити теорію інтересу зробив К. Гельвецій у книзі „Про розум” (1758), де рушійною силою інтересу визначав вчинки

людини. Він прагнув довести, що основу всього суспільно-політичного життя, всієї діяльності, уявлень, державного устрою, звичаїв містить інтерес. Так, К. Гельвецій стверджував, що будь-яке законодавство є розумним, якщо воно гармонічно поєднує між собою часткові інтереси з суспільними. Він розглядав інтерес як основу діяльності людини, всіх її уявлень. Якщо фізичний світ, відмічав він, підкорений закону руху, то світ духовний не менш підкорений закону інтересу. [41, 34]. Оскільки інтерес є началом всіх наших думок і всіх наших вчинків, то загадка існування людини виявляється розгаданою за допомогою інтересу. Інтерес, на думку К. Гельвеція, - це себелюбство; вважав, що інтерес неправильно розглядати як вади, він є природним почуттям, закарбованим у людини природою. Воно може перетворитися і у ваду, і у добродійність в залежності від смаків і пристрастей людини. Неправильно розуміти інтерес як любов до грошей. На землі, як вважав К. Гельвецій, інтерес завжди є всесильним чарівником, що змінює на очах у всіх істот вигляд будь-якого предмету. Зміни інтересів, розвиток протиріч між ними він пов'язував із природнім зростанням населення, збільшенням на цій основі маси фізіологічних потреб, тобто виводив інтереси із людської природи на противагу першопочатковим визначенням. Основу інтересу К. Гельвецій спробував знайти у фізичній чутливості. Дану чутливість визначав як єдину причину людських дій, думок, пристрастей. Він знаходив загальну основу інтересу в людській природі. На один із видів інтересу, виділених К. Гельвецієм, звернув особливу увагу російський науковець В.В. Радаєв. Він підтримує думку К. Гельвеція про те, що природу інтересу необхідно шукати в умовах існування людей та підкреслював зв'язок інтересів, їх протилежності у суспільстві з відносинами власності [186, 63].

На відміну від К. Гельвеція, Герберт визначав інтерес не основою діяльності, її стимулом, а самою діяльністю. Герберт визначав основні чотири моменти розвитку інтересу або, як він їх називав, ступені інтересу. Першим моментом є спостереження, бачення, тобто вміння відкривати те, що

приховано або ледве сприймається. По суті, тут мова йде про увагу, про те, що людиною помічаються, сприймаються, витісняються і закриваються всі інші уявлення. Другий ступінь інтересу – це очікування, сумніви, занепокоєння. Дане уявлення є об'єктом уваги, що викликає і репродукує йому подібні. Ці уявлення також слугують предметом уваги. Третій ступінь називається пошуком. Очікуване не є одним і тим же, що спонукало його. Очікування є майбутнім, яке ще має з'явитися. Те, що спонукало появу очікування є дійсністю. Воно є об'єктом, з яким у даний момент пов'язаний інтерес. Четвертий ступінь інтересу – дія. „Якщо виконання знайденого здається можливим, воно переходить в дію” [2, 48-49]. Характерною рисою всім, переліченим вище, моментам інтересу є природна активність. На думку, Герберта, інтерес є самою діяльністю.

Таким чином, інтерес у французьких мислителів XVIII століття визначався як найважливіший стимул поведінки людини. Вони прагнули співвіднести інтерес із його конкретними носіями і через нього намагалися глибше зрозуміти і пояснити їх вчинки та дії. Науковець М. Дьомін звернув увагу на велике значення інтересу, якого надавали йому французькі просвітники, як в індивідуальних діях і вчинках людей, так і в масових історичних явищах і подіях. Він підкреслює їхні спроби вперше пояснити суспільне життя, звичаї людей, виходячи із їхніх потреб та інтересів. У зв'язку із цим вони зверталися до аналізу сутності інтересу як соціального явища виключного значення [58, 146].

У XVIII – XIX ст. Ієремія Бентам визначав рушійною силою діяльності людини інтереси. Проте, на його думку, не можна зводити їх до особистих інтересів. Він оголошував задоволення приватного інтересу через забезпечення щастя якомога більшої кількості людей. Він був проти того, щоб інтерес індивіда протиставлявся суспільному інтересу. Суспільний інтерес І. Бентам визначав як абстракцію, сукупність індивідуальних інтересів, а індивідуальні інтереси – це єдино реальні інтереси. Він відрізняє суспільні інтереси від індивідуальних, особистих інтересів, так як перші є

спільними для всієї соціальної групи, нації та виражають потреби їхнього існування, розвитку як єдиного цілого.

Пізніше Іммануїл Кант намагався пояснити суспільне життя за допомогою інтересів. Головним пунктом теорії І. Канта була критика сенсуалізму. Відчуття, як він відмічав, не можуть дати правильного уявлення про світ „речей у собі”, не можуть бути і основою поведінки, інтересів людини. Тому І. Кант вважав розмірковування К. Гельвеція про визначальну роль фізичної чуттєвості у формуванні бажань та інтересів не справедливими. Людина, на думку І. Канта, може стати вище своїх бажань та інтересів, заснованих на чуттєвості, її волі властива „причинність із свободи”. Визначав, що вище призначення людини і її розуму полягає не в тому, щоб судити про добро і зло, бо про це може судити лише незацікавлений розум. Тут підкреслюється заперечення І. Кантом не інтересу, а його чуттєвої основи. Він виступав проти утилітаристського зведення інтересу до задоволення. Спонуванням до морального вчинку, за І.Кантом, є повага до морального закону. „Із поняття спонування виникає поняття інтерес, які ніколи не присвоюються жодній істоті, крім тієї, що має розум, та позначає спонування волі, оскільки воно представляється через розум. А так як сам закон має бути спонування до морально доброї волі, то моральний інтерес є чистим, вільним від чутливості інтерес лише практичного розуму. На понятті інтересу, як вважав І. Кант, ґрунтується поняття максими. Ця максима, відповідно, в моральному відношенні істинна, коли вона ґрунтується лише на інтересі, який приймають на виконання закону. Всі ці поняття спонування, інтерес і максима можуть бути застосовані лише до живої істоти” [82, 65].

Розробкою І. Канта, яка заслуговує на увагу в даному контексті, є те, що він рішуче підкреслив значення моральних інтересів, інтересів обов'язку, а також те, що вперше розділив інтерес та потребу, показав, що інтересом може володіти лише розумна істота, лише людина. Він також вперше намагався встановити зв'язок між необхідністю та інтересом, проте

суб'єктивним боком інтересу у нього виявляється у кінцевому рахунку існування бога. У І. Канта розподіл інтересів та потреб є тотожним поділу живої природи на людей і тваринний світ. У тварин немає інтересу, а у людей є не лише біологічні, але й соціальні потреби. „Інтерес є те, завдяки чому розум стає практичним, тобто стає причиною, що визначається волею” [83, 306]. Таким чином, І. Кант розмежовував категорії: необхідність – потреба – інтерес. При цьому інтерес визначає як задоволення, яке пов'язане із уявленням про існування предмету. І. Кант демонстрував об'єктивний бік походження і природи самого інтересу. А якщо врахувати, що моральна лише людина, то тоді інтерес можна визначити як належність не біологічного, а соціального боку індивіда, тобто своєрідна властивість людини як суспільного утворення. Не психіка, відчуття і бажання, а особлива, суспільна природа такого утворення як людина виступає причиною інтересу [19, 11].

Слідом за І. Кантом, Г. Гегель намагався зберегти зв'язок між необхідністю та потребою; висловлював думку з приводу суб'єктивної сторони інтересу, його співвідношення із пристрастю та потягами; вказував, що ніщо в житті суспільства не здійснюється поза інтересом. А об'єктивним боком Г. Гегель визначав необхідність абсолютної ідеї. Він зробив великий внесок у розвиток теорії інтересу. Проте, на відміну від І. Канта, він не пов'язував інтерес із моральним законом, а в його системі інтерес являє собою одну із найважливіших категорій філософії духу. Г. Гегель при дослідженні історії, стверджував, що дії людей виходять із їхніх потреб, пристрастей, інтересів і лише вони відіграють головну роль. В умовах антагоністичного суспільства, на його думку, це співвіднесення корінних інтересів народу створює конфлікти між різними його групами і прошарками, що також може перетворитися на класову боротьбу та революції. Об'єктивною стороною інтересу у Г. Гегеля була абсолютна ідея, яка в процесі саморозвитку приходить до пізнання самої себе в людській свідомості. Проте більшу увагу він звертав на суб'єктивний бік та вважав, що ніщо в світі не існує без інтересу. У нього інтерес діє „через природну

необхідність... і свавілля потреб” [40, 127], а систему відносин розумів як „систему потреб”. Незалежно від ідеалізму Г. Гегеля, дає про себе знати об’єктивний бік інтересу як незалежної від свідомості окремої конкретної людини.

Наголошував Г. Гегель на тому, що держава є вираженням всезагальних інтересів, всезагальної волі. Політика узгоджує багатоманітні індивідуальні та приватні інтереси, які існують у суспільстві, забезпечує їхню єдність. А у державі ці інтереси набувають форми загальних інтересів. Він визначав, що інтерес є змістом тих потягів, на задоволення яких спрямована діяльність суб’єктів. Саме дії людини із її потребами, пристрастями та інтересами відіграють головну роль. Але діяльність, на думку Г. Гегеля, є головним визначенням суб’єкта, завдяки їй здійснюється перехід від суб’єктивного до об’єктивного. Відповідно, інтерес закінчується певним об’єктивним цілим і втілюється в ньому. Інтерес, за Г. Гегелем, є моментом суб’єктивної одиничності та її діяльності у будь-якій справі, що отримує здійснення. І тому ніщо не здійснюється поза цим інтересом. За зауваженням Г.Гегеля, інтерес у суспільному житті існує лише там, де мають місце протилежності. Інтерес є протиріччям між потребами і умовами існування суб’єкта та протиріччям в самій його сутності [64, 68].

Розмежовував Г. Гегель поняття інтересу та себелюбства, так як і в найбезкорисливішому вчинку виявляється інтерес, завдяки якому вони й здійснюються. Інтерес означає самоствердження особливого і одиничного у здійсненні всіх об’єктивних цілей, а себелюбство ж визначає домінування свого особливого змісту над об’єктивним змістом.

Багатоманітність інтересів і протиріч між ними Г. Гегель пояснює багатоманітністю форм і способів виявів абсолютної ідеї. Інтерес ідеї, на його думку, не є присутнім у свідомості окремих індивідів, а діє через природну необхідність та потреби. Загальний інтерес відривається від свого носія – суспільства і перетворюється на інтерес ідеї, яка виявляє себе у багатоманітності конкретних потреб індивідів. Проте необхідно відмітити,

що між інтересом ідеї та свавіллям потреб Г. Гегель розміщував природну необхідність. Свавілья потреб та хаотичне зіткнення різноманітних інтересів утворюють, як вважав Г. Гегель, громадянське суспільство, основним принципом якого є індивідуалізм. Кожен переслідує свої інтереси і цілі, а всі інші для нього - лише засоби для досягнення власних цілей. Принцип індивідуалізму призводить до того, що задоволення необхідних потреб виявляється випадковим. Кожен індивід, кожен прошарок суспільства, на думку Г. Гегеля, переслідують власні інтереси, потреби і цілі, але в результаті отримують щось відмінне від того, що мали на увазі. Це він називав хитрістю світового розуму, божого провидіння. Спільним результатом цих хитрощів є здійснення ідеї свободи, засобами якої виявляються потреби, інтереси, пристрасті.

Відводячи велику роль у русі історії інтересу, Г. Гегель звертав увагу на серйозність проблеми поєднання загальних і приватних інтересів. Держава, на його думку, виявляється сильною сама по собі, якщо приватний інтерес громадян поєднується із її загальною метою. Таким чином, Г. Гегель не лише зберігав ідеї І. Канта про зв'язок необхідності та інтересу, але й прагнув показати взаємовплив, діалектику категорій, близьких до інтересу: потреби – інтереси – цілі – прагнення – необхідність – свобода. Особливий внесок Г. Гегеля у пояснення понять „потреб” та „інтересів” відмічає В. Бернацький. Він підкреслює погляди Г. Гегеля щодо об'єктивної природи інтересу, що не залежить від свідомості окремої людини.

Слідом за Г. Гегелем свою теорію інтересу висунув К. Маркс, проаналізувавши співвідношення загального і приватного інтересів. Загальний інтерес, на думку К. Маркса, виражає людські відносини, пронизані розумом. Загальному інтересу протистоїть приватний інтерес – інтерес окремого прошарку, пронизаний духом власної корисності та себелюбства, що надає перевагу власному змісту над суспільним. Проте думки К. Маркса були дещо відмінними від поглядів Г. Гегеля. Якщо перший носієм загального інтересу визначав державу, то другий – народ, публіку,

провінції. К. Маркс визначав інтерес як положення, що рефлексує у свідомості і разом із тим свідомість, яка переходить у дію. Інтересом є поєднання об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивним моментом є положення суб'єкта, а суб'єктивним – ідеальні спонукальні сили: бажання, прагнення, мотиви діяльності. Предмети і об'єкти цих мотивів виявляються змістом інтересу, відображаються у свідомості суб'єкта згідно із його положенням, положення ж виражається у змісті інтересу. Відповідно, інтерес – це єдність вираження внутрішньої сутності суб'єкта і відображення об'єктивного світу, сукупності матеріальних і духовних цінностей людської культури у свідомості цього суб'єкта. Таким чином, в структурі інтересу К. Маркс виділяв чотири основні моменти: соціальне становище суб'єкта, або сукупність його практичних зв'язків із суспільством; ступінь усвідомлення положення, котре може широко варіювати від нерозуміння через нечіткі відчуття до яскравого усвідомлення; ідеальні спонукаючі сили або мотиви діяльності, спрямовані на досить визначені об'єкти інтересу; сама дія, яка являє собою ствердження суб'єкта в об'єктивному світі.

Таким чином, інтерес виявляється складним, внутрішньо суперечливим явищем. Головною суперечністю інтересу є суперечність між його об'єктивною і суб'єктивною сторонами. Саме через цю суперечність суб'єкт, керуючись ідеальними спонукаючими силами, може діяти всупереч власним інтересам. Оскільки ідеальні спонукальні сили зовсім не завжди відповідають реальному положенню суб'єкта. Ці думки К. Маркса підтримує та спирається на них у своїх працях український науковець В. Сіренко, який звертає увагу на інтерес як поєднуючий чинник членів громадянського суспільства та якості залежності, що обумовлені історичним розвитком суспільства. Тому єдиною природою інтересу окремого суб'єкта та загального інтересу обумовлена їх єдиною основою – потребами, необхідність задоволення яких змушує людей вступати у необхідні зв'язки один із одним [198, 23].

У 20-х рр. ХХ ст. один із представників американського неореалізму Р. Перрі спробував створити загальну теорію цінностей, що ґрунтується на інтересах. Головною роботою Ралфа Перрі, в якій він торкається проблеми інтересу, вважається „Сучасні філософські традиції” (1912). Саме в цій роботі він аналізує проблему інтересу. Дана думка виходить із наступних розмірковувань: оскільки інтереси людей відіграють активну спрямовуючу роль по відношенню до пізнання, то все пізнання є пізнанням лише інтересів людини; а оскільки воно не може вийти за межі інтересів, то не можна будувати уявлення про оточуючий світ інакше, ніж за аналогом людського світу. Р. Перрі тут формулює одну із найважливіших ідей: абсолютизація об’єктивної сторони інтересу приводить до того, що всяке пізнання є лише самопізнанням. Інтерес дійсно обумовлює пізнання, оскільки не можна пізнати речі, котрі ніяким чином не пов’язані із людиною, не зачіпають її інтереси. Проте не можна робити висновку, що людське пізнання є пізнанням інтересів. Інтереси, на думку Р. Перрі, спрямовують людське пізнання на відображення суб’єктивного світу, умов, у яких знаходиться суб’єкт і які складають суб’єктивну основу інтересу. Якби пізнання відображало лише внутрішній світ суб’єкта, то він не зміг би правильно реагувати на зміни, що відбуваються в оточуючому світі, не міг би існувати та розвиватися.

Найповніше Р. Перрі розвиває теорію інтересу в книзі „Загальна теорія цінностей” (1926). Інтерес у нього є основою будь-якої цінності і будь-якого ціннісного судження. Розглядаючи питання про співвідношення пізнання та інтересу, він проводить чітке розмежування між інтересом та пізнанням. Р. Перрі визначає, що інтерес йде попереду його усвідомлення. Інтерес – це узагальнююче поняття для позначення всього психічного життя людини. Об’єктивність інтересу, як вважав Р. Перрі, це видимість, об’єктивність всередині суб’єктивності, об’єктивність психіки по відношенню до свідомості. Він намагався пояснити суспільну свідомість за допомогою послідовно застосованих принципів біхевіористичної психології.

Складнішу теорію інтересу висунув американський соціолог, професор Колумбійського університету Р. Мак-Івер. Він визначав інтерес людей джерелом всієї суспільної діяльності, а зміни у їхніх інтересах мають викликати суспільну еволюцію. Саме тому ним детально було проаналізовано поняття „інтерес”. Р. Мак-Івер приходить до висновку, що потрібно розрізняти суб’єктивний і об’єктивний бік інтересу. Інтерес, на його думку, це - об’єкти відносин, мотивів, бажань. При цьому інтереси та бажання нерозривно пов’язані між собою, являють собою два аспекти одного і того ж відношення між суб’єктом і об’єктом. Таким чином, інтерес у нього інтерпретується як об’єкт уваги, тобто чисто психологічно, а осторонь залишається соціальний зміст та соціальна обумовленість інтересу, тобто потреба. Він зовсім не пов’язував об’єктивність інтересу з об’єктивним положенням суб’єкта, з його реальними зв’язками, а ототожнює інтерес із зовнішнім об’єктом, що знаходиться перед свідомістю суб’єкта. Домінуючим фактором у комплексі відносин та інтересів є мотиви. Мотиви примушують людей діяти так, а не інакше в будь-якій ситуації, це - ефективні оцінки, які надихають людську поведінку, які прихованим чином змінюють відносини та інтереси людей.

Поняття інтересу використовується Р. Мак-Івером в якості однієї із основних категорій, що розкривають структуру суспільства, бо всі людські інститути і об’єднання визначаються інтересами людей. Однакові інтереси: засоби задоволення первинних потреб у помешканні, їжі і воді, здоров’я і т.п. – знаходяться в основі політичних закладів суспільства; загальні інтереси – в основі культурних інститутів. Також Р. Мак-Івер розділяв інтереси на обмежені та необмежені. Необмежені інтереси не мають чіткого об’єкта спрямованості, вони пов’язані із існуванням таких асоціацій як клас, каста, плем’я, покоління, патріархальна сім’я. Обмежені інтереси відіграють найголовнішу роль у сучасному суспільстві. Вони у свою чергу поділяються на первинні, вторинні та проміжні. Первинні інтереси – це інтереси соціального суспільства, здоров’я і відпочинку, відтворення релігійне,

естетичне, наукове, філософське. Вторинні інтереси – це економічні, політичні та технологічні інтереси. До проміжних інтересів Мак-Івер відносить освіту. Метаморфоза первинних і вторинних інтересів відбулася завдяки тому, що в основу цієї класифікації покладена схема „мета – засоби”. Первинні інтереси – це інтереси-цілі, вони залишаються незмінними у всьому суспільстві. Вторинні інтереси – це інтереси, пов’язані із засобами досягнення цілей. Таким чином, усе суспільне життя незмінно виходить із індивідуального вчинку, а реальні інтереси, пов’язані із економічними потребами людей, ігноруються.

Проте, дана класифікація не є достатньо виправданою, оскільки суспільство не має вічних цілей та інтересів, які діють протягом усього періоду його існування. А постійний розвиток суспільства приводить до появи нових цілей та інтересів. Ті конкретні цілі та інтереси, які стоять перед кожним суспільством, визначаються не вічними властивостями людської природи, а засобами, що знаходяться у розпорядженні даного суспільства в певний час.

З кінця 50-х років ХХ століття зростає увага радянських науковців до проблеми інтересу. Ґрунтовно дана проблема починає розроблятися саме з 60-х років ХХ століття і триває до сьогоднішнього дня. З’являються роботи таких дослідників, як А. Здравомислов, Д. Чеєсноков, Г. Глезерман, С. Сіренко, В. Куценко, В. Морозов, В. Лавриненко, А. Тарасенко та багато інших, що фактично означало підведення деяких першопочаткових висновків становлення нової проблеми і початку наступного, досконалішого етапу в її розвитку.

В соціально-політичній теорії розгорнута інтенсивна діяльність щодо дослідження категорії інтерес. Одну із перших і ґрунтовних спроб у цьому напрямі здійснив А. Здравомислов, який не лише прослідкував історію становлення наукового поняття „інтерес”, але й виклав своє розуміння даної категорії. Він визначив, що „інтерес – це не просто положення, це положення, що рефлексує у свідомості і разом з тим свідомість, яка

переходить в дію. Інтерес є поєднанням об'єктивного і суб'єктивного” [73, 29]. При цьому об'єктивним в інтересі А. Здравомислов вважає положення суб'єкта, а суб'єктивним моментом виступають ідеальні спонукальні сили – бажання, прагнення, мотиви діяльності. Думка про те, що інтерес рефлексує в свідомості і спонукає людей до діяльності є слушною. Серед різноманіття інтересів А.Г. Здравомислов звертає увагу на політичні інтереси, які, на його думку, виконують роль особливих стимулів діяльності у всіх компонентах політичної системи суспільства – держави та її органів, політичних партій, суспільних організацій. Завданням цих інститутів є вираження у своїй діяльності потреб, вимог різних груп суспільства. На цій основі виробляються, формуються всезагальні цілі, що набувають характеру політичних інтересів. Він також відмітив особливість політичних інтересів, яка полягає в їх тісному взаємозв'язку з механізмами та способами здійснення влади в суспільстві.

Інший дослідник, що займався дослідженням категорії інтерес є Г. Гак, який стверджував, що „багатоманітність інтересів, що виникла у зв'язку із належністю індивіда до суспільства, нації, держави, відображається у свідомості індивіда у вигляді відповідних потягів, прагнень, цілеспрямованості думки і волі, формуючи його власні [39, 19]. Особисті інтереси визначаються потребами індивіда, пов'язаними із збереженням його існування, із розвитком його сил і здібностей, із забезпеченням його матеріальних потреб та духовних вимог, його свободи тощо. Але людину, на думку Г. Гака, цікавить не лише те, що торкається її особистого благополуччя, а її інтереси спрямовані й на благополуччя сім'ї, нації, держави, суспільства. Все це і утворює коло інтересів особистості.

Можливість діяти всупереч інтересам, на думку іншого науковця А. Айзиковича, пов'язана з тим, що вони існують об'єктивно і тому можуть бути усвідомленні не вірно або не бути усвідомленими взагалі. Він розглядав інтереси як реально існуюче явище, як стан свідомості, як спрямованість думок і уваги. Крім того, визначав інтереси соціально детермінованими

потребами. Інтерес як об'єктивне явище визначають багато науковців. Так, „інтерес, - пише Г. Глезерман, - являє собою об'єктивне явище. Усвідомленні у тій чи іншій мірі інтереси утворюють у людей певні спонукання до дій, які можна назвати стимулами” [42, 18]. Об'єктивність інтересу означає, що сама природа і положення суб'єкта... утворюють у нього певні потреби і вимагають від нього певних дій для їхнього задоволення, при чому ця необхідність є не його свідомістю, а є умовами його суспільного буття.

У своїй роботі „Роль суспільних інтересів в соціальному пізнанні” (1968) В. Захаров визначав інтерес як об'єкт відношення суспільства, класу чи окремої людини до умов свого буття, що створюються на основі необхідності їхнього задоволення практичною діяльністю наявних потреб, відносин, що стимулюють соціальні колективи або окремих людей сприяти збереженню умов, необхідних для їхнього розвитку, і передбачають подолання перепон, що заважають їх розвитку [71, 85-86]. Він зазначає, що політичні інтереси як такі, що виражають відносини між соціальними класами і державою з приводу політичного панування, політичної влади. Політичні інтереси відображають міжнаціональні та міждержавні відносини в політичній сфері.

Інше розуміння поняття „інтерес” можна зустріти у В. Лавриненка, який визначав інтерес як важливе і складне соціальне явище, що виражає об'єктивні відношення, що складаються між суспільством і особистістю, особистістю і окремою соціальною групою, між окремими групами людей, окремими індивідами [98, 63]. В широкому значенні слова інтереси необхідно розуміти як все те, що відповідає і сприяє збереженню і розвитку того чи іншого суб'єкта (окремий індивід, клас, суспільство). Вони є інтересами їх розвитку, які визначаються всіма умовами життя суспільства. На думку дослідника В. Лавриненка, „інтереси суб'єктів, виступаючи в якості об'єктивних умов відношення останніх до умов їхнього соціального існування, виражають в собі можливість зміцнення їх положення в суспільстві. Зрозуміти дані інтереси означає зрозуміти ці можливості; діяти у

своїх інтересах — раціонально використовувати ці можливості; захищати свої інтереси — захищати ці можливості [98, 18]. Це приводить до зміцнення положення суб'єкта в системі суспільних відносин, а для цього він повинен зберігати себе, розвивати і виявляти певні здібності. Об'єктивні інтереси, зауважує В.М. Лавриненко, виступають у якості об'єктивних проявів їх суспільних відносин, в яких містяться можливості їх соціального самоствердження.

Інші дослідники, М. Заозеров вважає, що „поза суб'єктом є явища, предмети, процеси, які обумовлюють, породжують його інтерес; але поза суб'єктом шукати інтерес не має сенсу... Оскільки інтерес викликаний певними явищами об'єктивної діяльності, то є внутрішнім імпульсом до активної діяльності суб'єкта” [69, 3].

В 70-80-х роках ХХ століття в дослідженні проблеми інтересу на перший план виходять роботи таких дослідників, як В. Морозов, Р. Белоусов, В. Куценко та багато інших, які пішли далі своїх попередників та розширили поняття інтересу, його характерні ознаки та види.

Особливу увагу на дослідження одного із видів інтересів, а саме — соціальних звертає В. Морозов та визначає, що її як „обумовлені реальним статусом особистості в системі певних суспільних відносин, у сфері яких відбувається її формування, життєдіяльність і розвиток. Вони мають конкретно-історичний характер та змінюються в залежності умов її життя, від змін її соціального статусу в суспільстві [122, 18]. Він виходить із тих міркувань, що процес формування інтересів зовсім не співпадає із їхнім усвідомленням. Інтерес завжди існує незалежно від того, усвідомлений він суб'єктом чи ні. Усвідомлення своїх інтересів, на думку В. Морозова, приводить до формування у людини мотивів, що є ідеальними рушійними силами її дій та вчинків. Усвідомлений інтерес надає вчинкам та діям людини цілеспрямований характер.

У своїй роботі Р. Белоусов „План, інтереси, активність трудящих” (1974) розглядав інтереси як конкретне відображення у свідомості людей їх

реальних та стійких залежностей від природи і суспільства. Він виділив наступні риси інтересів: у кожний історичний період являє вся багатоманітність інтересів собою деяку ієрархічну систему, в якій виділяються важливі для всього суспільства інтереси; окрема людина є носієм одночасно загальнонародних, колективних, класових і особистих інтересів; інтереси є гнучкими і взаємозамінюваними, проте їх рухливість має певні межі – систему об'єктивних потреб; інтереси концентруються на незадоволенні потреб; інтереси є мотивом, спрямовуючою силою діяльності людей [18, 33 – 37].

Визначення інтересу як своєрідної поєднуючої ланки між потребами суб'єктів, з одного боку, і умовами його буття – з іншого, належить А. Тарасенку, який вважає, що „Інтерес покликаний забезпечити задоволення потреби за визначених умов” [216, 19]. Інтерес викликає діяльність суб'єктів, яка є визначеною. Ця визначеність є виявом об'єктивності. В залежності від виду конкретно-історичних особливостей, інтереси стимулюють до дій з чітко вираженою спрямованістю. Стан не змінюється від того, що „пов'язують”, „забезпечують задоволення” і „стимулюють” не інтереси самі по собі, а їх носії – реальні суб'єкти з їхнім усвідомленням, цілепокладанням і т.п. Оскільки люди діють на основі усвідомлення обставин, що об'єктивно склалися і ставляться за мету.

Рушієм діяльності людей, на думку В. Куценка, є інтереси, які визначаються тим чинником суспільного життя, який виражає специфіку об'єктивного відношення людей до умов їх життя [96, 46]. Інтерес є кінцевим рушієм подій та вчинків суб'єктів політики, оскільки його взято у відношенні до інших, людських детермінантів поведінки – мотивів, стимулів, ідей, цілей, планів, ідеалів, норм тощо. Вважав, що поняття інтерес слугує конкретизацією поняття потреби. Суспільна потреба знаходить своє безпосереднє вираження у суспільному інтересі” [96, 38]. Отже, інтерес – це об'єктивний чинник, що виражає спрямованість позицій і поведінки суб'єкта при виборі чи створенні умов задоволення своїх потреб.

Таким чином, у розглянутих вище дослідженнях виявлено важливі положення стосовно проблем інтересів, висвітлено їхні сторони, підготовлено і намічено деякі рішення. Очевидно, що проблема політичного інтересу, а особливо його об'єктивно-суб'єктивна детермінація та механізми реалізації, також деякі питання, які пояснюють природу політичного інтересу є мало дослідженими.

1.2. Сучасний стан наукових досліджень проблеми політичних інтересів

Сучасні підходи відносно проблеми політичного інтересу поділяються на чотири групи, які представляють різні точки зору щодо розуміння його природи. Одні науковці визначають інтерес як явище суб'єктивного, духовного характеру, об'єктивне знаходиться за межами інтересу, хоча і впливає на нього; другі – розглядають інтерес як лише об'єктивним, а суб'єктивне є лише відображенням інтересу і не входить до його структури; на думку третіх – інтерес охоплює як об'єктивне, так і суб'єктивне начало, при цьому він являє собою або єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми, або єдність об'єктивного і суб'єктивного в діяльності; четверті відстоюють думку про існування двох рядів інтересів, [217, 13 - 16].

1. Представники першого напрямку (Т. Ковалевський, М. Заозеров, Л. Архангельський та ін.) визначають інтерес як суб'єктивне явище, особливу спрямованість свідомості, що має об'єктивну обумовленість. Об'єктивне знаходиться за межами інтересу, хоча певним чином і впливає на нього. Вони виходять із того, що носіями інтересів є суб'єкти (людина, клас і т.п.). В той же час, інтерес визначають як відображення у свідомості людей потреб, як об'єктивних явищ, їх усвідомлення. А процес усвідомлення виявляється у вибірковості і цілеспрямованій діяльності суб'єктів інтересу, що й підкреслює його суб'єктивність. Інтерес є пізнавальним відношенням

особистості до певного об'єкта дійсності або виду діяльності, а що без емоційних і пізнавальних моментів він не може існувати. Згідно із даною теорією, інтерес зводиться до духовної діяльності і за необхідності існує лише у зв'язку із свідомістю і волею суб'єкта. Представники даного напрямку вважають, що інтерес є відношенням усвідомленим, що людина через них встановлює зв'язки з оточуючим середовищем і, перш за все, із суспільством. Інтерес існує як зацікавленість суб'єкта, як його стан волі і свідомості, як форму, у якій індивід, клас або суспільство безпосередньо усвідомлюють свій реальний статус та потреби. Основний аргумент полягає у тому, що оскільки інтерес є явищем соціальним, то, відповідно, він не може розглядатися поза людиною, поза її свідомістю і волею.

2. В другому випадку (Д. Чєсноков, В. Морозов, Р. Грінкевич, Г. Глезерман, Г. Гак та ін.) інтерес розглядають як об'єктивне явище. Наприклад, Г. Глезерман вказує, що у розумінні інтересу потрібно розрізняти три основні моменти: його формування як об'єктивного явища; відображення їх у свідомості людей; реалізація інтересів у практичній діяльності [42, 19]. Суб'єктивним є лише відображення інтересу, яке не входить до його структури. За даного підходу підкреслюється зв'язок між інтересами та потребами та вказується, що об'єктивні потреби розвитку суспільства є змістом самого інтересу. Прихильники даного підходу виходять із того, що інтерес є об'єктивним і пов'язаний не із свідомістю і волею, а із матеріальними умовами життєдіяльності людей. Про об'єктивність інтересів свідчить те, що вони складаються незалежно від свідомості людей, соціальних груп і класів, їх зміст задано соціально-економічними статусом людей в даній системі суспільних відносин; вони можуть бути усвідомлені повністю або частково, правильно або викривлено, і в залежності від цього діяльність, вчинки людей будуть розгортатися як у відповідності із їхніми корінними інтересами, так і всупереч їм. Г. Гак трактує інтерес як об'єктивне явище, пов'язане із буттям предмету; він може існувати для людини, не будучи нею навіть усвідомленим.

3. За даного напрямку інтерес являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальні основи, а з іншого – завжди певним чином відображається у свідомості та формується в ній у вигляді конкретних цілей. Прибічники даної точки зору (А. Здравомислов, О. Лебедева, Р. Белоусов, М. Михайлов та ін.) вважають, що „тут головним досягненням є не зведення інтересу до потреб чи до мети, а визначення їх як діалектичної єдності, як єдності об'єктивного і суб'єктивного [73, 6.]. А. Здравомислов пише „...об'єктивним моментом інтересу є статус суб'єкта, суб'єктивним моментом – ідеальні спонукаючі сили: бажання, прагнення, мотиви діяльності” [73, 29]. Справа в тому, що виникнення і зміст інтересу обумовлені об'єктивними потребами суб'єктів соціального життя. Те, що необхідно для функціонування і розвитку окремих індивідів, соціальних груп, держав у цілому, складає предмет їх інтересу. В цьому значенні інтерес є тим відношенням до дійсності, яке спрямоване на забезпечення будь-якого суб'єкта усім необхідним для його існування і розвитку. В той же час інтерес є відображенням у свідомості людей потреб як об'єктивних явищ, їх осмислення та і усвідомлення, що підкреслює його суб'єктивність.

На думку Р. Белоусова інтереси, які є результатом чуттєвого сприйняття і узагальнення зовнішнього світу у свідомості людини, є об'єктивними за змістом і разом із тим суб'єктивними по формі. Таким чином, інтереси необхідно трактувати діалектично, з одного боку, як суб'єктивну категорію, оскільки їхні носії не можуть вносити в їх суб'єктивне розуміння зовнішнього світу, але, з другого боку, вони в той же час об'єктивні в цілому, оскільки в кінцевому результаті являють собою відображення об'єктивних форм проявів буття людини [18, 34].

За даного підходу об'єктивним моментом є статус суб'єкта, а суб'єктивним – ідеальні спонукаючі сили, бажання, прагнення, мотиви політичної діяльності. Дана точка зору акцентує увагу на умовах життєдіяльності суб'єкта (об'єктивне) та відображенні даних умов у

свідомості (суб'єктивне). Політичні інтереси розуміються як зв'язок, залежність, їх об'єктивність полягає в тому, що і даний зв'язок, і необхідність задоволення політичних потреб настають поза волею і свідомістю конкретного суб'єкта політики. Суб'єктивність політичних інтересів полягає в тому, що суб'єкт політики усвідомлює або інстинктивно відчуває, тобто відображає у свідомості необхідність задоволення політичних потреб та шукає шляхи і засоби їх задоволення.

4. Представники четвертого напрямку (Б. Князєв, М. Дьомін, В. Лавриненко та інші) відстоюють об'єктивність інтересів і при цьому рішуче заперечують проти їх об'єктивно-суб'єктивного трактування. Але вони не згодні із тим, що існує лише об'єктивний інтерес. На їх думку, є два ряди інтересів - об'єктивні і суб'єктивні: перші в об'єктивній дійсності, другі – в свідомості. Вони вважають, що між об'єктивним і суб'єктивним інтересом необхідно проводити чітку межу. Інакше кажучи, інтерес має подвійне смислове навантаження, виражаючи два якісно відносно самостійних явища, хоча і пов'язаних між собою [85, 13.]. До цієї точки зору приєднується М. Дьомін: „щоб виступати в ролі спонукаючої причини людської діяльності, об'єктивний інтерес повинен прийти через свідомість людини, тобто стати суб'єктивним інтересом. Таким чином, інтерес має два основні види: об'єктивний і суб'єктивний” [58, 87].

Найповніша характеристика і обґрунтування двох рядів інтересів знаходиться у дослідженнях В. Лавриненко. Виділяючи об'єктивні інтереси та їх усвідомлення, на його думку, можна говорити про інтереси як про особливе явище свідомості. „Інтерес у свідомості не є тим же інтересом, що й інтерес в дійсності, хоча зміст того й іншого можуть відповідати один одному. Це два ряди інтересів, співвідношення яких подібно до співвідношення суспільного буття і суспільної свідомості... Зведення інтересів лише до об'єктивного або до суб'єктивного явища не дозволяє повністю розкрити механізми соціальної активності суб'єкта, а також зрозуміти сутність цих інтересів [98, 69-72].

Головним питанням, навколо якого відбуваються дискусії в розумінні природи політичного інтересу, це питання про те, існує інтерес до його усвідомлення чи ні. Проте, на дане питання не можна відповісти однозначно. В процесі формування політичного інтересу існують перехідні форми, коли інтерес уже почав формуватися, але ще не сформовано. В розвитку інтересу є два етапи: один ототожнюється з політичними відносинами або потребами, а другий – з цілями. Необхідність задоволення потреб уже несе в собі, передбачає й можливість їх задоволення. Проте без свідомого пошуку способів і засобів даного задоволення в конкретних обставинах цього може і не статися. Відповідно, формування і реалізація інтересів є пов'язаними явищами. В політичному інтересі, що формується уже закладені передумови його реалізації. Неусвідомлений інтерес, що формується є неповний, потенційний, нерозвинутий інтерес в неповному об'ємі його змісту.

Загалом людські інтереси (від лат. interest – має значення, важливо, interesse – бути між) можна визначити як властиве людині ставлення, що виражає позитивну або негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості це пошук, вибір, використання або задоволення шляхів, засобів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити потреби [229, 260].

Таким чином, інтерес є відношенням суб'єкта до об'єкта, який є засобом задоволення певної потреби індивіда або соціальної спільноти. При цьому завжди відбувається відношення потреб, об'єктів, які слугують засобом їх задоволення, соціальних умов життєдіяльності суб'єкта та способів задоволення тих чи інших потреб. Так як, носій інтересу шукає можливості задоволення необхідних потреб, то будь-який інтерес є егоїстичним. Прагнення до обумовленості інтересу зумовлені і тим, що інтерес завжди існує поряд із іншими інтересами, які є однаковими між собою у значенні реалізації. Тому прагнення до обумовленості інтересу співпадає з такими його властивостями, як суперечливість, конкурентність, змагальність, імпровізація тощо. Практично всі властивості інтересу виникають із джерела,

що характеризує його зміст, а саме із стану залежності, в якому знаходиться його носій. Необхідність задоволення потреб потребує від суб'єкта активних дій для пошуку засобів їх задоволення, які часто знаходяться у розпорядженні в інших суб'єктів. Це і визначає інтерес як владний, примхливий, суперечливий, а його стихією є конкуренція, імпровізація, змагання. Часто інтерес розглядається в якості вихідного моменту, події, певної послідовності подій. Дехто із науковців (А. Ханіпов) вважає, що діяльність є реалізацією інтересу, бо вона здійснює одну із багатьох об'єктивних можливостей на противагу іншим. Вибір серед різних об'єктивних можливостей робить соціальний суб'єкт, і про інтерес мова може йти лише торкаючись соціального суб'єкта, в якості якого може виступати окремий індивід, сім'я, професійна група, клас, нація, держава, коаліція держав і, нарешті, людство. Інтерес, таким чином, будучи невід'ємною властивістю всіх конкретних суб'єктів, являє собою змістовне вираження його творчо-перетворюючого відношення до природної соціальної дійсності; він спостерігається на всіх рівнях активності суб'єкта (у мріях, планах, практичних діях, створених суб'єктом, організаційних структурах як засобах реалізації його інтересу), у всіх його сферах [231, 56]. Структура інтересу - це таке відношення до дійсності, яке спрямоване на задоволення потреб, забезпечення суб'єкта всім необхідним для його існування і розвитку. Оскільки це забезпечення можливе лише через діяльність, то інтерес є внутрішньою необхідністю у діяльності [58, 162].

З 90-х років ХХ століття до початку ХХІ століття відбувалася подальша розробка поняття інтересу і особлива увага почала зосереджуватися на дослідженні політичного інтересу (А. Лузан, С. Рябов, С. Андреев, Ф. Кирилюк, В. Андрущенко, О. Волчан, В. Дубінін, О. Коляса та ін.).

Український дослідник А. Лузан відмічав особливу роль інтересів у політичній діяльності. „Для того, щоб пояснити зміст політичної діяльності, пише А. Лузан, - необхідно розглянути її взаємозв'язок з потребами та інтересами суспільства. Неможливо пояснити діяльність соціальних

суб'єктів, її причину і спрямованість, щоб не розкривати інтереси і потреби, які знаходяться в її основі” [105, 28]. Інтереси визначав як спонукальні сили, які змушують людей діяти в певному напрямі. Потреба породжує інтерес, так як для свого здійснення вона потребує або створення необхідних умов, або збереження існуючих, якщо останні сприяють її здійсненню. Інтерес адекватніше виражає характер політичної діяльності, її службову, інструментальну функцію, оскільки політична діяльність є засобом реалізації потреб соціальних суб'єктів у різних сферах суспільного життя. З виникненням політичного життя потреби, щоб бути реалізованими, повинні знайти своє вираження в політичних інтересах. Для виникнення політичного інтересу необхідно створити такий стан, коли задоволення основних потреб невід'ємно пов'язане з діяльністю політичної влади, з необхідністю або збереження даного типу влади, або, навпаки, його зміною.

Український політолог С. Рябов виокремлює поняття „загального інтересу”, який розглядає як розвиток самої людини, її гідності; як здатність покладатися у своїх діях і настановах на об'єктивну, закономірну необхідність, підпорядковувати свої прагнення вищому началу [191, 126]. Єдиною підставою для морального і легального виправдання будь-якого домінування в суспільстві може бути лише захист загального інтересу, здійснення його, репрезентованого у вигляді, наприклад, певного верховного начала. Визначав політику як соціальне явище, що може виокремитися через функцію здійснення групових інтересів, виконану неодмінно у загальнозначимій, загальнообов'язковій формі.

Сутність політичного інтересу розкривав С. Андрєєв, на думку якого, оскільки політика є концентрованим вираженням всіх сторін суспільного життя, то політичний інтерес інтегрує в собі корінні інтереси. Змістом політичного інтересу визначав необхідність (потребу) завоювання політичної влади. Це пов'язано із особливою роллю держави в суспільстві, покликаної захищати інтереси його членів [3, 44]. Політичний інтерес є поступальним

рухом людства до вищих форм організації суспільного життя, до більших можливостей суб'єкта політики реалізувати себе як особистість.

Інше визначення інтересу можна знайти у роботах Ф. Кирилюка і Л. Кременя, які розуміють його як потребу, що пройшла стадію мотивації, певного усвідомлення; визначають його формою виявлення пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності та сприяє глибшому відображенню дійсності [184, 83]. Специфікою інтересу є відображення корисного для соціальної групи чи індивіда. Політичний інтерес включає в себе співвідношення існуючих політичних відносин, організацій тощо, передбачає оцінку одних - як позитивних, інших – як негативних або небажаних.

Українські науковці В. Андрущенко, І. Надольний та О. Волчан визначають інтерес як рушійну силу людської діяльності та поведінки. У суспільстві має місце взаємодія різноманітних часто суперечливих інтересів і її результати іноді є несподіваними. Неодмінною умовою успішної політики держави є врахування цієї взаємодії, прогнозування її наслідків. Однією з істотних умов поступального розвитку суспільства, зміцнення держави називають узгодження, поєднання різноманітних інтересів. Поняття солідарності, консенсусу, злагоди фіксують постійне або тимчасове узгодження інтересів різних соціальних груп, політичних інститутів, держав, партій тощо. Вирішення численних глобальних проблем можливе лише на базі такого поєднання [227, 439]. Політичний інтерес, за визначенням О. Волчана, є одним із найважливіших чинників політичного життя. Тлумачення природи політичного інтересу важливе для формування світоглядних позицій в розумінні ролі держави в суспільстві, межах її впливу на хід соціальних процесів і життя окремої людини [35, 16]. Своєрідність політичного інтересу полягає в тому, що він слугує виявленням владного відношення, тобто опосередкована взаємодія суспільного і приватного інтересів здійснюється тут за допомогою держави.

Визначення інтересу як зв'язку і відношення між етнічними суб'єктами належить ще одному українському науковцю В. Дубініну, який вважає, що особливість інтересу як зв'язку полягає у розумінні його як своєрідної сполучної ланки між потребами суб'єкта та умовами його існування [64, 68]. Основні потреби можуть бути матеріальними і духовними, оскільки їх зв'язок може бути таким же, що визначається конкретною ситуацією. До того ж, інтерес завжди конкретний. Інтерес як відношення, як вважає В. Дубінін, існує, головним чином, на рівні суспільної форми руху. При цьому, необхідно визначити, що не кожне відношення, так само як і не кожен зв'язок, є інтересом. За своєю суттю інтерес є протиріччям. Крім того, на думку В. Дубініна, інтерес має подвійну природу: зовнішню і внутрішню. Зовнішній бік інтересу полягає у розв'язанні протиріч між зовнішніми потребами і умовами життєдіяльності етнічного суб'єкта, а внутрішній – знаходиться у виборі шляхів, форм, методів і засобів розв'язання суперечностей між внутрішніми потребами і умовами його життєдіяльності.

Політичний інтерес як спосіб раціоналізації суспільних відносин досліджував О. Коляса. Він визначав політичний інтерес як спосіб раціоналізації потреб регулювання розподілу, впливу і виконання, що формуються на основі сприйняття цінності свободи у відносинах владного характеру [88, 3]. Політичний інтерес є моментом суб'єктивної одиничності діяльності, яка втілюється у всякій справі на рівні політичного поля буття, тому ніщо в політиці не здійснюється поза інтересом. Він розкрив модель інституціоналізації політичного інтересу та з'ясував, що індивід своєю діяльністю впливає на групи тиску, на процес лобіювання і специфіку функціонування політичних інститутів. Так, О. Коляса пояснив значення прямих і зворотніх зв'язків між суб'єктами механізму по аналогії з принципом, закладеним у духовно-ментальній матриці людини, які вказують, яким чином буде здійснюватися процес інституалізації політичного інтересу.

Інтереси і потреби – найважливіші спонукальні причини людської діяльності. Потреби – це відносини між агентом, суб'єктом (організмом,

соціальною групою, людиною) та умовами його існування. Інтерес – це відносини між суб'єктами з приводу умов існування [35, 16]. Інтереси у своїй генезі пов'язані з потребами. Проте місце і роль потреб у змісті інтересів полягають у тому, що інтерес є особливим проявом потреб, який виявляються лише в умовах виникнення суспільних відносин носія потреб з їх предметом. Поза потребами інтересу немає [19, 14]. Потреби – категорія, у якій в узагальненому вигляді виражаються багатоманітні умови життєдіяльності людини, без відтворення яких неможливе її існування і нормальний розвиток [185, 5].

У „Філософській енциклопедії” (1967) подається наступне визначення: „потреба – стан організму, людської особистості, соціальних груп суспільства в цілому, що виражає залежність від об'єктів змісту, умов їх існування... Потреби соціальних груп і класів слугують основою їх інтересів” [226, 326 – 328].

Таким чином, потреби є джерелом активності особистості, а процес їх задоволення виступає як цілеспрямована діяльність. Усвідомлюючи мету суб'єктивно – як потребу, людина переконується, що її задоволення можливе лише через досягнення певної мети. Це дає їй можливість співвідносити свої суб'єктивні утворення з їх об'єктивним змістом через пошук засобів оволодіння метою як об'єктом. Динаміка потреб полягає в переході від усвідомлення мети (як передумови діяльності) до мобілізації засобів, за допомогою яких відбувається оволодіння цією ж об'єктивною метою.

Розгорнуте значення цієї категорії пов'язане, перш за все, з конкретизацією уявлень про суб'єкт діяльності, тобто про носія потреб; в цій якості можуть виступати будь-який біологічний організм, людський індивід, спільнота людей (сім'я, рід, плем'я, народ), соціальний прошарок або соціальна група в межах певного суспільства (клас, нація, професійна група, покоління), суспільство як певна соціальна система, соціальний інститут, що функціонує в межах певного суспільства (система освіти, держава та її органи), нарешті, людство в цілому [72, 12]. Перехрещення потреб цих

суб'єктів, співпадіння між ними, їх об'єднання і розходження, конфронтація, переломлення одного рівня, розгортання потреб в іншому утворюють складну систему.

Саме через наявність тієї чи іншої потреби організм стає суб'єктом дії, діяльності. Кожний складний організм характеризується не однією якоюсь потребою, а системою потреб, яка пов'язана із взаємодією його функціональних структур. Потреби організму динамічні, взаємозамінюючі, циклічні. Будь-яка потреба виникає як стан незадоволеності, неспокою, зростає все більше і більше до крайніх меж, задовольняється і згасає аж до появи нової напруги, що виникає в результаті витрат життєвих сил [72, 14]. Загострена до крайнощів і повністю задоволена потреба приводить до руйнування і загибелі організму. Сама життєдіяльність супроводжується постійною зміною фаз станів потреб, переходами їх одна в одну. І чим складнішим є організм, тим ширшим є коло його потреб і тим багатоманітніші форми їх задоволення.

Предметом задоволення потреб є те, чим вони можуть бути задоволені. У зв'язку із цим, суттєва орієнтація на створення і засвоєння предмету потреб виступає як інтерес. Проте наявність потреб ще не дає відповідь на питання, чому людина вчиняє так чи інакше. Справа в тому, що потреби лише обумовлюють активність, але саме зміст активності визначається інтересами. Одна й та ж потреба може бути задоволена за допомогою різних предметів, тому на її основі можуть формуватися різноманітні інтереси за змістом, характером і спрямованістю, розширення викликає зростання багатоманітності інтересів, як відносин між людьми і соціальними групами з приводу задоволення потреб.

Виникнення нового інтересу починається із формування нової потреби, яке відбувається у формі трансформації старої. Якщо нова потреба не може бути елементом структури старого інтересу, а стає першопочатковим інтересом, що полягає у створенні нових предметів або нових способів і засобів, якщо об'єктивних можливостей створення цих нових елементів

немає, то це означає, що відповідний інтерес ще не сформовано. Усвідомлення і реалізація такого інтересу приводить до створення нових способів і засобів, нових предметів задоволення тих первинних потреб, трансформація яких і привела до його виникнення. Зрозуміло, що новий предмет або спосіб задоволення потреб змінює у структурі початкового інтересу відповідний елемент і тим самим приводить до зміни його змісту та відтворення на якісно новому рівні. Сама ж структура інтересу знову набуває форми стійкості, оскільки всі його елементи відповідають один одному. Проте через подальшу дію закону підвищення потреб в структурі інтересу знову утворюється протиріччя і весь цикл повторюється знову. Інтерес являє собою вияв потреби у доцільній діяльності. Реалізація інтересів як процес, як діяльність суспільного формування є способом дійсного задоволення потреб, а оскільки їх задоволення необхідне для функціонування суспільного утворення, то сама реалізація інтересів є об'єктивною необхідністю для функціонування їх носія у системі суспільних відносин [19, 61].

Зрозуміло, що потреби є не єдиним стимулом діяльності будь-якого складного організму. Проте, серед усієї сукупності стимулів вони відіграють особливу роль, виступають наче вихідним моментом всієї системи стимулювання; вони найбільшим чином орієнтовані на необхідні засоби та умови існування суб'єкта. Зв'язок потреб та діяльності має двосторонній характер. Потреби стимулюють діяльність, виступають в якості її першопричини та загальної основи. Але і сама діяльність стає предметом потреб. Організм, в якому згасає життєдіяльність, умирає. Крім того, діяльність викликає формування нових потреб завдяки тому, що сама потребує засобів, необхідних для її здійснення [72, 16].

Деякі дослідники (А. Маслоу та ін.) спрямовували свої пошуки на встановлення такої системи, в якій справа не обмежується простою констатацією взаємозв'язку потреб, а можна було б з'ясувати їх рівні, що знаходяться у взаємопідкоренні і дієвій залежності. В розроблених ними теоретичних моделях, що охоплюють різні рівні потреб – від найнижчих

фізіологічних до вищих соціальних, звертається особлива увага на те, що задоволення одних потреб впливає на ступінь активності інших. При цьому нижчі рівні містять фундаментальні потреби, через реалізацію яких активніше виявляються потреби вищого рівня. По мірі їх задоволення, активність фундаментальних потреб знижуються, і на перше місце висуваються наступні, вищі рівні, які в цьому випадку виступають функціями домінуючих мотивів діяльності; таким чином, справа продовжується до досягнення вищого рівня потреб.

Так, в ієрархічній моделі потреб А. Маслоу вказує на п'ять рівнів:

1. фізіологічні потреби;
2. потреби у стабільному положенні в суспільстві;
3. потреби у зв'язках із родичами і друзями;
4. потреба у повазі;
5. потреба в самореалізації.

Ці рівні знаходяться в ієрархічній залежності, в якій нижчі рівні складають основу потреб. Даний процес відбувається наступним чином: перш ніж почне виявлятися нижчий рівень, повинні бути задоволені фізіологічні потреби, їх задоволення приводить до зниження їх активності і переважаючим мотивом діяльності виступають потреби наступного рівня і т.п. [58, 139].

Конкретніше значення поняття „потреба” полягає у тому, що з його допомогою узагальнюються щоденні людські потреби, які потребують постійного задоволення. Без задоволення цих потреб на тому рівні, який задається культурними та історичними стандартами, неможлива життєдіяльність суспільства. Мова йде про безпосередні потреби людей у помешканні, одязі, задоволення яких передбачає наявність певних матеріальних засобів – житла, продуктів харчування, виробів текстильної, швейної, взуттєвої промисловості тощо. Сукупність цих потреб та їх задоволення – найважливіший показник життєвого рівня [72, 20].

Потреби виражають практичний зв'язок суб'єктів з діяльністю, який виступає як залежність суб'єктів від об'єктивних умов їх існування, а самі потреби – у вигляді стану відсутності певних умов або об'єктів для нормального функціонування і розвитку. Імпульсом діяльності потреба стає тоді, коли усвідомлюється суб'єктом. Будь-яка суспільна потреба має подвійну природу: виражається, по-перше, в залежності суб'єктів від об'єктів, явищ і умов, яких вони потребують; по-друге, у прагненні до певних об'єктів, до зміни або збереження умов.

Зв'язок інтересу з потребою визначає своєрідність протистояння і взаємодії інтересів та одночасно виступає методологічною основою для декількох висновків. По-перше, зв'язок між інтересами як полягає один із найважливіших принципів їх складної проблеми. Оскільки задоволення потреб можливе через реалізацію інтересів, яка виступає об'єктивною необхідністю для будь-якого суспільного утворення. По-друге, задоволення потреб і поява нових – одна із необхідних і основних характеристик процесу суспільного розвитку. Реалізація інтересів є не що інше, як процес, що одночасно виступає показовою і означальною характеристикою зростання суспільних утворень. Незадоволення потреб приводить до зупинки у розвитку та подальшого існування суспільних утворень. Оскільки інтерес є проявом потреби, то будь-які зміни першого є зміною других. Будь-яке ігнорування інтересів або їх не реалізація приводить до „загибелі” суспільного утворення – носія цих інтересів [20, 7].

Загалом, інтерес можна розуміти як потребу, що пройшла стадію мотивації, певного усвідомлення. Інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і, тим самим, сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, глибшому і повнішому відображенню дійсності. Інтереси і потреби відрізняються за широтою свого предмету. Специфіка потреб полягає у відображенні необхідного, а специфіка інтересів – у відображенні корисного для соціальної групи або індивіда [184, 83].

Стосовно зв'язку між потребами та інтересами можна назвати той факт, що перші є передумовою, на основі якої формуються інші. Без потреб неможливе існування інтересу, і в той же час, потреба не може бути задоволена без формування і реалізації того інтересу, в основі якого вона знаходиться. Первинною необхідною передумовою формування інтересу є виникнення у суб'єкта деякої потреби. Проте існування потреби є необхідним, але не достатнім для формування відповідного інтересу, оскільки виникнення потреб зовсім не означає, що у суб'єкта обов'язково є можливість через ті чи інші активні дії задовольнити їх, отримати якусь користь. Потреби людей розвиваються швидше, ніж об'єктивні можливості їх задоволення. Тому виникнення потреб – це лише початковий етап формування інтересу і про його сформованість можна говорити лише у тому випадку, коли крім потреб суб'єкта в оточуючій дійсності виникають об'єктивні можливості їх задовольнити. Лише наявність цих двох моментів може привести до того, що суб'єкт в результаті своїх дій зможе задовольнити деяку свою потребу, отримати якусь користь, тобто реалізувати інтерес [214, 36-37].

Інтереси спрямовані на зміну об'єктів соціального середовища, подолання перепон для забезпечення потреб суб'єктів політики. Інтереси характеризують суб'єкта політики як діючу силу, котра прагне закріпити власне панування над конкретними політичними умовами та забезпечити реалізацію потреб його функціонування та розвитку. Рушійна сила інтересу виявляється у тому, що людина зацікавлена у чомусь і за певних умов діє у цьому напрямі.

Інтереси являють собою особливий вид суспільних відносин; вони не існують самі по собі, поза соціальними групами, особами, які є їхніми носіями. Носіями інтересів можуть бути особистість, соціальна група, сім'я, нація, суспільство, різноманітні інститути. З іншого боку, інтереси спрямовані на певні об'єкти, в якості яких виступають матеріальні і духовні цінності, соціальні інститути і суспільні відносини, встановлені звичаї.

Інтереси спрямовані на ті соціальні відносини та інститути, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб.

Проблему інтересу можна розглядати, виходячи із багатьох посилань, найважливішими із яких є наступні:

- інтереси тісно пов'язані із об'єктивною необхідністю, суспільними відносинами, місцем людини у суспільстві;
- їх зв'язок із потребами людини, свідомістю та волею людей, а через них і з їхньою діяльністю;
- зв'язок з категорією „можливість”;
- визначення інтересу як взаємозалежності людей, яка виявляє себе у висуванні вимог до кожного суб'єкта.

Інтереси являють собою ширшу, ніж потреби, категорію, що має складну структуру. Формування інтересу передбачає не лише виникнення у суб'єкта певної потреби, але й наявність можливостей, способів і засобів задоволення цієї потреби, існування благ і цінностей, оволодівши якими можна задовольнити конкретну потребу. Потреби поряд із можливостями, засобами і способами їх задоволення та відповідними благами (цінностями), стають одними із структурних елементів інтересу. Внутрішня взаємодія цих елементів приводить до більшого розвитку і збагачення інтересу особистості, соціальної групи, суспільства тощо. Наявність певної потреби передбачає діяльність людини, соціальної групи, класу, нації, суспільства в цілому, спрямовану не тільки на задоволення потреб, але й на створення таких благ і цінностей, які можуть задовольнити ці потреби. Створені у цьому процесі блага і цінності, у свою чергу, приводять до розширення можливостей, до збільшення практичних способів і засобів задоволення потреб, а також до піднесення, розширення самих потреб [215, 12].

Інтереси необхідно також розглядати і як основу системи цінностей, культури. Оскільки саме інтереси є найважливішими силами, навколо яких відбувається формування соціальної структури даного суспільства, а також знаходяться в основі діяльності суспільства, то й не дивно, що вони

пронизують собою всю систему цінностей, культури суспільства. Інтерес – це вибіркова цілеспрямованість, вираження внутрішньої сутності суб'єкта й віддзеркалення ним навколишнього світу, наявних матеріальних та духовних цінностей культури. Політичні інтереси є вираженням потреб суспільства, соціальної групи, спільноти, політичної партії тощо у політичній сфері, що слугують причиною, рушієм, мотивом політичних дій суб'єкта політики. Поглиблення і загострення суперечностей політичних інтересів – головна причина політичних конфліктів. Зміст інтересів, властивих суб'єкту, виражає його внутрішню сутність, те, як він сприймає навколишній світ, наявні матеріальні та духовні цінності культури. Дуалістичність природи політичного інтересу, присутність його в структурі, з одного боку, потреб та уявлень про умови їх задоволення, а з іншого боку - суб'єктивного усвідомлення й оцінки цих потреб і обставин зумовлює те, що політичні інтереси є відбиттям місця людини у соціальній та політичній системах, політичних відносинах.

Стосовно розуміння проблеми політичних інтересів необхідно розглядати поняття „пріоритет інтересів”, що передбачає їх домінування одних над іншими. Сутність пріоритету інтересів визначається вирішенням питання про переважання значення в політичному житті суспільства тих чи інших політичних потреб. Пріоритет політичних інтересів досягається різними засобами, головними серед яких є політика та економіка

Діяльність суб'єктів у політиці має різні цілі і різний ступінь активності. Рушійним початком політичної активності політичних партій, політичних рухів, класів, націй тощо є сама особа, її інтереси, ціннісні орієнтації і мета. Психологічно політична активність особистості зумовлена людською потребою належати до соціуму, тобто спільноті людей, які ототожнюють себе зі своєю нацією, певною соціальною спільнотою людей, групою індивідів, політичною партією, об'єднанням тощо. Часто людина залучається до політики, щоб стати частиною соціальної спільноти, осмислити почуття спільноти, це дає можливість відчувати сили і здібності, впливати на хід

політичних процесів. Політичні потреби пов'язані з необхідністю реалізації політичних інтересів у державній або суспільній діяльності, а також у діяльності окремих соціальних груп, класів, націй, держав тощо відповідних політичних інтересів. Політичні інтереси – це основні спонукальні мотиви політичної діяльності, а також причина того, що суб'єкти політичного процесу – особистості, соціальні групи, класи, партії, рухи, об'єднання – виявляють своє ставлення до матеріального, соціального і духовного життя [174, 175]. Політичні потреби, зумовлені ними інтереси – явища соціальні, не властиві всім людям і не обов'язкові в системі цінностей кожного. Навіть у тих випадках, коли цінності не однакові, їх місце і пріоритетність у ціннісних орієнтаціях окремих індивідів різні. А зміст політичної діяльності соціального суб'єкта зумовлений конкретними обставинами його буття та є віддзеркаленням як індивідуальних психологічних рис особистості та соціально значущих рис, що характеризують особистість як члена того чи іншого суспільства або соціальної спільноти.

Стимули і причини людської діяльності отримують подальший розвиток: потреби перетворюються на інтереси, а інтереси – на цінності. При перетворенні потреб на інтереси на перший план виступають такі характеристики спонукань діяльності, в яких виявляються відношення до соціальних інтересів. При перетворенні інтересів на цінності також змінюється предмет відношення. Зміст цінностей обумовлений культурними досягненнями суспільства. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому сенсі слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильностей – тих оцінок, в яких виражається міра духовного багатства особистості.

На думку П. Кузьміна, конструктивну роль у відновленні політичної діяльності покликані відіграти базисні цінності, здатні охопити максимальну кількість інтересів. Дані цінності не можуть бути обрані довільно, а повинні співвідноситися із суспільними ідеалами, культурою і менталітетом українського народу і бути значимими для всього суспільства.

Фундаментальні цінності, що підпорядковують собі мету, спрямованість і принципові положення політичної діяльності, могли б трансформувати останню у бік реалізації інтересів, значущих для всього суспільства [94, 23].

На основі потреб та інтересів особистості вибудовуються, формуються її уявлення про цінності. Категорія цінності відображає соціальне і культурне значення матеріальних чи духовних явищ, предметів для задоволення потреб та інтересів людини. Зміст категорії „цінність” не завжди можна прямо і безпосередньо пов’язати з тією чи іншою проблемою, з тим чи інших інтересом. Іноді між реальними життєвими потребами, інтересами і конкретними цінностями – ціла система „проміжних” ланок, що приховують існуючий зв’язок. Цінності є продуктом суспільного розвитку, продуктом стихійної і цілеспрямованої трансформації потреб та інтересів людини і її світу. Дані цінності визначаються як внутрішнім світом людини, так і зовнішніми обставинами [119, 227]. В понятті „цінності” співвідносяться об’єктивні і суб’єктивні моменти. Всі ціннісні категорії відображають у свідомості людей певні об’єктивні явища і відносини суспільного життя. Проте цінності охоплюють і суб’єктивний момент, оскільки вони є явищами суспільного життя, то здійснюються людьми, що керуються своїми інтересами і поглядами, тобто цінності існують об’єктивно в певному суспільстві і, в той же час, мають певний відбиток суб’єктивності.

Цінність того чи іншого об’єкта є конкретно-історичною. Цінності можуть бути цінними для однієї людини, нецінними для іншої. Так само вони може бути цінними в одних умовах і нецінними в інших. Цінність предмета чи явища вирішальною мірою залежить від його об’єктивних якостей, від потреб, інтересів, емоцій особистості, умов, місця і часу. Кожна людина формує свою ієрархію індивідуальних цінностей, яка в одних людей більш-менш стабільна, в інших - більш рухлива. В залежності від умов, місця і часу ієрархія цінностей може змінюватися, іноді кардинально. Цінності є основою формування та регулятивною функцією ціннісних орієнтацій особистості [228, 440].

Розвиток і ускладнення системи спонукальних мотивів людської діяльності породжують зворотний зв'язок між потребами, інтересами і цінностями. Духовні цінності і моральні норми впливають на соціальні інтереси. В свою чергу, інтереси впливають на потреби. На сучасному етапі саме цей бік взаємодії між потребами, інтересами і цінностями виходять на перший план, оскільки впливає на формування людини із новим колом потреб та інтересів [72, 162]. Прослідкується лінія взаємодії між інтересами і цінностями як особливими продуктами духовної діяльності людини, в ході якої певним чином перетворюються і демонструються соціальні властивості речей. Їх існування пов'язане із ціннісним сприйняттям дійсності, яке породжує мотивацію дій та вчинків, заснованих на ціннісних відношеннях, що доповнюють і збагачують мотивацію, ґрунтується на потребах та інтересах. Т. Парсонс виходив із трактування цінностей як вічних і незмінних, незалежних від потреб людини і, навпаки, розглядав цінності як елемент символічної системи, яка у суспільстві працює як критерій чи стандарт при виборі орієнтації для дій. До того ж стандарт і критерій історично змінюється.

Цінності є фундаментом формування і регулятивної функції ціннісних орієнтацій особистості – складових частин її структури [228, 440-441]. Ціннісні орієнтації є сукупністю найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї найзначимішими. Ціннісні орієнтації утворюють деяку основу свідомості і поведінки особистості і безпосередньо впливають на її розвиток. У відповідності з ієрархізованою системою, прийнятою даною особистістю, у останньої виробляються відповідні переконання, установки, принципи та ідеали життєдіяльності, домінанти у різноманітних діях. Формування ціннісних орієнтацій – складова частина соціалізації людини, процесів виховання і самовиховання особистості. Ціннісні орієнтації є порівняно стійким вибіркоким відношенням до матеріальних і духовних продуктів суспільства та засобів їх задоволення [126, 30]. Відповідно до ієрархії цінностей складається й ієрархія ціннісних

орієнтацій. Ціннісні орієнтації мають різні ступені інтенсивності, різну часову тривалість. Одні орієнтації зникають, інші – посилюються, підносяться на вищі щаблі ціннісних орієнтацій.

В основі політичних явищ в сучасних суспільствах знаходяться, як правило, три головні групи цінностей: безпека і національна незалежність, благополуччя і економічний розвиток, свобода та конституційний порядок; їх детермінація і упорядкування є предметом оцінки окремих ідеологій, доктрин чи політичних концепцій різних суспільних груп, а конкретизація у вигляді програмних цілей – завданням будь-якої політики.

Політичні цінності є об'єктами, явищами, ідеями, процесами політичного життя та їх властивостями, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси та які вона залучає до сфери своєї життєдіяльності. Ціннісне сприймання об'єктів політичного життя зумовлюється конкретно-історичними умовами розвитку суспільства, статусом особи, соціальної спільноти в системі певних економічних і соціально-політичних відносин, потребами та інтересами людей [171, 719].

В українського політолога В. Козьми знаходимо наступне визначення: „політичні цінності – це ті цінності, які вже реалізувалися за допомогою політичної влади, спираючись на всю потугу державного апарату, або заради здійснення яких ведеться боротьба за політичну владу, за володіння державним апаратом” [86, 97]. Політичні цінності, на думку М. Дмитренка, знаходять своє втілення в ідеалах, які формують орієнтири політичної діяльності. Ідеали містять у собі як загальнолюдські, так і соціально-корпоративні елементи, що спрямовують діяльність політичних суб'єктів. Проте під політичними цінностями розуміються не лише ідеали, але й чітко змальовані норми, котрі являють собою, перш за все, загальні приписи, правила, зразки поведінки, узаконені настанови, яких слід дотримуватися [62, 123]. Щоб стати орієнтирами і цілями суспільства, політичні цінності потребують обґрунтування, доказів своєї істинності, універсальної прийнятності.

1.3. Методологічні підходи до наукового аналізу проблеми дослідження політичних інтересів

Якісне вирішення проблеми політичних інтересів неможливе без обраної методології їх дослідження. Так як інтереси належать до ряду виключно складних об'єктів, то методологічна база для проведення дослідження є досить широкою.

Стосовно тлумачення змісту поняття „методологія” немає єдиного підходу. Одні автори методологію науки розуміють як її філософську, світоглядну сферу, другі – ототожнюють методологію з діалектикою, історичним матеріалізмом, загально-теоретичними проблемами будь-якої науки; треті вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, котра виходить за межі філософського аналізу і являє собою вчення, науку про метод і методики, четверті – не визнають статусу методології самостійної науки, розглядаючи її як систему принципів, методів та логічних прийомів наукового пізнання. Досить суттєвим є уточненням російського методолога Д. Керімова, який підкреслює, що вона не є сукупністю, поєднанням теоретико-світоглядних концепцій, принципів, методів та засобів пізнання, вироблених окремими науками, а виступає явищем інтегральним, „зводом законів” наукового пізнання, який об'єднує низку компонентів: світорозуміння й фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загальнонаукові і конкретно-наукові методи [84, 138]. Іншими словами, методологія – це макросистема світоглядних принципів, парадигм, методів і підходів, за допомогою котрих здійснюється пізнавально-теоретична діяльність та впроваджуються у практику отримані результати.

Методом є сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Теоретико-методологічну основу дослідження становить комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського і політологічного аналізу феномена політичного інтересу у зв'язку з іншими компонентами соціокультурного та політичного життя соціуму. Гносеологічний підхід дозволяє дослідити специфічну форму відображення і пізнання об'єкта, що вивчається, а соціально-філософський і політологічний – спрямовують на розкриття його місця, вагомості та ролі в житті суспільства у взаємодії соціально-політичних суб'єктів. Соціально-філософське розуміння передбачає аналіз процесу виникнення та розв'язання суперечностей, що зумовлюють розвиток і функціонування об'єкта дослідження.

В основі цивілізаційного підходу розглядаються політичні інтереси соціальних суб'єктів, можливості їх реалізації, а засобами досягнення зазначених інтересів виступають демократія, правова держава, громадянське суспільство тощо. Це дозволяє виділити та проаналізувати загальноцивілізаційні компоненти та функції політичних явищ (в даному випадку політичного інтересу) і на цій підставі розробляти проблеми історії та теорії соціально-політичних феноменів, а також розвивати такі політичні категорії як політичні потреби, політичні цінності, правова держава, політична свідомість, політична соціалізація, національно-державні інтереси тощо.

В залежності від того, наскільки широко використовуються дослідником багатогранність і складність функціонуючих в суспільстві політичних інтересів, можливі два різних підходи до утворення загального поняття „інтерес”, до з'ясування змісту цієї категорії: формальний і змістовний [231, 25].

Широко поширений в науці формально-логічний метод побудови понять спирається на індукцію і дедукцію. Для індуктивного методу характерне співставлення, порівняння предметів з метою встановлення їх ознак, виділивши які можна прийти до загального поняття про предмети

даного класу. Характерна риса індуктивного методу полягає в тому, що до поля зору дослідника потрапляють, перш за все, факти і зв'язки, які знаходяться на поверхні.

Передбачення можливості плідного застосування цього методу при формуванні загального поняття „інтерес” було б виправдано, якби інтереси являли собою однопланові, цілком доступні емпіричному пізнанню суспільні відносини людей. Недооцінка складності і багатогранності інтересів як об'єкта науки мала місце особливо у 50-х роках ХХ століття. Це у значній мірі було викликано тим, що під терміном „інтерес” розуміли виявлення уваги, цікавості, а найчастіше – вигода, користь для суб'єкта. На основі застосування методів формальної логіки визначається спрямованість на задоволення потреб. Це поняття інтересу є найпоширенішим, проте не повністю розкриває його сутність.

Існує інший, змістовний спосіб утворення загальних понять, де головна увага приділяється тому, як виник інтерес, в чому полягає його генетична основа, яке його місце і роль в політичному житті суспільства. Загальне поняття інтересу виробляється не із співставлення окремих його видів між собою, а через аналіз політичної діяльності, політичних відносин, політичної свідомості, політичної соціалізації тощо.

На теоретико-концептуальному рівні для досягнення основної мети дослідження використовується синергетичний метод, пов'язаний з поглядом на соціальну структуру суспільства як систему, якій властиві взаємопроникнення, самоорганізація, поляризація, наявність асиметричних структур, нерегулярність зв'язків та функціональна нестабільність.

Одним з ефективних методологічних засобів дослідження проблем політичного інтересу є системний підхід, що вимагає розгляду досліджуваного об'єкта як складного утворення, що складається з декількох елементів. Із цих позицій проаналізована сама категорія „політичного інтересу”, що відображає такі зрізи політичної реальності як структурно-функціональний і аксіологічний. Системний підхід вимагає врахування й

об'єктивної сторони цього складного соціального й ідеологічного явища. Об'єктивні елементи політичного інтересу характеризують рівень задоволення власних потреб суб'єктами політики. Даний метод дав змогу встановити принципи взаємозв'язку „політичні потреби – політичні інтереси – політичні цінності”. Методи аналізу і синтезу стали інструментом систематизації інформації, отриманої в ході дослідження.

Системний підхід полягає в комплексному дослідженні великих і складних систем (об'єктів), дослідженні їх як єдиного з узгодженням функціонуванням усіх елементів і частин. Виходячи з цього принципу, треба вивчити кожен елемент системи в його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому.

Системний підхід вимагає розгляду системи понять, що входять до складу політичного інтересу. До них відносяться необхідність задоволення потреб (передбачає наявність самої потреби); можливість задоволення потреб (передбачає наявність способів і умов їх задоволення); усвідомлення необхідності задоволення потреб і можливостей їх задоволення. Ці поняття і явища також є системними утвореннями. Політичний інтерес має всі ознаки системи — безліч взаємозалежних елементів, взаємодія яких викликає появу нових якостей, які властиві кожному його компоненту. Ця система має доцільність, структуру, функції, комунікації, історію, протиріччя. З одного боку, вона є найважливішою складовою частиною загального інтересу, його елементом, і виступає самостійною системою, із своїми, властивими їй, особливостями – з іншого. Таким чином, політичний інтерес являє собою складну, багаторівневу систему, кожний з елементів якої може бути розглянутий як самостійна система. Розкриття складу цих елементів, з'ясування їхньої природи, властивостей, якостей, взаємозв'язку важливо не лише для пізнання феномена політичного інтересу, але й для керування ним як системою.

Ядро системного підходу — інтегральний вимір дійсності, аналіз цілісності об'єкта й комплексності його аналізу, його структурних, функціональних і генетичних процесів, тому що кожний елемент системи має свою користь, джерела й рівні розвитку, цілеспрямованість. Системне знання – це мислення про особливий, системний вимір реальності. Система – це цілісне складне об'єднання структурних елементів, з'єднаних між собою різного роду зв'язками, що набули нових, стосовно даних структурних елементів якостей.

Для дослідження проблеми політичного інтересу поряд із історичним методом, який допомагає вивченню політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку, виявленні зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього, використано - хронологічний. За допомогою історичного методу дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Хронологічний метод дав змогу прослідкувати зміни у поглядах представників різних історичних періодів щодо розвитку теоретичних розробок щодо поняття „інтерес”. Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток теорії політичного інтересу у хронологічній послідовності починаючи з Античності (Демокріт, Аристотель, Лукрецій тощо) і закінчуючи сучасним бачення даної категорії політичної науки. В процесі даного дослідження виявлялося поступове удосконалення і уточнення поняття „інтерес”, яке відбувається у ході історичного розвитку. Даний підхід дає змогу не лише розкрити сутність та специфіку категорії „політичний інтерес”, але й пізнати закономірності розвитку даної проблеми у представників різних історичних періодів (Античності, Середньовіччя, Нового часу тощо).

За допомогою методу періодизації розкриваються якісні зміни, що відбулися у становленні та еволюції поняття „інтерес” у процесі історичного розвитку суспільства.

Практично-політичний рівень дослідження реалізовувався за допомогою порівняльного, інституціонального, структурно-функціонального, біхевіористського методів. З метою узагальнення матеріалу використовувався порівняльний метод, який дозволив співставляти усі частини дослідження. Порівняння є першим логічним прийомом, за допомогою якого виявляються загальні ознаки однорідних предметів.

Порівняння є важливою передумовою узагальнення як методу, в результаті застосування якого встановлюються загальні властивості й ознаки об'єктів шляхом переходу від менш загального поняття та судження, до більш загального; воно відіграє важливу роль в умовиводах за аналогією, в ході яких зіставляються кілька явищ, виявляються їх подібність та відмінності, на сонові яких розрізняються чи ототожнюються ці явища [24, 33-34].

Метод порівняння буде результативним за таких вимог: порівнюватимуться лише такі явища, між якими можлива деяка об'єктивна спільність; порівняння має здійснюватися на найбільш важливими, суттєвими рисами. Різні об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їхні порівняння з будь-якими іншим об'єктом. У першому випадку звичайно отримують якісні результати. Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати кількісні характеристики. Такі порівняння називають вимірюванням.

За допомогою порівняння інформація щодо об'єкта здобувається двома шляхами: безпосередній результат порівняння (первинна інформація); результат обробки первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Використання порівняльного аналізу дало змогу зіставити пізнавальні об'єкти з метою виявлення схожих рис або відмінностей між ними, знайти спільне і відмінне між такими двома взаємопов'язаними категоріями, як політичні потреби та політичні інтереси, з'ясувати особливості поняття „політичний інтерес”. Інтереси у своїй генезі пов'язані з потребами. Проте місце і роль потреб у змісті інтересів неоднакові і полягають у тому, що

інтерес є особливим виявом потреб, що знаходять своє відображення лише в умовах виникнення суспільних відносин носія потреб з її предметом. Поза потребами інтересу немає [19, 14]. Дієва сила потреб виявляється тим повніше, чим чіткіше вона виражена в інтересах соціальної спільноти. В свою чергу, роль інтересів збільшується по мірі того, як посилюється їх зв'язок з існуючими потребами суспільного розвитку. У порівнянні із потребами, інтереси виступають у якості безпосередніх причин масових дій. Жодна соціальна дія – великі події суспільного життя, перетворення, реформа, революційний вибух – не можна зрозуміти, якщо не з'ясовані інтереси, що викликали ці дії. Потреби є джерелом виникнення інтересів. Інтереси ж виступають як конкретне відображення у свідомості людей їх реальних та стійких залежностей від природи і суспільства.

Між потребами та інтересами існують певні відмінності та спільні риси. Інтереси, як і потреби, являють собою особливий рід суспільних відносин, вони не існують самі по собі, абстрактно, поза тими особами, соціальними групами, класами та іншими силами, які виступають в якості їх носіїв. З іншого боку, інтереси, як і потреби, спрямовані на певний об'єкт. В якості їх об'єктів виступають матеріальні і духовні цінності, соціальні інститути та суспільні відносини, звичаї та порядки. Проте між ними існують і певні відмінності. Інтереси властиві лише людині. Всі інші живі істоти мають потреби, але не мають інтересів. Потреби – це вираження відношення суб'єкта до умов свого існування, а інтереси є вираженням відносин між суб'єктами (або між різними видами діяльності одного суб'єкта) з приводу підтримки, виробництва умов, необхідних для задоволення потреб. Якщо потреби орієнтовані, перш за все, на предмет їх задоволення, то інтереси спрямовані на ті соціальні інститути, відносини, заклади, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб. Інтереси особливо тісно пов'язані з розподільчими відносинами у суспільстві, будучи спрямованими або на зміну, або на закріплення існуючих розподільчих відносин. Інтереси спрямовані, в першу чергу, на соціальні

засоби існування. Коли певного рівня задоволення потреб досягнуто, то на перший план виступають інтереси. В інтересах полягає момент неприйняття тих умов, які ,сприймаються як неадекватні.

Важко сформулювати поняття „інтерес”, не порівнюючи ознак окремих інтересів, наприклад, Є. Ануфрієв, щоб пояснити філософський підхід до проблеми інтересу, порівнював особистий та суспільний його різновиди.

В дисертації вагоме значення має метод структурно-функціонального аналізу, який розглядає політичні явища і процеси як скоординовану взаємодію елементів, що утворюють їх складну систему та виконують певні функції. Структурно-функціональний підхід застосовувався з метою розглянути феномен політичного інтересу цілісно, розкриваючи його внутрішню суть, місце і значення в політичній системі суспільства, визначити процес становлення національних інтересів у політичному житті України в період її трансформації. Використовується також міждисциплінарний підхід до дослідження феномену політичного інтересу, де залучені фундаментальні положення філософії, політології, соціології, психології та педагогіки.

Формально-логічні методи як спосіб пізнання, за допомогою яких зміст досліджуваного об'єкта виступає у вигляді раціональної конструкції, у будь-якому дослідженні посідають одне з провідних місць. Одним з головних методів є аналіз. За допомогою аналізу, метою якого є пізнання частин як елементів складного цілого, було виявлено в роботі ”конструкцію” досліджуваного об'єкта – політичного інтересу, його „онтологічну” і „гносеологічну” структури. В даному дослідженні зроблена спроба осягнути зміст поняття політичного інтересу в цілому, а також його окремі види.

Однією з форм аналізу є класифікація, яка як засіб першопочаткового впорядкування хаотичної маси чинників та явищ, за якими ведеться спостереження, передбачає розподіл досліджуваних об'єктів за розрядами відповідно до певних ознак. Отже, роль класифікації здебільшого аналітична і зводиться до розчленування хаотичного цілого на частини за певними

ознаками [24, 32]. Ця логічна операція дозволила упорядкувати наявні в сучасному світі різновиди політичних інтересів. Застосування методів класифікації та систематизації дало змогу узагальнити наукову літературу за темою дослідження.

Аналіз кожної частини, елемента цілого сприяє, але ще не приводить до пізнання цілого. Це завдання досягається в результаті складної роботи мислення щодо синтезування раніше отриманих, на стадії аналізу, даних. Синтетична діяльність мислення починається з того, чим закінчується аналіз. Якщо за допомогою аналізу єдина цілісність розподіляється на окремі складові частини і кожна із них досліджується самостійно, то за допомогою синтезу всі частини поєднуються в мисленні з усіма їх зв'язками, відносинами та взаємодіями, з усіма багатствами їх специфіки у відновленій цілісній єдності. Ідуть від тотожного, істотного до розходження й різноманіття, синтез з'єднує загальне і одиничне, спільне і особливе у живе конкретне ціле. За допомогою синтезу насамперед отримали загальне уявлення про зміст, ознаки, специфічні особливості політичного інтересу, про його відповідні види. Методи аналізу та синтезу використовувалися при виробленні концептуального підходу щодо створення теоретичної моделі політичних інтересів сучасної України, визначення шляхів і способів їх реалізації.

Оскільки аналіз і синтез виступають як логічні прийоми мислення, що здійснюються за допомогою абстрактних понять, вони тісно пов'язані з таким методом, як абстрагування. Абстрагування – це виділення властивостей та відношень досліджуваного явища, а також одночасне відволікання від інших властивостей та відношень, у результаті чого створюються різноманітні абстракції – поняття, категорії, теоретичні конструкції та системи, що відображають відносну самостійність. За допомогою абстрагування було вироблено судження, поняття процесу реалізації політичного інтересу.

Застосування системи різних методів дозволяє істотно підвищити верифікованість, достовірність та результативність отримання даних, сприяти формуванню нового цілісного розуміння політичного інтересу.

У процесі розроблення цих проблем вітчизняна політологія виходить з визнання специфічного об'єкта та предмета дослідження, наявності властивих політичній науці закономірностей, які виявляються специфічними по відношенню до загально-соціальних закономірностей. Спираючись на існуючі загальні закономірності розвитку суспільства, політична наука забезпечує поглиблене пізнання явищ та процесів політичної дійсності, у тому числі й політичного інтересу.

Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що необхідний для пізнання обраного об'єкта методологічний арсенал має різноманітний характер і являє собою багаторівневу систему відповідних методологічних знань. У процесі пізнання компоненти (рівні) методології, будучи об'єднаними в органічно цілісну систему, вступаючи у зв'язки, відносини та взаємодію між собою й тим самим набувають властивостей, відмінних від їх одиничного існування та дії: фундаментальні загальнотеоретичні концепції пронизують світогляд, загальні філософські закони й категорії висвітлюють застосовність загальнонаукових методів у конкретних дослідженнях так само, як і останні збагачують арсенал вищих рівнів методологічних знань.

Отримані за допомогою цього методологічного потенціалу теоретичні знання є не чимось остаточно завершеним, а, швидше, можливістю, передумовою й засобом для завершеності, котра настає в результаті реалізації відповідних наукових ідей, концепцій, теорій тощо.

Висновки до першого розділу

Дослідження категорії інтерес пройшло довгий шлях, починаючи із Стародавнього часу (Демократ, Аристотель, Лукрецій тощо). В цей час

вперше було визначено основні людські потреби, які вважалися стимулом у пізнанні речей. Подальшими розробками даної проблеми займалися французькі представники XVIII століття Гольбах, Гельвецій, Дідро. Вони пояснювали суспільно-політичне життя, політичний устрій держави, виходячи з інтересів та потреб. Вперше почали окремо виділяти категорію інтересу. Представники даного періоду створили власну теорію інтересу, як спробу раціонально пояснити поведінку людей у суспільстві. Інтерес визначали як єдину рушійну силу людських вчинків. Продовжували розробку проблеми інтересу І. Бентам, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс та ін. Вперше І. Кант розділив потребу та інтерес, показав, що інтересом може володіти лише розумна істота – людина. Такий розподіл у нього є тотожним поділу живої природи на людей і тваринний світ. У тварин немає інтересу, а у людей є не лише біологічні, але й соціальні потреби. В цей час почали звертати увагу на об'єктивний і суб'єктивний сторони інтересу.

З початку XX століття поняття інтерес виходить на новий рівень. На даному етапі інтерес визначають як такий, що обумовлює людське пізнання та є основою будь-якої цінності (Р. Перрі), постає джерелом всієї суспільної діяльності (Р. Мак-Івер). Проте, повніше і глибше розкрити сутність інтересу вдалося починаючи з середини XX століття, що триває й до цього часу у роботах А. Здравомислова, Г. Глезермана, В. Лавриненка, В. Куценка, А. Лузана, А. Тарасенка, В. Степаняна, В. Сіренка, В. Андрущенко, О. Коляси та ін. Погляди науковців щодо природи інтересу розділилися на чотири групи, перші з яких визначають його як явище суб'єктивного, духовного характеру, другі – як об'єктивне, треті – поєднують об'єктивне і суб'єктивне начала, а четверті – відстоюють думку про існування двох рядів інтересів, один з яких представлений інтересами в об'єктивній дійсності, а інший – в свідомості.

Представники першого напрямку (Т. Ковалевський, М. Заозеров, Л. Архангельський та ін.) визначають інтерес як суб'єктивне явище, особливу спрямованість свідомості, що має об'єктивну обумовленість.

Об'єктивне знаходиться за межами інтересу, хоча певним чином і впливає на нього. В другому випадку (Д. Чесноков, В. Морозов, Р. Грінкевич, Г. Глезерман, Г. Гак та ін.) інтерес розглядають як об'єктивне явище, а суб'єктивним є лише відображення інтересу, яке не входить до його структури. Представники третього підходу (А. Здравомислов, О. Лебедева, Р. Белоусов, М. Михайлов та ін.) вважають, що головним є не зведення інтересу до потреб чи до мети, а визначення його як діалектичної єдності, як єдності об'єктивного і суб'єктивного. При цьому інтерес являє собою чи то єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми або об'єктивного і суб'єктивного в діяльності. Представники четвертого напряму (Б. Князев, М. Дьомін, В. Лавриненко та інші) відстоюють об'єктивність інтересів і при цьому рішуче відкидають об'єктивно-суб'єктивного трактування інтересів. На їх думку, є два ряди інтересів. Між об'єктивним і суб'єктивним інтересом необхідно проводити чітку межу. Інакше кажучи, інтерес має подвійне смислове навантаження, виражаючи два якісно відносно самостійних явища, хоча і пов'язані між собою.

Проте, всі вони визначають інтереси і потреби найважливішими спонукаючими причинами людської діяльності. Потреби визначають як прагнення суб'єкта в певний момент набути деяких внутрішніх умов свого буття, відношення до зовнішніх обставин. Інтерес є формою прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності. Місце і роль потреб у змісті інтересів неоднакові і полягають у тому, що інтерес є особливим виявом потреб, що знаходять своє в умовах виникнення суспільних відносин носія потреб з їх носієм. Між потребами та інтересами є певний зв'язок, який виявляється в тому, що перші є передумовою, на основі яких формуються другі. Без потреб не можливе існування інтересів. У той же час потреби не можуть бути задоволені без формування і реалізації інтересів, в основі яких вони знаходяться.

Інтереси характеризують суб'єкта політики як діючу силу, котра прагне закріпити власне панування над конкретними політичними умовами та забезпечити реалізацію потреб його функціонування та розвитку. Русійна сила інтересу виявляється у тому, що людина зацікавлена діє у відповідному напрямі задля досягнення своєї мети. Інтереси являють собою особливий вид суспільних відносин, вони не існують самі по собі, поза соціальними групами, особами. Носіями інтересів можуть бути особистість, соціальна група, сім'я, нація, суспільство, різноманітні інститути. В якості об'єктів інтересу виступають матеріальні і духовні цінності, соціальні інститути і суспільні відносини, встановлені звичаї. Інтереси спрямовані на ті соціальні відносини та інститути, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб.

На основі потреб та інтересів формуються цінності, відображають соціальне і культурне значення матеріальних і духовних явищ, предметів для задоволення потреб та інтересів людини. Розвиток і ускладнення системи спонукаючи мотивів людської діяльності породжують зворотній зв'язок між потребами, інтересами і цінностями. Духовні цінності і моральні норми впливають на соціальні інтереси. В свою чергу, інтереси впливають на потреби. На сучасному етапі цей бік взаємодії виходить на перший план, оскільки впливає на формування людей з новим колом потреб та інтересів.

Теоретико-методологічну основу проведеного дослідження становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Застосування системи різних методів дозволяє істотно підвищити верифікованість, достовірність та результативність отримання даних, сприяти формуванню нового цілісного розуміння політичного інтересу. Спираючись на існуючі загальні закономірності розвитку суспільства, політична наука забезпечує поглиблене пізнання явищ та процесів політичної дійсності, у тому числі й політичного інтересу.

РОЗДІЛ 2

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

2.1. Співвідношення понять політичні інтереси і політичні потреби в політичному житті суспільства

Політичне життя суспільства є однією із найширших категорій політології, яка охоплює всю політичну сферу та її елементи, дає можливість відобразити їх динамізм і стабільність; є однією із основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю й відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку. У „Політологічному енциклопедичному словнику” (2004) подано наступне значення: „політичне життя – річ різноманітна, різновекторна, що визначається, насамперед, економічними і соціальними чинниками. Як витвір економічного, соціального життя суспільства, політичне життя концентрує, інтегрує в собі всі суспільно значимі потреби та інтереси і виступає своєрідним завершенням суспільного життя. Політичне життя є найдинамічнішою і наймінливішою сферою суспільного життя, його динаміка зумовлена, по-перше, динамікою суспільно значимих потреб, інтересів, цінностей, які виходять на перший план суспільного життя і, по-друге, прагненням суб'єктів політики скористатися будь-якою можливістю, котру можна використати для зміцнення або послаблення існуючої влади” [170, 513- 514].

Політичне життя суспільства – це сукупна діяльність індивідів, соціальних прошарків, груп, класів та інших спільнот, через які відбувається формування, функціонування і перетворення політичної системи суспільства з метою організації та використання політичної влади для реалізації своїх

інтересів. Політичне життя є підсистемою суспільства, певною цілісністю її елементів, видів та форм проявів, діяльністю. Це сукупність всіх політичних явищ, що функціонують у суспільстві. Воно охоплює соціальних суб'єктів з їх потребами та інтересами, їх відносини і діяльність, політичні інститути, норми, свідомість і культуру, політичну владу та інші компоненти. Соціальними суб'єктами можуть бути класи, нації, соціальні прошарки і групи, індивіди і створені ними інститути.

Політичне життя можна визначити як сферу боротьби за реалізацію ідеалів, норм, цінностей, що концентрують в собі корінні потреби та інтереси соціальних суб'єктів. Суттєве місце у політичному житті займають політичні еліти з їхніми інтересами. В політичному житті суспільства знаходять найповніше вираження корінні інтереси соціальних суб'єктів, принципи та механізми політичного життя різних держав суттєво відрізняються. Соціальні суб'єкти пов'язані між собою політичними відносинами, які є умовою і формою політичної діяльності. Ці відносини є наслідком соціальної диференціації і одночасно засобом підкорення та встановлення певної субординації інтересів, цінностей соціальних суб'єктів з метою задоволення всезагального інтересу, становлення і реалізації соціальної сутності.

Основними складовими політичного життя суспільства можна назвати:

- політичні потреби та інтереси;
- політику, політичні відносини, політичну діяльність;
- владу і владні відносини;
- політичні процеси;
- політичну участь, політичну поведінку, політичну культуру;
- політичну систему суспільства;
- політичний режим тощо.

Інтерес адекватніше виражає характер політичної діяльності, її службову, інструментальну функцію, оскільки політична діяльність є засобом, інструментом реалізації потреб соціальних суб'єктів у різних сферах

суспільного життя. З виникненням політичного життя потреби соціальних груп, щоб бути реалізованими, повинні знайти своє відображення у політичних інтересах і бути закріплені політичною владою у якості інтересів усього суспільства. В основі політичних інтересів знаходяться багатоманітні потреби соціальних суб'єктів. Ці потреби сприяють появі політичного життя та визначають корінний напрям діяльності політичної влади [105, 28]. Політичні потреби є особливим видом суспільних потреб, пов'язаних із розвитком і функціонуванням соціальних механізмів, що регулюють суспільні відносини. Через диференціацію соціальної системи на групи такі суспільні потреби, як потреби в організації спільних дій і спілкування, визнанні, самоствердженні, набувають політичного характеру. Із протиріч між суспільними потребами і груповою формою їх задоволення й виникають основні політичні потреби суспільства, наприклад, потреба уникати зіткнень соціальних груп у суспільстві та тримати суспільство в межах порядку, виражати і формувати потреби протилежних соціальних груп, забезпечити їх задоволення певними організаційними засобами і т.п. Головною із них є потреба організаційно забезпечити нормальне функціонування і розвиток поділеного на групи суспільства як цілісної системи.

Вихідним пунктом всього політичного процесу в політичній сфері виступають корінні політичні потреби та інтереси. Вони знаходяться в основі практичних дій соціальних груп, партій, особистостей тощо з приводу реалізації політичних ідей, принципів, ідеалів, цілей. Потреби та інтереси є основою змісту політичних ідей і визначають дії людей. Будь-які суспільні інтереси, в тому числі і політичні, виникають у процесі діяльності людей, визначаються соціальними потребами, які відображаються в інтересі. Ці потреби та інтереси потребують шляхів і способів для їх задоволення, при цьому необхідність такого задоволення породжується не свідомістю суб'єктів, а умовами загальнолюдського буття. Таким чином, вплив потреб на політичну діяльність людей відбувається через формування політичних

інтересів, їх відображення у вигляді ідей, теорій, ідеалів і т. д., у свідомості людей, яка може бути точною або викривленою, і реалізацію цих ідей, теорій, ідеалів в практичній політичній діяльності [121, 24-25].

Політична потреба суб'єкта політики є певним соціально-політичним відношенням, яка виражається перш за все як прагнення влади, володіння нею або участь у її здійсненні і використанні. Може виступати як вимога змінити політичну систему або, навпаки, як вимога нормального, стабільного функціонування і розвитку в межах даної системи соціально-політичних відносин. В будь-якому випадку динаміка задоволення політичних потреб суб'єктів політики пов'язана не лише із відношенням до об'єкта потреб, а політичні потреби є також певним відношенням суб'єкта та інших учасників політичного процесу. Це відношення до тих, хто брав участь у створенні об'єкта потреб, хто ним володіє, у кого є аналогічні потреби. Основні групи потреб людей безперервно підвищуються і змінюються. Кожна із них має різний конкретний зміст, що відповідає рівню розвитку індивіда чи прошарку населення, а також природного і соціального середовища його перебування. Проте навіть однакові потреби усвідомлюються різними людьми по-різному, в результаті чого їхні інтереси виявляються неоднаковими. Пліуралізм інтересів перевищує різноманітність потреб. Політичні потреби є основою, на якій формуються політичні інтереси – головна рушійна сила політики.

В найконкретнішому вигляді переплетіння та зіткнення інтересів відбувається у сфері політики саме тому, що в політичних інтересах втілюється узагальнене ставлення їх носіїв до політичної влади, організаційно-управлінського, господарського, духовного життя суспільства. Крім того, джерелом та основою будь-якої політики є політичний інтерес, а також його неусвідомлені, ірраціональні вираження почуттів і настроїв. Політичним стає будь-який суспільний інтерес, коли виявляється, що він не може бути реалізованим наявними моральними та адміністративно-правовими засобами. Це стимулює людей шукати шляхи його задоволення через підвищення ефективності або навіть зміни влади і управління

суспільством, займатися політикою. Прагнення реалізувати політичні інтереси є рушійною силою політики, створює і розвиває політичні проблеми, політичні ідеї, концепції, суспільно-політичні інститути і сили, державну владу [92, 27].

Політичні інтереси – це чинники суспільної діяльності людей, їх спільнот і об'єднань, спрямовані на здобуття, утримання або перерозподіл політичної влади. У ширшому плані до політичних інтересів відносять інтереси, спрямовані на згуртування зусиль усіх або принаймні більшості членів тієї чи іншої спільноти, відстоювання і зміцнення їх соціальних позицій у суспільстві [170, 519]. Крім того, політичний інтерес можна визначити і як вибіркоче відношення суб'єктів політики до суспільно-політичних явищ, процесів і подій, реальна причина їх політичної активності, заснована на визначених світоглядних принципах, переконаннях і настановах. Інакше кажучи, це те внутрішнє усвідомлене джерело політичної поведінки, яке стимулює суб'єктів політики до постановки певних політичних цілей і здійснення конкретних політичних дій для їх досягнення.

Політичні інтереси виражають, перш за все, відносини між соціальними групами, а також між соціальними групами і державою з приводу політичного панування, політичної влади, а також міжнародні і міждержавні відносини у політичній сфері [71, 87]. Політичний інтерес слугує основою входження того чи іншого фрагменту соціальної реальності до сфери політичних відносин – в наявності двох взаємопов'язаних, але різних тенденцій, одна із яких полягає у виході дій соціальної групи на інтереси соціальної цілісності, інша – у розгляді держави у якості основної сили вирішення соціальних проблем.

В детермінації політичної діяльності сукупність об'єктивних чинників, що її визначають, виступають як цілісна єдність: система з деякими специфічними закономірностями і загальним спрямуванням руху. Вираженням цієї системи чинників детермінації є політичний інтерес. Політичний інтерес, як визначальний момент системи соціальних відносин,

виражає думку основного напрямку політичної діяльності. Він відображає діалектику загального (інтересу цілісності) і особливого, приватного (інтересу соціальної групи), є всезагальною формою інтересу.

Ні суспільні інтереси, ні інтереси соціальних груп безпосередньо з феноменом влади не пов'язані, політичний же інтерес – вияв владного відношення, а влада як суспільне явище є підкоренням волі індивіда, групи людей загальної (панівної) волі, узагальнена потребами і закономірностями суспільного розвитку. При чому політичний інтерес являє собою не будь-яке владне відношення, а тільки таке, за якого інтереси соціальної спільноти опосередковані діалектикою інтересів соціальних груп, а також здебільшого протилежно спрямований [58, 61].

Виходячи із специфіки природи політичних потреб і політичних інтересів останні являють собою за своєю сутністю суб'єктивне вираження об'єктивно існуючих політичних відносин з точки зору реалізації суб'єктами політики своїх соціальних цілей. Політичні інтереси охоплюють співвідношення існуючих політичних організацій, відносин. Їх предметом може бути все, що об'єктивно корисне або шкідливе для існування, діяльності і розвитку класів, соціальних груп, індивідів у їхніх відносинах із владою або іншими соціальними суб'єктами.

Політичні інтереси породжуються соціальною природою конкретного суспільства, позицією і положенням соціальної групи в системі політичних відносин. Вони являють собою концентроване вираження інтересів, котрі переломлюються в інтересах завоювання або утримання державної влади. Зміст політичних інтересів виявляється в суті і спрямованості політичних ідей, ідеалів, принципів, у поглядах, почуттях і настроях, які представляють різний рівень (теоретичний і повсякденний) усвідомлення інтересів соціальної групи. Наявність політичних інтересів, загальних для даної соціальної групи і нею визнаних, є необхідною передумовою розробки політичної ідеології, створення політичних партій, виникнення політичних організацій і закладів соціальних груп. Функції та характеристики будь-якої

політичної ідеології соціальних груп, що залежать від положення класів в суспільстві, від їх політичних інтересів та цілей, від програми реалізації яких на практиці, різко відрізняються у владних та суспільних груп [121, 25].

Зміст політичного інтересу формується у результаті взаємодії інтересів соціальних груп, при чому інтересів не лише пануючих груп, але й інших груп суспільства. У деяких випадках державний інтерес може тимчасово не співпадати із сукупним інтересом владних груп суспільства [58, 62].

На відміну від інших соціальних інтересів політичні інтереси мають ряд характерних особливостей, які визначають її якісну специфіку:

1. політичний інтерес міститься в матеріальних відносинах суспільства, але при цьому відіграє активну роль по відношенню до нього. Це пов'язано із тим, що у політичних відносинах на кожен історичний момент потенційно можливі декілька тенденцій розвитку, але далеко не кожна із них може реалізуватися. Реалізація тієї чи іншої тенденції є питанням вибору певних суспільних сил, соціальної групи і прошарків;

2. політичний інтерес є проявом владного відношення, він тісно пов'язаний із механізмами і способами здійснення влади у суспільстві. У свою чергу, способи здійснення влади, що характеризуються різними співвідношеннями демократизму і авторитарності у виробленні і прийнятті політичних рішень та у їх здійсненні, впливають на розвиток політичної культури соціальних груп та їх інтереси;

3. політичний інтерес має певну самостійність. Складності взаємодії інтересів різних соціальних груп і сукупним соціальним інтересом – інтересом соціальної цілісності, створюють можливості для самостійного існування політичного інтересу, що втілюється в цьому випадку у вигляді надкласової, позаполітичної держави;

4. суперечлива природа політичного інтересу породжує різноманітні стани, типи, в яких він постає у загальній системі політичних відносин. Вся багатоманітність типів і модифікацій політичних інтересів має спільне

джерело – співвідношення інтересів класів, соціальних груп і прошарків з інтересами суспільства в цілому;

5. зміст політичного інтересу формується, головним чином, у результаті взаємодії інтересів соціальних груп в залежності від їх зрілості, політичної активності, ваги в суспільстві. Проте співпадання політичних інтересів соціальних груп і політичних інтересів суспільства, настає лише в певний момент розвитку і цілого – суспільства, та його інтегральної частини – соціальної групи. Можуть існувати ситуації, коли інтереси соціальної групи ще не дозріли до вираження інтересів цілого, і ситуації, коли за часом вже втрачені можливості для співпадання цих двох видів інтересів, коли клас все менше здатен будувати свою діяльність із урахуванням інтересів цілого. Політична діяльність такого класу викликає зростаючу дезорганізацію соціальної системи, веде не до вирішення, а до нагромадження все нових суперечностей, зростання соціальних антагонізмів. Співпадіння політичних інтересів соціальної групи та інтересів суспільства дає поштовх інтенсивному розвитку, оскільки їх діяльність не розходиться в головному, що визначає центральні напрями суспільного розвитку;

6. в багатонаціональному суспільстві політичний інтерес має національне забарвлення, оскільки нації - суб'єкти політики, а національні відносини – елемент політичних відносин. І в цьому відношенні негативні процеси: національні суперечності, сепаратистські тенденції, елементи громадянських війн на ґрунті національних протиріч і конфліктів є вираженням політичних інтересів різних класів, соціальних груп та прошарків у середині держави;

7. політичні інтереси окремих класів, соціальних груп і прошарків можуть не співпадати із політичним державним інтересом; здійснюючи сукупний політичний інтерес, держава може пригнічувати приватні політичні інтереси;

8. політичний інтерес має своєрідну модель функціонування, що включає стадію інституціоналізації інтересу у певних політичних структурах;

9. політичний інтерес є вихідним чинником обґрунтування політики, основою наукового управління соціальними процесами тощо.

Політичний інтерес виражає рівень розвитку політичної діяльності, ступінь відображення в ній найважливіших соціальних потреб. Обумовленість спрямованості політичної діяльності логікою зміни конкретних обставин у країні виявляється у тому, що політичні рухи мають національний характер, обов'язково охоплюють до своєї сфери проблеми, нагальні для певної країни, в даний час. Тому політичний інтерес завжди має національне забарвлення, оскільки нації – теж суб'єкти політики, а національні відносини є елементом політичних відносин.

Специфіка політичних інтересів у системі суспільних інтересів полягає у тому, що вони тісно пов'язані із механізмами та способами здійснення влади у суспільстві та виконують основні функції:

1. стимулюють політичну активність суб'єктів політики;
2. спрямовують політичну діяльність на організацію суспільства через політичну владу, узгодження суперечливих соціальних дій різних класів і груп;
3. відображають багатоманітні соціальні інтереси і слугують основою для об'єднання і розмежування суб'єктів політики;
4. слугують основою для формування цілей політичної діяльності та регулюючої волі.

Політичні інтереси пов'язані із способами функціонування вищих органів влади у суспільстві, стилями політичної діяльності яких багато в чому визначають і стиль інших ланок системи управління [72, 315]. Корінним політичним інтересом суспільства є постійний розвиток демократії, управління і розширення дійсного народовладдя, самоуправління народу. В механізмі дії демократії особливе значення має врахування, вираження об'єктивно обумовлених інтересів соціальних груп. Тут багато залежить від методів виявлення, зростання їх багатогранності передбачає

постійне удосконалення і тих надбудовних структур, за допомогою яких здійснюється врахування інтересів.

Щоб у кожному випадку бачити інтерес, необхідно чітко розуміти зміст елементів його структури:

1. необхідність задоволення потреб (передбачає наявність самої потреби);
2. можливість задоволення потреб (передбачає наявність способів і умов їх задоволення);
3. усвідомлення необхідності задоволення потреб і можливостей їх задоволення.

Таке розуміння структури інтересу вказує на його відмінні ознаки по відношенню до інших явищ, а також пояснює, чому інтерес є реальною причиною соціальних дій суб'єкта. Дані структурні елементи інтересу відповідають загальним вимогам: бути реальною причиною соціальних дій суб'єкта. Це дає можливість повніше розкрити властивості політичного інтересу. Коли йде мова про властивості, то перш за все вказується на якісні ознаки інтересу, його особливості, характерні риси [202, 7].

Своєю структурою інтереси відображають: а) соціальний статус суб'єкта інтересу або сукупність його практичних зв'язків із суспільством; б) ступінь усвідомлення суб'єктом свого статусу у суспільстві; в) ідеальні рушійні сили або мотиви діяльності, спрямовані на досить визначені об'єкти інтересу; г) сама дія суб'єкта в соціальному середовищі його перебування.

Сферою утворення інтересів є об'єктивні відносини між суб'єктами політичної діяльності. Політичні інтереси відображають діалектику всезагального, особливого і приватного.

Політичні інтереси, за В. Дубініним, виконують ряд функцій, головними з яких можна виокремити: гносеологічні, аксеологічні, мотиваційні та діяльнісні [64, 72]. Гносеологічна функція полягає у тому, що інтерес спонукає до якихось дій, зрушень у свідомості, у прийнятті відповідних рішень у процесі пізнання політики. Політичний інтерес відкриває шлях до

пізнання природи їх носіїв. Через політичний інтерес прослідковується зв'язок людини із політичним життям. Гносеологічна функція інтересу має суб'єктивну і об'єктивну структуру. Коли йдеться про суб'єкта гносеологічного аспекту інтересу, мається на увазі той, хто керується почуттями, настроями, певними мотивами, ідеями в процесі пізнання політичних явищ і процесів. Об'єктом же інтересу в цьому плані виступає те, на що спрямована пізнавальна активність суб'єкта. Таким чином, пізнаючи інтерес, можна пізнати причини дій політичних суб'єктів.

Аксеологічна функція інтересу – це об'єктивна значимість багатогранних компонентів політичної дійсності, зміст яких визначається політичними потребами та інтересами соціальних спільностей. Дана функція є необхідним мостом від теорії до практики, проміжною ланкою між ними.

Мотиваційна функція політичного інтересу має особливе значення, оскільки інтерес можна визначити як об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта політики, спрямований на досягнення певної мети. В даному значенні про інтерес ідеться як про універсальне поняття, що виконує мотиваційну функцію в діяльності політичних суб'єктів.

Функція політичного інтересу, яка розглядається як пошук і вибір шляхів, форм, методів і засобів зміни і перетворення політичної дійсності носить назву діяльнісної. У діяльнісному процесі людина повинна бути задоволена метою своєї діяльності і її виконанням. Тут мова йде про діяльність, спрямовану на пошук та вибір шляхів і методів реалізації поставленої мети. Дана функція охоплює вищезазначені функції та дозволяє розглядати політичний інтерес як соціальне відношення, що простежується у взаємовідносинах не лише між людьми, а й між людьми та політичними інститутами. Діяльнісна функція розкриває процес зацікавлених дій, коли суб'єкти політики, здійснюючи свої політичні інтереси, вступають у взаємовідносини між собою.

Крім того, політичні інтереси виконують функцію об'єктивних регуляторів діяльності людей. Через інтереси відбувається включення

індивідуальної діяльності в процес функціонування і розвитку певної політичної системи, розподіл їх за родами і видами діяльності. Регулятивна функція інтересів зростає в періоди історичного розвитку. Оскільки із розвитком суспільства виникає необхідність врахування інтересів людей та впливає на їх формування, уміння зацікавити членів суспільства у виконанні поставлених завдань політичного і суспільного значення [231, 22].

Розглядаючи політичний інтерес, необхідно відмітити проблему артикуляції (розчленування, ієрархія) і агрегування (сумування, об'єднання) інтересів. Артикуляція інтересів – це процес, через посередництво якого індивіди і групи висувають вимоги особам, що приймають політичні рішення. Важливим є питання про канали інформації, яка повинна бути доступною. Канали доступу залежать від існуючих у суспільстві структур політичної комунікації. Можливості використання засобів масової інформації зростає, якщо сприяє артикулюванню інтересів. Артикуляція політичних інтересів йде у руслі добровільного підкорення вимогам і обмеженням власних інтересів в межах функціонування конкретного політичного поля. Артикуляція інтересів може бути явною і прихованою, тобто мати характер вимог або виражатися настроями чи формою поведінки, які повинна враховувати політична система. Функція перетворення вимог на альтернативи політики називається агрегуванням інтересів.

Важливим аспектом функціонування політичних інтересів є забезпечення прийняття політичних рішень та їх вплив на соціально-перетворюючу діяльність мас. Політичні інтереси діють і функціонують як „генералізатори” інтересів [72, 141]. Власне, сенс політичної діяльності і полягає в узагальненні багатоманітних інтересів і виробленні на цій основі тієї лінії поведінки, яка повинні стати загально визнаною.

У повсякденному практичному житті на особливу увагу заслуговують відносини між інтересами різних соціальних і політичних суб'єктів. Інтереси прогресивного суспільного розвитку є вирішальним критерієм при оцінці політики і політичних інтересів, яких дотримується держава. Добробут

народу, забезпечення розвитку високоефективної економіки, гуманістичної культури, підтримання внутрішньої стабільності у суспільстві, зовнішньої безпеки визначають зміст цих інтересів. На їх основі інтересів держава визначає свої взаємовідносини з усіма політичними силами і політичними партіями у країні. Ведучи активний діалог з усіма партіями і громадськими організаціями, держава покликана створити умови для реалізації здорових, перспективних інтересів і зводити заслін перед потребами і соціальним прагненням народу, корінним інтересам країни. Політичні інтереси виражають корінні нагальні потреби у різних сферах суспільства, задоволення яких вимагає владно-примусового впливу. Вони є безпосередніми детермінантами політичних цілей, які постають їх перетвореною формою. Політичний інтерес усвідомлюється суб'єктом політики як мета його діяльності.

Специфіка інтересів партій, профспілок, включаючи державу та різні суспільні і благодійні організації, полягає у постійному перегляді практичних питань, що викликає появу нових протиріч, які вимагають чергового вирішення. Власне, це і є логікою розвитку політичних інтересів, що створює нові політичні програми і платформи, передбачає висунення нових претендентів, мобілізацію прибічників тих чи інших програм.

Основа політичних інтересів полягає у реально-практичних політичних відносинах суспільства, що встановлюють політичний статус соціальних суб'єктів, їх відношення до власних політичних потреб. Політичний інтерес є тією основою, яка пов'язує членів суспільства, консолідує їх в єдину цілісність [35, 17].

Роль політичних інтересів у загальній системі політичних відносин у суспільстві полягає в наступному:

1. в політичних інтересах знаходять найзагальніше вираження актуальних політичних проблем представників тих чи інших соціальних спільнот, внаслідок чого самі інтереси завжди спрямовані на збереження чи

зміну політичного статусу певної групи у суспільстві, слугують реальними причинами їх політичної поведінки;

2. політичні інтереси визначають спрямованість політичної діяльності, відображають взаємозв'язок загального (загальнодержавного інтересу) та приватного (інтересу класу, соціальної групи, особистості);

3. політичні інтереси виражають рівень розвитку політичної діяльності, ступінь відображення в ній найважливішої соціальної потреби;

4. в політичних інтересах відображаються відносини членів суспільства до політичної влади, політичної системи в цілому. Відсутність узгодженості між політичними інтересами різних соціальних груп, прошарків та інтересами представників владних інститутів, може привести не лише до формування і загострення політичних протиріч, але й до створення такої ситуації, за якої суперечності можуть перерости в політичний конфлікт;

5. політичні інтереси є базою для формування політичних поглядів, політико–суспільних настроїв, ідеологічних позицій, на основі яких здійснюється вибір політичних пріоритетів, що враховують потреби соціальних груп і прошарків суспільства.

Таким чином, в свідомій регуляції соціальних процесів, при виборі і забезпеченні пріоритетів загальних інтересів перед приватними, політичним інтересам належить важливе значення.

Потреби та інтереси – це рушійні сили дій людини у певному напрямі. Протиріччя інтересів набувають форми суперечностей, суперництва, антагонізмів та конфліктів учасників політичних відносин, для вирішення яких використовуються засоби ідеологій, традицій, фізичного та психологічного примусу. Засобом вирішення суперечливих інтересів, улагодження виникаючих політичних суперечок та ліквідації конфліктів є політична влада, що використовує механізми узгодження суспільних, колективних та особистих інтересів суспільства. Політичне життя охоплює складну систему політичних процесів, в ході яких виявляються і реалізуються політичні цілі за допомогою політичних інститутів і норм,

політичної діяльності людей у межах політичних відносин, суттєво впливає на стабільність і динаміку політичного життя, характер взаємозв'язку між політичною діяльністю та політичними відносинами. Політичні відносини – це фактор, що стабілізує політичний процес, а політична діяльність спрямована на їх перетворення, зміну і розвиток.

Оскільки існує політичне життя суспільства, політика як така і люди, які нею займаються, необхідно розглянути питання, пов'язані з політичною діяльністю в різних суспільних умовах. Політичне життя можна визначити як процес діяльності соціальних суб'єктів [105, 13]. Політична діяльність виступає одним із видів життєдіяльності суспільства, соціальних суб'єктів. Саме суспільство, його потреби визначають види діяльності індивідів і колективів, соціальних суб'єктів. Політична діяльність за своєю суттю є діяльністю, що пов'язана із вираженням і реалізацією загальних інтересів соціальних груп. Мотиваційною основою політичної діяльності виступають певні політичні інтереси особистості, різних соціальних груп і верств суспільства. В інтересах концентрується мета діяльності людини, що потребує пошуку відповідних засобів і методів забезпечення їх. Політична діяльність у стилі узгодження інтересів ґрунтується на принципі толерантності (тобто терпимого ставлення при загальній незгоді, неспівпадінні інтересів і позицій інших політичних сил); на визнанні правомірності існування й здійснення багатоманітних інтересів і цілей, які не суперечать правам і свободам людини (принцип плюралізму); на компромісності політики, а це означає схильність іти на поступки.

В „Політологічному енциклопедичному словнику” (2004) подано наступне визначення: „діяльність політична - невід'ємна складовою загальнолюдської діяльності, специфічна сутність якої полягає в сукупності дій окремих індивідів і великих соціальних груп (класів, партій, суспільних організацій тощо), спрямованих на реалізацію їхніх політичних інтересів, насамперед завоювання, утримання і використання влади... діяльність політична характеризується свідомими діями, цілеспрямованістю,

задовольнянням політичних інтересів, виступає однією з найважливіших умов існування суспільства” [170, 163]. Політична діяльність, представлена виникненням політичних рішень програмного характеру, акціями місцевого масштабу, вузькоспеціалізованими діями у різних сферах суспільного життя чи по відношенню до різних соціальних груп, може, з одного боку, прогресивно вплинути на економічні відносини, а з іншого – стримувати їх розвиток, дестабілізувати, штовхати до конфронтації, міжнародних суперечок.

Політична діяльність детермінується політичними інтересами і потребами людини, реалізація яких здійснюється завдяки участі у різноманітних інституційних та стихійних формах політичного життя. Як і будь який інший різновид людської діяльності, політична діяльність – це перетворююча активність. Плануючи і втілюючи певні політичні дії, їх суб’єкти прагнуть змінити існуючі обставини суспільного життя – політичну систему та її інституції, чинне законодавство, існуюче розташування політичних сил, громадську думку тощо. При цьому неодмінним наслідком політичної діяльності, незалежно від результатів досягнення цілей, є зміни, перетворення самих діячів – їхньої свідомості, адекватності сприйняття предмету діяльності, обставин. Будь-яка людська діяльність є результатом свідомого, цілеспрямованого волевиявлення. У політичній діяльності люди керуються, перш за все, певними поглядами, концепціями, почуттями, настроями – усім, що складає політичну свідомість. Своєю діяльністю суб’єкти політики намагаються здійснити і захистити певні принципи, ідеї, завдяки яким стає можливим задоволення їх потреб. Як форма усвідомлення групових, класових інтересів та засобів їх задоволення, політична свідомість визначає організацію і здійснення політичної діяльності, головні форми якої у кінцевому підсумку зумовлені боротьбою за владу чи вплив на неї. Активна роль свідомості у політичній діяльності полягає у тому, що ідеї, ідеали та цінності спонукають людей до практичних дій.

Політичною є діяльність до задоволення часткового, корпоративного, групового інтересу в умовах протидії такому задоволенню, конкуренції інтересів. Важливою ознакою політичної діяльності є детермінуюча роль людської свідомості в ній, коли можливий свідомий вибір. Політична діяльність переважно спрямовується не на безпосереднє задоволення потреб, а на встановлення і закріплення певного принципу, порядку, умов загального розв'язання суспільних потреб. На характер політичної діяльності впливають об'єктивні і суб'єктивні детермінанти, які змінюються під впливом політичних дій та процесів, що відбуваються в суспільстві. До об'єктивних детермінант належать суспільні потреби, інтереси певних суспільних груп, інституцій, угруповань тощо. До суб'єктивних детермінант – політична свідомість, правова, політична, психологічна культура тощо. Ці два види детермінант перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку, що визначає структуру, спрямованість і результативність політичної діяльності.

Політичну діяльність слід розглядати як таку, що спрямована на багатовимірне, матричне, інтегроване узгодження політичних інтересів суб'єктів політичної діяльності від індивіда до великих суспільних груп. Отже, сутність політичної діяльності полягає не стільки у боротьбі за владу, скільки в регулюванні політичних відносин у суспільстві, узгодженні різних політичних інтересів, досяганні злагоди та взаєморозуміння громадян, їхніх спільнот і влади як по вертикалі, так і по горизонталі. Політична діяльність є специфічним видом людської діяльності, що має регулювати, збалансовувати, узгоджувати інтереси та відносини між суб'єктами політики, сприяти досягненню в суспільстві громадського миру та взаєморозуміння [60, 96]. Гармонійне поєднання загальних, колективних та індивідуальних цілей якнайкраще сприяє успішній політичній діяльності, її суспільній користі та ефективності, створює умови для стабільності функціонування політичної сфери суспільства як макросоціальної системи, що саморегулюється у процесі своєї життєдіяльності.

Ігнорування у політичній діяльності проблем, що стосуються великих суспільних груп людей, може стати причиною соціальних вибухів і протестів. Таким чином, діяльність можна розцінювати як поле зіткнення й узгодження інтересів різних прошарків і верств суспільства, а відтак і регулятором політичних відносин за допомогою правових, соціальних і психологічних чинників. Загалом політичну діяльність можна трактувати як індивідуальні або спільні дії суб'єктів політики, спрямовані на реалізацію їхніх політичних інтересів, передусім виборювання та утримання політичної влади. Політична діяльність є наслідком реалізації певної мотивації суб'єктів політики, їхніх політичних інтересів. Політичні інтереси, політико-психологічна культура, традиції, цінності, орієнтації тощо є системоорганізуючими, спрямовуючими чинниками політичної активності суб'єктів політики. Для визначення спрямованості, виду політичної діяльності вирішальне значення має сутність, міра представленості приватного інтересу в політичному, оскільки сутність політики охоплює складну взаємодію приватних і загальних інтересів.

Політична діяльність є свідомою зміною або удосконаленням існуючих у політичній сфері відносин в інтересах великих мас людей. Вона тісно пов'язана із сукупними політичними інтересами тих чи інших утворень. Основною організаційною формою їх вираження є політичні партії і суспільні формальні і неформальні організації, рухи та об'єднання. Мотивами і формами політичної діяльності є політичні відносини, які виникають внаслідок диференціації суспільства і вияву інтересів великих суспільних груп.

Таким чином, політична діяльність – це різноманітні форми, методи та засоби реалізації політичних інтересів, потреб, цінностей громадян та їхніх об'єднань за допомогою політичної влади, участь у керівництві та управлінні державними і громадськими справами, численні форми впливу на них.

Політична діяльність соціальних суб'єктів міцно пов'язана з політичними відносинами, оскільки вони мають суспільний характер.

Здійснювати свою діяльність соціальний суб'єкт не може інакше, ніж вступаючи у відносини з іншими соціальними суб'єктами, з одного боку, і враховуючи існуючу систему суспільних відносин, з іншого. Діалектика діяльності і суспільних відносин така, що, з одного боку, суспільні відносини є продуктом і результатом діяльності соціальних суб'єктів, вони реалізуються в діяльності, а з іншого, вони є передумовою діяльності й суспільно необхідною формою [58, 19]. Єдність діяльності та відносин виявляються у сучасних вимогах, висунутих особистості. Будь-яка форма політичної і духовної діяльності є одночасно і відношенням між суб'єктами. Об'єктивний взаємозв'язок діяльності і відносин обумовлюють їх вивчення в органічному зв'язку, а перспективи вдосконалення суспільних відносин виникають як результат зміни форм діяльності, їх реального змісту і спрямованості. Тому в політиці суспільні відносини розглядаються у єдності із діяльністю, із реальними суб'єктами та об'єктами діяльності і відносин. Політичні відносини є специфічною формою практичної (політичної) діяльності, реальне здійснення влади. Через політичні відносини класи, нації, соціальні групи та особистості відносяться до основ свого буття у поведінці.

Проте між діяльністю та відносинами існують і певні відмінності. Політична діяльність – це процес відтворення суб'єктом умов свого існування за допомогою державної влади. Через діяльність розкривається динаміка розвитку соціальних груп у процесі здійснення влади, зростання їх свідомості. Політичні відносини виражають позиції суб'єктів, характер зв'язку між суб'єктами. Вони є формою і результатом політичної діяльності. Якщо діяльність свідчить про процес розвитку суб'єктів, то відносини – про досягнутий рівень зрілості суб'єктів [121, 13].

Політичні відносини виступають головним структуроформуючими чинниками через соціальну детермінацію у вигляді суспільної необхідності, потреби, інтересу, що виступають у своїх політичних формах. Необхідність, потреба, інтерес виступають рушійними чинниками політичної діяльності, що детермінують також політичний образ думок і поведінку класів, інших

соціальних груп, особистостей. В цьому полягає їх фундаментальне значення розвитку суспільства, систем, поглядів і т.п.

Суб'єктами політичних відносин є класи, нації, соціальні групи, індивіди, політичні інститути й організації. Політичні відносини є реальними практичними відносинами, взаємозв'язаних соціальних суб'єктів, у яких виражені їхні інтереси: здійснюється політична діяльність. Вони охоплюють зв'язки між різними соціальними групами та індивідами, політичними інститутами та організаціями щодо завоювання й реалізації політичної влади, певних суспільних інтересів. Характер відносин соціальних суб'єктів визначає політичну ситуацію, стратегію, тактику, зміст політичної діяльності. Політичні відносини встановлюють, у який спосіб соціальні суб'єкти можуть здійснювати політичну діяльність через політичні інститути, норми, процедури, визначають методи й засоби політичної діяльності, регламентують її. Специфіка політичних відносин полягає у тому, що вони формуються, проходячи через свідомість людей (що говорить про їх суб'єктивність), але в той же час вони й є об'єктивними, оскільки функціонують поза свідомістю, виступають як дієві, практичні відносини [58, 19]. Політичні відносини активно впливають на розвиток всіх видів суспільних відносин. Розвиток змісту політичних відносин, завдань політичної діяльності відображає тенденцію розширення сфери політично значимого, об'єктивно необхідного забезпечення головної ролі загальних та перспективних інтересів. Розширення об'єктів політичних відносин по своєму відображають загальну еволюцію самої природи політичних відносин.

Зв'язки соціальних і політичних відносин можуть бути конкретизовані на основі аналізу взаємопереходів об'єкта і суб'єкта політичних відносин. Соціальні спільноти є одночасно і об'єктами, і суб'єктами політичних відносин. Соціальні спільноти - об'єкти політичних відносин, оскільки відчують на собі вплив тих чи інших елементів політичної системи, політичної активності інших спільнот. Одночасно соціальні спільноти – це

суб'єкти, оскільки досягли свідомого вираження своїх інтересів та активної участі у політичному житті, використання влади в інтересах побудови суспільства. Так, складовою частиною розвитку будь-якої соціальної групи є постійне зростання потреб. Тому однією із функцій політичних відносин є розподіл ресурсів з метою найгармонічнішого поєднання перспективних та поточних інтересів, досягнення відповідності рівня використання потреб до можливостей їх виробництва. Вирішення подібних завдань передбачає підвищення рівня свідомості мас, формування у них розумних потреб.

Так як у сфері політики здійснюється координація інтересів різних рівнів спільноти та різних видів соціальної діяльності, то вона виявляється необхідним чинником свідомої регуляції, активізації всього масиву соціальної діяльності. В основі такої регуляції знаходяться певні цілі, принципи і політика в такому випадку слугує механізмом втілення ідей у політичні відносини. У сфері політичних відносин відбувається співвідношення проблем, потреб, безпосереднього існування людей із проблемами і процесами глобального характеру.

У процесі суспільного розвитку нові потреби та інтереси зумовлюють необхідність виходу за межі існуючих норм, пошук нових методів і засобів діяльності, процедур винесення рішень. Для цього соціальні суб'єкти повинні усвідомити необхідність політичних перетворень, розвитку нових методів і засобів діяльності. Потреби та інтереси людей відповідно можуть спонукають їхні дії. Загалом неможливо зрозуміти і пояснити діяльність соціальних суб'єктів, їх причини, спрямованість і зміст без того, щоб розкрити потреби та інтереси, що знаходяться в її основі. Інтереси виступають тією рушійною силою, яка примушує людей діяти в певному напрямі [58, 27].

2.2. Політичні інтереси як елемент політичної свідомості

Необхідною умовою, сутнісною ознакою будь-якої людської діяльності є свідомість і воля, те, що вона постає результатом свідомого, цілеспрямованого волевиявлення. У політичній же діяльності й поготів люди керуються, перш за все, певними поглядами, концепціями, настроями, почуттями – усім, що складає політичну свідомість. Політика, політичні відносини є частиною суспільного буття. Відповідно і політична свідомість виступає як відображення в духовному житті людей в першу чергу їх політичного буття – всієї різноманітності політичного життя, політичних процесів і явищ. Одночасно політична свідомість є атрибутом політичної дії, її обов'язковим складовим елементом. Політика – це цілеспрямована діяльність, вона передбачає наявність у суб'єкта політики певних уявлень про політичну дійсність, усвідомлення своїх устремлінь, формулювання мети, вибір засобів і способів її досягнення [110, 207].

Політична свідомість виступає необхідним елементом політичного життя суспільства. Будучи відповідним різновидом суспільної свідомості, що має власний предмет і механізм формування, вона характеризує духовну здатність людини до спеціалізованої політичної діяльності. За допомогою політичної свідомості індивід спроможний адаптуватися у політичному просторі та здійснювати у ньому специфічні функції соціальної взаємодії, політичної участі, управління, а також має можливість реалізувати власні політичні інтереси. Спонукаючи людей до дії чи бездіяльності, політична свідомість зворотно впливає на суспільне життя.

Важливе місце в політичній свідомості займає проблема політичних інтересів соціальних суб'єктів, які виступають в якості спонукаючих мотивів політичної дії. Разом з тим політична свідомість відображає широке коло соціальних явищ. Це походить із природи самої політики. Оскільки політика в якості об'єкта своєї діяльності має всі сфери суспільного життя, то

політична свідомість так чи інакше охоплює все відображення соціального буття.

Як форма усвідомлення групових, класових інтересів та засобів їх задоволення, політична свідомість визначає організацію та здійснення політичної діяльності, головні форми якої у кінцевому підсумку зумовлені боротьбою за владу, за політичне домінування. У ній фіксується політичний інтерес індивідуального чи колективного соціального суб'єкта. Політична свідомість – це суб'єктивний образ політичної системи, політичного режиму; певне опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблеми влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів [45, 46]. Політична свідомість – це система політичних знань, цінностей та ідейно-політичних переконань, на основі яких виробляються найстійкіші й найзначиміші політичні орієнтації і установки людей по відношенню до політичної системи та їх місце у ній [170, 510]. Політична свідомість виступає як відображення у духовному житті людей, в першу чергу, їх політичного буття – всієї різноманітності політичного життя, політичних відносин, політичних процесів і явищ. Оскільки політична свідомість формується і функціонує в процесі життєдіяльності суспільства, політичних інститутів та суб'єктів політики, то вона тісно пов'язана з реальними потребами та інтересами громадян, а тому є досить динамічною, залежною від впливу різноманітних факторів – як позитивних, так і негативних.

Оскільки політика – сфера відносин між соціальними групами з приводу інститутів публічної влади для реалізації їх суспільно значущих потреб, то політична свідомість виступає як специфічна форма вираження політичних інтересів класів і соціальних груп. Оцінка соціально-політичної дійсності залежить від того конкретного положення, що займає носій цієї оцінки в даній системі суспільних відносин. Кожна соціальна група прагне уявити свої політичні інтереси як такі, що відповідають загальним інтересам.

Політична свідомість визначає організацію і розвиток політичної діяльності, головні форми якої підпорядковані боротьбі за владу, за панування з метою переважного задоволення групових інтересів. Активна роль свідомості полягає у тому, що пізнавальна та конструктивна мислительна діяльність спонукає діяльність практичну, перетворювальну [191, 119]. Таким чином, визначальним чинником політичної діяльності є політична свідомість, оскільки, беручи участь у політичних процесах, люди керуються певними ідеями, поглядами, переконаннями, почуттями і настроями.

Сутність політичної свідомості полягає у тому, що вона опосередковано відображає політичне життя суспільства у формі певних почуттів та настроїв, поглядів, знань та ідей, що характеризують політико-владні відносини, політичні інтереси суб'єктів, які матеріалізуються у функціонуванні політичної системи, результат і процес віддзеркалення, засвоєння політичної реальності з урахуванням політичних інтересів людей. Змістом політичної свідомості є політичні ідеї, теорії, погляди, інтереси, настрої, почуття. Її специфіка виявляється у високому ступені відбиття соціально-класових інтересів та активному впливі на інші форми суспільної активності. Політична свідомість охоплює собою широкий комплекс питань духовного осмислення політичних реалій, ключовими серед яких є політична влада, а також питання практичної реалізації політичних інтересів та потреб суб'єктів політики, соціально-політичного розвитку в цілому. Тому важливе місце в політичній свідомості належить проблемі політичних інтересів людей, які виступають як спонукальні мотиви політичної дії. Разом з тим, політична свідомість відображає значно ширше коло соціальних явищ. Це зумовлено самою природою політики. Оскільки сфера політичних інтересів та відносин торкається всіх сфер суспільного життя, то й політична свідомість також охоплює включає в себе все відображене соціальне буття. Але головне полягає в тому, що сфера політичних відносин включає ті відносини, які виникають у процесі управління суспільством. Політична свідомість містить

у собі все відбиття соціального буття, оскільки об'єктом політичної діяльності є всі сфери суспільного життя.

Історія світового розвитку засвідчує, що політичне життя суспільства є сферою постійного змагання, боротьба інтересів різних соціальних класів, політичних сил. Саме політичні інтереси є спонукальним мотивом та рушійною силою діяльності громадян та їхніх об'єднань. Прагнення реалізації цих інтересів та потреб детермінує ставлення громадян до влади та політичних інституцій, що здійснюють управління суспільними процесами. Важливим є те, що через виконання управлінських функцій, які здійснюють інститути політичної системи, політичні відносини так чи інакше впливають на всі сфери суспільного буття і відповідно все це є об'єктом політичної свідомості [172, 155]. Витоки і матеріальна основа політичної свідомості криються у сфері політичних відносин. А останні є не що інше, як об'єктивні людські контакти і відносини, котрі виникають водночас із проблемою використання політичної, державної влади в суспільстві.

Політична свідомість є уявленням про власні політичні інтереси, цілі і способи їх досягнення. Проте вироблення політичної свідомості вимагає чималих знань та політичного досвіду, значних зусиль і часу. Змістом політичної свідомості є політичні орієнтації, тобто нормативне уявлення людей про цілі політичної діяльності у відповідності із їх інтересами і засобами досягнення своїх цілей. Політична свідомість обумовлена як об'єктивним соціальним статусом людей, що визначають їх інтереси, так і існуючими у суспільстві нормами та цінностями, через які вони усвідомлюють і закріплюють у свідомості ці інтереси. Політична свідомість може бути притаманна тільки відповідному суб'єкту, а саме – суб'єкту політичних відносин. Політична свідомість, яка відображає об'єктивні інтереси нації, народу в цілому, характеризується й загальнонаціональними ознаками, що властиві усім соціальним групам та індивідами. Для політичної свідомості характерно, що воно є цілепокладаючою свідомістю, оскільки

відображає політичне буття у вигляді постановки цілей і завдань, які переслідують суб'єкти у боротьбі за свої інтереси.

Специфіка політичної свідомості за змістом полягає в тому, що вона є усвідомленням політичних інтересів суб'єктів політики, політичних відносин даного суспільства, їх зміни і розвитку [225, 92]. В організації і функціонуванні влади політична свідомість виконує наступні функції: когнітивну, що виражає потребу людини і суспільства у відображенні і уточненні групових та загально колективних інтересів; ідеологічну, що характеризується потребою у захисті інтересів груп чи суспільства в цілому; комунікативну, яка забезпечує взаємодію суб'єктів і носіїв політичних відносин між собою та інститутами влади та виховну, що задає політичній активності людей бажану для суспільства чи групи спрямованість, яка відповідає тим чи іншим ідеалам класу, нації, держави.

Крім того, виділяють ще й наступні функції політичної свідомості:

- *пізнавальна* – система знань про політичну діяльність загалом;
- *оцінювальна* – забезпечення і сприяння орієнтації у політичному житті на основі оцінювання політичних подій;
- *регулятивна* – орієнтування стосовно участі у політичному житті;
- *інтегруюча* – сприяння об'єднанню окремих особистостей, соціальних груп, інших суб'єктів політичного процесу на основі спільних ідей, цінностей, установок;
- *прогностична* – передбачення особливостей розвитку політичних подій, політичного процесу;
- *нормативна* – створення загальноприйнятого образу майбутнього [45, 178].

Політична свідомість явище багаторівневе. В її структурі виділяють два взаємопов'язані рівні: емпіричний та теоретичний. Емпіричний рівень політичної свідомості формується на ґрунті повсякденного практичного досвіду людей і пов'язаний з їхньою безпосередньою політичною

поведінкою. Ця свідомість знаходить своє відображення в спостереженнях, навиках і уяві суб'єктів політичного процесу. Емпіричну політичну свідомість часто ототожнюють з буденною свідомістю, але ці поняття не співпадають. Буденна політична свідомість окрім емпіричної включає в себе певні ідеологічні і теоретичні елементи. Вона являє собою сукупність ідей, поглядів, уявлень, що безпосередньо виникають з буденної практики. Теоретичний рівень політичної свідомості – сукупність ідей, поглядів, знань, що виробляються вченими на базі наукових досліджень політичних відносин, процесів, глибшого вивчення їх сутності, суперечностей та закономірностей розвитку.

Політична свідомість — це система ідейно-політичних поглядів, установок та емпіричного ставлення до явищ і процесів політичного життя суспільства, а також політичні розуміння та усвідомлення. Вона обумовлює пізнавальну та практичну функції політичної діяльності, вибір форм і засобів, розвиток соціальної активності і тому є визначальним фактором політичної поведінки особи.

Аналіз феномену політичної свідомості і мислення, його наукова розробка, визначення зв'язку з іншими категоріями (політична соціалізація, політична культура, політична поведінка, політичні інтереси) в сучасних умовах є однією з найактуальніших проблем політичної науки. Бо нині створюється новий зміст цих явищ і нові суспільно-політичні парадигми.

Важливим фактором формування політичної свідомості є необхідність врахування бажання самої людини відповідати запитам політичної системи. У даному випадку йдеться насамперед про вирішення проблеми мотивації, заохочення людини, зокрема молодій людині, до участі у політичному житті, тобто про запровадження системи ціннісних, а не примусових мотивів політичної соціалізації. Вони передбачають бажання молодій людині відповідати вимогам політичної системи, згідно із внутрішніми переконаннями, по совісті, через почуття обов'язку по відношенню до держави і суспільства взагалі.

Таким чином, політична свідомість – явище складне і багатогранне, оскільки її сутність полягає в тому, щоб вона опосередковано відображає політичне життя суспільства у формі певних почуттів, настроїв, знань, переконань та ідей, які характеризують політико-владні відносини, політичні інтереси суб'єктів, які матеріалізуються у функціонуванні політичної системи.

Формування політичної свідомості – процес складний і суперечливий, оскільки суперечливими є соціальні інтереси різних груп і верств, а узгодження приватних, загальнодержавних та загальнолюдських інтересів є однією з найбільш актуальних проблем політики. Формування політичної свідомості являє собою усвідомлення соціальними суб'єктами різних процесів політичного життя через призму своїх інтересів та ціннісних орієнтацій. Чим повніше і глибше інтереси та ціннісні орієнтації соціальної спільноти, групи, особистості фіксують в собі потреби суспільного прогресу, тим повніше відображається політичне життя в політичній свідомості. Оскільки суспільство – складна система, то і політична свідомість є не однорідною. Насамперед вона виступає як специфічна форма мислення, вияву політичних інтересів певних класів. Неоднорідність класів з їх інтересами, існування інших форм соціальних спільностей ще більше диференціює політичну свідомість.

Політична свідомість є віддзеркаленням реалій буття, тобто вона тісно пов'язана з розвитком продуктивних сил, з особливостями політичної системи суспільства та суспільно-політичними відносинами, що існують у цій системі, станом освіти, науки, культури. Передумовою формування такої свідомості є те, що людина у певний час починає усвідомлювати свою групову належність, групову ідентичність і водночас розуміє, що вона неспроможна реалізувати власні та групові інтереси без вступу в певні відносини з політичною владою. Політична свідомість притаманна конкретній людині вже тоді, коли вона усвідомлює свій громадянський

статус, громадянську позицію, а разом з ними і реальну потребу або й необхідність впливати на владу.

Для формування політичної свідомості вкрай необхідні аналітично-критичне ставлення до навколишнього середовища, дійсності та осмислення їх, наявність у людини конкретних норм, цінностей, ідеалів, чітке усвідомлення власної мети та мети політичної сили, структури (групи, партії, об'єднання, організації тощо), до яких людина неформально належить, яким віддає перевагу [45, 178].

За змістом політична свідомість включає в себе певні політичні ідеї, погляди, теорії, інтереси, настрої, почуття, а за специфікою прояву вона активно впливає на інші форми суспільної свідомості, часто має досить високий ступінь відображення соціально-класових інтересів.

Політична свідомість є не що інше, як сприйняття людиною частини життєвої реальності, яка безпосередньо пов'язана з політикою. Це суб'єктивний образ відповідної політичної системи.

Носіями політичної свідомості є багато суб'єктів: особистість, група, клас, нація, маса, суспільство. Свідомість кожного з цих суб'єктів має певні особливості і потребує окремого наукового розгляду. Політична свідомість формується у процесі пізнання суб'єктом певних політико-владних відносин, існування політичних інтересів, установок, цінностей, а також у процесі політичного виховання, формування політичної культури суб'єкта політики. Оскільки політична свідомість є вираженням інтересів людей, кожна група людей, клас формують свій тип ідеології, зумовлений їхнім місцем у системі суспільного виробництва, закріпленого відносинами власності.

Як своєрідне відображення дійсності політична свідомість має певну самостійність, оскільки знання людини про ті чи інші процеси та явища є не простим їх відображенням, а результатом творчого осмислення, опрацювання, усвідомлення.

Політична свідомість здатна прогнозувати й моделювати політичні процеси, впливати на політичне життя суспільства, а через нього – на його

економічні, духовні, політичні, культурні відносини. Політична свідомість визначає основний напрям політичної діяльності соціальних груп, політичних партій і громадських організацій, політичних лідерів та звичайних особистостей. Будучи відповідним різновидом суспільної свідомості, що має власний предмет і механізм формування, вона характеризує духовну здатність людини до спеціалізованої політичної діяльності. За допомогою політичної свідомості індивід спроможний адаптуватися у політичному просторі та здійснювати у ньому специфічні функції соціальної взаємодії, політичної участі й управління. Політична свідомість виступає як відображення в духовному житті людей, в першу чергу, їх політичного буття – всієї різноманітності політичного життя, політичних відносин, політичних процесів і явищ.

Методологічні положення, які важливі для визначення політичної свідомості полягають у наступному:

- в субстанційній цілісності політичної свідомості та політичної діяльності в межах „політичного” як владного регулятора суспільних відносин;
- в безпосередньому втіленні політичної свідомості в політичні відносини суспільства, в свідомому відображенні й спрямуванні політичного розвитку суспільного життя;
- в активність свідомості, впливі політичної свідомості на духовну сферу, що пов’язаний, головним чином, з науково-теоретичним рівнем політичного відображення духовного життя суспільства, з глибоким усвідомленням суб’єктом своєї відповідальності за прогрес суспільства [229, 274].

Політичну свідомість є засобом специфічного відображення людиною, групою, суспільством всезагального процесу саморегулювання суспільного життя, який матеріалізується в політичній системі завдяки феномену влади і владно-політичним відносинам. Як сфера політичних відносин, політична свідомість – явище історичне, що постійно розвивається й змінюється. Однак

політична свідомість не є пасивним відображенням політичного буття. По-перше, вона здатна бути попереду практики, прогнозувати політичне життя суспільства, а через нього впливати на його економічні, духовні, культурні взаємини. По-друге, політична свідомість визначає напрям політичної діяльності соціальних груп, політичних партій і громадських організацій, політичних лідерів та особистостей. Тому практика управління суспільними процесами має враховувати стан політичної свідомості в усіх її виявах, домагатися консенсусу в політичних позиціях, сприяти формуванню такої політичної свідомості, яка б відповідала потребам суспільного прогресу. Політична свідомість – явище суперечливе, бо, відображаючи політичне буття, може випереджати його, відставати від нього, бути адекватною йому.

Політична свідомість відображає виробничо-економічні та інші суспільні відносини індивідів, соціальних груп, націй, суспільства в їхньому ставленні до державної влади. За своїм змістом вона охоплює всі уявлення людей, котрі опосередковують об'єктивні зв'язки як з інститутами влади, так і між собою з приводу участі в управлінні справами держави і суспільства. Політична свідомість, яка відображає об'єктивні інтереси нації, народу в цілому, характеризується й загальнонаціональними ознаками, що властиві усім соціальним групам та індивідам.

Важливо враховувати стан політичної свідомості як суспільства в цілому, так і окремих класів, верств, груп, а також прагнення до удосконалення, консенсусу в їхніх політичних позиціях, сприяти формуванню такої політичної свідомості, яка б відображала найсуттєвіші життєво важливі для всього населення інтереси [127, 138].

Політична свідомість є формою усвідомлення групових потреб та інтересів і засобів задоволення їх, а також, вона визначає організацію і розвиток політичної діяльності, головні форми якої підпорядковані боротьбі за владу, за панування з метою задовольнити переважно групові політичні інтереси. Активна роль свідомості у здійсненні політичної діяльності полягає у тому, що пізнавальна діяльність спонукає діяльність практичну. На основі

певних практичних концепцій виробляються програмні положення і вимоги, з них випливають або ними визначаються стратегічні і тактичні настанови, реалізація яких приводить до розроблення конкретних практично-політичних планів, проголошення гасел і закликів, прийняття резолюцій, конкретних дій. Таким способом відбувається зв'язок політичних ідеалів з предметною політичною діяльністю.

Відображення інтересів у свідомості того чи іншого суб'єкта може бути адекватним або ілюзорним. Відображення інтересів адекватне, коли суб'єкт вірно розуміє свій соціальний статус в суспільстві, коли він має більш-менш точне уявлення про зміст як головних, так і другорядних інтересів, а також про ті дії, які сприяють реалізації даних інтересів. А відсутність перелічених умов може викликати появу викривленого відображення інтересів [219, 29]. Політична свідомість впливає на політичне життя, а через нього – на всі сторони суспільного життя, визначає спрямованість політичної діяльності соціальних спільнот та окремих особистостей. Практика управління суспільними справами має враховувати її стан в усіх проявах, домагатися консенсусу в політичних позиціях, сприяти формуванню такої політичної свідомості, яка б відповідала потребам суспільного прогресу.

2.3. Типологія політичних інтересів: основні напрями гармонізації політичних потреб та інтересів

Політичний інтерес можна визначити як відношення людини, соціальної групи до будь-яких політичних впливів, процесів, політичної діяльності, засноване на їх світоглядних принципах, переконаннях, настановах, є внутрішнім джерелом політичної поведінки, який спонукає людей до встановлення політичних цілей та здійснення конкретних політичних дій, спрямованих на їх досягнення. Вираження політичних інтересів соціальних спільнот, людей, особистостей є активною, цілеспрямованою дією. В

політиці відносини активно виявляються, оскільки у цій сфері людської діяльності задіяні маси людей, активні за своєю природою. Політичний інтерес є відображенням потреб і способів їх задоволення у свідомості людей. Проте це відображення не завжди і не в усьому відповідає самим потребам, можливостям їх реалізації. Зрозуміло, що особистостей із однаковою свідомістю немає і тому інтереси людей, навіть маючи подібні потреби, далеко не завжди і не в усьому співпадають. За однакових спільних потреб, люди належать до одного етносу, класу, общини, не рідко уявляють свої потреби та шляхи їх задоволення не зовсім однаково, часто мають різні інтереси. В результаті у будь-якому суспільстві політичні інтереси є досить різноманітними. І політична структура суспільства – розмежування за політичними інтересами – не співпадає ні з його етнічною, ні з класовою, ні з конфесійною структурами. В інтересах неодмінно присутнє розрізнення і зіставлення (або й протиставлення) однієї людини та її інтересів з іншою людиною, однієї політичної партії з іншою і т.п. З'ясувати багатоманітність політичних інтересів не легко. Групувати політичні інтереси можна, перш за все, за змістом, розподіляючи їх за сферами суспільного розвитку. Їх також розрізняють за формою – конкретні і абстрактні, за характером – безпосередні і фундаментальні, за кількістю прихильників – групові, партійні, народні, за охопленням території – місцеві, регіональні, міжрегіональні та всезагальні [92, 28].

У вітчизняній літературі більшість авторів розподіляють інтереси за наступними основними ознаками:

1. за носієм інтересу – загальнонародні або суспільні, колективні, особисті;
2. за змістом, сферою діяльності і спрямованістю – матеріальні і духовні;
3. за соціальною значимістю – корінні, основні і другорядні, менш значимі;
4. за відношенням окремих колективних та індивідуальних інтересів до інтересів суспільного розвитку – загальні або приватні;

5. за часом дії – постійні, стійкі, довгострокові, тимчасові, нестійкі;
6. за відношенням до суспільного розвитку суспільства – прогресивні і реакційні;
7. за дійсного становища носія інтересу – дійсні, реальні, уявні, ілюзорні, помилкові [198, 44-45].

Подана класифікація найповніше охоплює основні тенденції формування та реалізації інтересів.

Найвищий ступінь узагальнення мають *суспільні інтереси*. Ідентичні їм *загальнонародні інтереси* виражають ступінь конкретності певної сукупності спільної діяльності людей. Суспільні інтереси – це не самостійні форми, а є сукупністю будь-яких інших форм інтересів, оскільки вони визначаються місцем людини у суспільстві. Ведучими є загальнонародні інтереси, оскільки вони діалектично включають всі інтереси даного суспільства. Суспільний інтерес виступає по відношенню до особистих інтересів як певні лінії можливої поведінки, які людина може сприймати, а може й не сприймати, може сприймати повністю або частково. Суспільний інтерес не зводиться до механічної сукупності інтересів окремих індивідів. Він походить із спільноти соціального буття всіх членів суспільства, із їх взаємозалежності і виражає потреби збереження і розвитку суспільства. Суспільні інтереси здійснюються не поза людьми, а через їх практичну діяльність. Виступаючи по відношенню до окремого індивіда як об'єктивні умови його існування, даний вид інтересу визначає і його особистий інтерес, індивідуалізуючись у ньому. Суспільні інтереси є відбиттям відносин нерівності, що склалися у взаєминах людей. В них нерозривно присутнє розрізнення і зіставлення людини з іншою людиною, однієї соціальної групи з іншою.

Колективний інтерес являє собою залежність між необхідністю задоволення потреб окремого колективу або його членів та можливостями їх задоволення, які досягаються цілеспрямованою діяльністю колективу в цілому і кожного члену зокрема. Колективний інтерес завжди містить дві

стороні, одна із яких виражає зв'язок колективу і суспільства в цілому, а інша - зв'язок колективу і кожного його члена окремо.

Особистий інтерес реалізується в межах конкретного колективного інтересу. Зміст особистого інтересу виражається місцем людини у суспільстві, конкретними умовами, в яких вона знаходиться, індивідуальних якостей особистості, її свідомості, професійною підготовкою тощо. Особисті інтереси індивіда визначаються як характером суспільства, у якому він живе, так і тим статусом, який займає в ньому індивід. Особисті інтереси людей виражають їх специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їх потребу розвивати і удосконалювати свої властивості, власну індивідуальність. Проте це не означає, що дані інтереси протистоять суспільним. Справа в тому, що особисті інтереси людей є також соціальними інтересами, оскільки вони відображають суспільні умови їх особистого життя.

Особливість *приватного інтересу* полягає в тому, що він завжди протистоїть суспільному інтересу. Приватний інтерес виявляє високу здатність до пристосування, мінливості своїх форм. Особисті інтереси не вичерпують всіх інтересів особистості. Особистість є складним явищем. Вона концентрує в собі все індивідуальне життя і життя суспільної діяльності у складі тієї соціальної групи людей, до яких вона належить. Так як особистість концентрує в собі своє особисте й суспільне життя, то її інтереси також об'єднують в собі особисті і суспільні інтереси. Інтереси особистості виявляють систему відносин, в яких в певній залежності співвідносяться її особисті і суспільні інтереси. Особисті інтереси людей виражають їх специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їх потреба розвивати і удосконалювати особисті якості, свою індивідуальність. Особисті інтереси є також соціальними інтересами, оскільки вони відображають спільні умови їх особистого життя. У представників однієї соціальної групи можна спостерігати, поряд із специфічними індивідуальними рисами, загальні однорідні соціальні характеристики [219, 23].

Національний інтерес – один із рушійних сил діяльності особистості, етносу, суспільства в державі. В періоди серйозних соціальних і політичних перетворень національний інтерес із особливою силою виявляється у політичній сфері. Саме тут відбувається співставлення інтересів людей різних національностей, однієї етнічної групи з іншою. Реалізація цих інтересів може здійснюватися як на основі взаєморозуміння і співробітництва, так і протиборства. Будь-яка спроба пригнічення національних інтересів тих чи інших соціально-етнічних спільностей і держав сприймаються як замах на їх самостійність, незалежність, благополуччя.

Матеріальний інтерес – це інтерес виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ. Він виражає ті відносини і зв'язки, які складаються між людьми у процесі матеріального виробництва. Матеріальні інтереси є виявом суспільних зв'язків і економічних відносин між людьми. Вони визначаються всією системою суспільно-економічних відносин.

Духовний інтерес – це інтерес політичний, моральний, науковий, культурний тощо. Духовний інтерес інтегрує інтереси на основі законів духовного виробництва та закономірностей функціонування духовного життя суспільства.

Політичний інтерес – це інтерес соціальної групи, особистості, пов'язаний із проблемою задоволення, утримання і використання влади. Він динамічний та активно впливає на суспільне життя. Політичний інтерес виконує роль особливого стимулу дій всіх компонентів політичної системи суспільства – держави, політичних партій, суспільних організацій тощо. Особливість політичного інтересу полягає у тому, що він тісно пов'язаний із механізмом та із способами здійснення влади у суспільстві. Є декілька підходів до розуміння природи політичного інтересу, одне з яких пов'язується з етимологією цього поняття. Сутність політичного інтересу виводиться із взаємодії між людьми. Дану позицію обґрунтовує американський політолог К.Дойч, вказуючи на латинське походження цього

словосполучення: “inter esse”, що значить “бути між”, тобто це зв’язок, взаємодія, в рамках якої люди шукають свою користь.

Політичний інтерес – це те загальне, що виражає держава, що пов’язує членів суспільства, консолідуєчи їх в єдину цілісність. Наявність цієї загальності не означає заперечення специфічності суб’єктів, які до нього входять, але в особі держави – органа вирішення загальних проблем, які виникають під час взаємодії між різними за своїм спрямуваннями діями і прагненнями суб’єктами – передбачає її. Своєрідність політичного інтересу полягає в тому, що він є виявом владних відносин, тобто взаємодія між суспільним і приватним інтересами здійснюється за допомогою участі держави.

Відомо, що держава і державна влада діють передусім в сфері загальних інтересів, проблем розвитку та існування соціальної цілісності. Якщо вона виходить за ці межі, перестає бути представником соціальної цілісності, то перестає бути і державою, оскільки втрачає реалізацію головного свого призначення – авторитетної регуляції суспільних відносин. Тобто спостерігається ситуація, коли в суспільстві починають домінувати суто групові (без державного регулювання) інтереси. Політичний інтерес виникає з узгодження індивідуального і загального в житті соціального організму.

Якщо влада суперечить інтересам тих, на кого вона спрямована, то управління замінюється маніпулюванням, що призводить до соціальної дезорганізації, знижує рівень раціональності в поведінці людей, викликає культурну і соціальну деградацію. Подібна влада є руйнівною не лише для її об’єкта, але й для соціальної цілісності, де вона існує.

Це варіант, коли загальний (політичний) інтерес поглинається особливим, відмінним від державного і класового, егоїстичним інтересом певної управлінської групи. Держава в даному випадку – це інструмент для обслуговування і реалізації подібного інтересу. Відбувається “підгонка” реального соціального, політичного процесу під марку приватного інтересу тих соціальних груп, які залучені до управлінської діяльності. Найбільш

банальний приклад – це бюрократія за часів Радянського Союзу, зміст якої полягав в наявності спеціальної групи людей, які займалися реалізацією функцій соціального управління, а саме створенням відмінних від держави цілей, які походили з егоїстичних інтересів. Подібна ситуація призводить до розуміння існуючих форм керівництва як до незмінних структур, до політичної сліпоти, шаблонного мислення, спрощеного бачення соціальної реальності.

Чинники, які впливають на ефективність узгодження, взаємного обмеження і контролю співвідношення інтересів політичної влади і суспільства:

- закон, який передбачає наявність чітких взаємних обов'язків і обмежень для держави і громадянина відносно один одного;
- традиції, етичні і релігійні норми;
- ідеологічні системи, що надають послідовності і цілеспрямованості владним або політичним діям відповідно до вироблених ідеалів та цінностей, які співвідносяться з реальними умовами їх втілення.

Соціальний інтерес – це внутрішня спонукальна причина, що спрямовує діяльність особистості на задоволення потреб стосовно власного соціального статусу, добробуту, соціальної захищеності, свободи, рівності, справедливості. Усвідомлення і узгодження різноманітних соціальних інтересів відбувається на базі вільної діяльності соціальних суб'єктів.

Прогресивний та реакційний інтерес. При виробленні конкретних завдань розвитку суспільства прогресивність або реакційність інтересів може слугувати дійсною передумовою вироблення конкретної політичної лінії.

Особливість *реального інтересу* полягає у досягненні певної єдності об'єктивної та суб'єктивної сторін: положення суб'єкта у найсуттєвіших рисах і зв'язках адекватно виражається у його свідомості, в ідеальних спонукальних силах.

Для *уявного інтересу* характерний такий стан ідеальних спонукальних сил, за яких вони у викривленій формі відображають суттєві сторони положення суб'єкта. А. Здравомислов виділяє три причини появи уявних інтересів: недоліки свідомості (викривлене зображення суттєвих сторін положення суб'єкта); невірне формулювання мети дії; неправильний вибір засобів для досягнення мети, що пояснюється нерозвиненістю зв'язків суб'єкта та відсутністю досвіду у вирішенні конкретних завдань. Разом із тим, появу уявного інтересу пов'язують з діяльністю носія інтересу. Цей інтерес суб'єкта з'являється у вигляді часткового реального інтересу і лише у процесі розвитку може оформитися в уявний, ілюзорний.

Корінні інтереси суб'єкта виражають умови його існування і самоствердження у суспільстві. Вони торкаються вихідних моментів існування суб'єктів, основних умов їх збереження, вільного та всебічного розвитку.

Соціально-психологічним підґрунтям розшарування суспільства є сприйняття людьми своєї соціальної групи як єдиної цілісності, що відрізняється, а то й протистоїть решті суспільства. Цьому сприяє виокремлення групового інтересу як такого, що має переважне значення для членів певної спільноти. *Групові інтереси* – це не просто сума індивідуальних інтересів членів спільноти і не просто чийсь один інтерес, який наказано вважати спільним для багатьох. Це інтегроване, узагальнене вираження одиничних інтересів, інтерес, який є дійсно спільним для певної сукупності людей, причетність до якого є визначальною ознакою членів певної групи. Разом із тим, ознакою будь-якого групового інтересу є його обмеженість, корпоративна замкненість, фрагментарність. Проте глибинним сенсом групового інтересу є здійснення інтересу загального – забезпечення суспільної цілісності й функціональної єдності людства й окремих спільнот, що досягається зокрема засобами політики. Даний інтерес є атрибутом соціальних груп, верств, спільнот, домінантою політичної свідомості, вагомою складовою політичного життя суспільства. Кожна політична подія

зумовлена існуванням соціальних груп, соціальною структурованістю суспільства, а сутність політичного життя полягає у переслідуванні спільнотами їх окремих часткових, корпоративних інтересів у боротьбі за їх переважне задоволення.

Всезагальний інтерес є спільним для всіх, вищим, більш значущим, більш важливим і правдивим, ніж окремі групові інтереси. Це інтерес, задоволення якого є потребою всього суспільства, є обов'язковим для всіх, всезагальним, таким, якому треба беззастережно підкорятися. Найперше вираження такого інтересу в наш час є збереження цілісності суспільства, певного, відповідного рівневі його розвитку, порядку взаємодії людей і спільнот, зрештою, самого існування вирізнених спільнот та власне суспільства. Всезагальний інтерес можна визначити як здійснення всього того, з чого складається нормальне людське життя. Він може бути визначений як саме існування суспільства, існування людини, здійснення її індивідуальної неповторності, її самореалізації, задоволення її інтересів. Загальне не є альтернативним індивідуальному, а передбачає і містить його. Загальний інтерес полягає у існуванні інтересів індивідуальних і групових, в їх прийнятному здійсненні. На відміну від індивідуального і групового інтересів, ідентифікація яких не викликає проблем через їхню очевидність і визначеність, усвідомлення всезагального інтересу ускладнюється тим, що він буває до певної міри відчуженим від суб'єкта, опосередкованим інтересами груповими та індивідуальними. Попри усе розмаїття індивідуальних і групових інтересів та уподобань в суспільстві завжди існують чесноти, в яких зацікавлені усі – дотримання певного порядку й безпеки, виконання встановлених правил взаємодії, співжиття, збереження й розширення зв'язків, протистояння руйнівному впливу, покращення умов життя людей. Таким чином, загальний інтерес полягає в існуванні інтересів індивідуальних і групових, у їх прийнятному здійсненні. Через це задоволення загального виявляється стихійним наслідком цілеспрямованого домагання окремих суб'єктів задовольняти їхні ж окремі інтереси.

Крім того, політичні інтереси завдяки своїй багатоманітності являють собою складне системне утворення. Їх можна класифікувати за різними основами:

1. *за носієм інтересу*: особисті; групові; класові; національні; суспільні;
2. *за можливостями здійснення*: реальні та ілюзорні;
3. *за сферою функціонування*: внутрішньополітичні та зовнішньополітичні;
4. *за відношенням до тенденцій суспільного розвитку*: прогресивні, реакційні, консервативні;
5. *за типом суб'єкта*: державні, партійні та суспільних організацій та рухів;
6. *За ставленням до існуючої політичної влади*: підтримку існуючої політичної влади, повалення (в тому числі і насильницьке) існуючої політичної влади, реформування влади в цілому чи певних її складових елементів, створення альтернативних політичних устроїв тощо [182, 90].

Подана класифікація найповніше охоплює основні тенденції формування і реалізації інтересів.

Вся багатоманітність типів і модифікацій політичних інтересів має спільне джерело. Ним слугує відношення інтересів соціальних груп та інтересів соціальної цілісності, суспільства в цілому. Відхід від них викликає формування ілюзорних, відчужених від дійсності форм інтересів, що втрачають атрибутивні властивості політичного інтересу — орієнтацію на реалізацію потреб соціальної цілісності [57, 108].

Існує ще й така класифікація, де інтереси розглядають за наступними критеріями:

- за мірою загальності – індивідуальні, групові, суспільні;
- за спрямованістю – економічні, соціальні, політичні, духовні;

- за характером носія особистості – колективні, класові, національні, духовні;
- за мірою усвідомлення – стихійні, теоретично-обґрунтовані, наукові, програмні;
- за можливістю здійснення – реальні, ілюзорні, утопічні, перспективні;
- за ставленням до традицій та тенденцій суспільно-історичного поступу – консервативні, прогресивні, реакційні тощо [229, 262].

Також інтереси можна класифікувати ще за такими критеріями:

- за суб'єктами (інтерес держави, нації, сім'ї);
- за сферами суспільного життя (матеріальні, духовні);
- за значенням (корінні, некорінні);
- за тривалістю (довготривалі, короткотривалі, тимчасові);
- за наявністю суперечностей (узгоджувані, неузгоджувані, гармонійні, негармонійні, антагоністичні, неантагоністичні) і т.п. [228, 439].

Існують ще такі класифікації інтересів:

- за ознакою мети виокремлюють безпосередні та опосередковані інтереси. Безпосередні інтереси викликані емоційною привабливістю об'єкта, а опосередковані – мають місце тоді, коли реальне значення об'єкта і значимість його для особистості співпадають. Таким чином, опосередкований інтерес – це пізнавальна потреба, виявлення якої обумовлено усвідомленням мети діяльності;
- за широтою інтереси можуть бути сконцентровані на одній сфері, а можуть бути – розподілені між багатьма об'єктами;
- інтереси можна розділити і за ступенем їх стійкості. Стійкість інтересів виражається у тривалості збереження відносно інтенсивного інтересу. Стійкими є інтереси, які найповніше

виявляють основні потреби особистості і через це стають суттєвими рисами її психологічного складу. Стійкий інтерес є одним із проявів спонукальних здібностей людини [129, 102-103].

Політичні інтереси можуть бути типологізовані і за іншими підставами. Раніше вони визначалися як напрямок дії суб'єкта із задоволення його політичних потреб, що спонукається системою політичної діяльності. Але ними можуть бути і потреби в наявній політичній системі, і потреби в системі іншої модифікації. В першому випадку мова йде про політичні інтереси класу або групи як інтереси функціонування в межах існуючої політичної системи, в іншому – як інтереси їх розвитку, які визначають необхідність їх дій щодо трансформації системи [144, 29].

Для пояснення і викладення класифікацій необхідно виділити основні системоутворюючі ознаки. Очевидно також, що прагнути до класифікації інтересів, названої тут факторною, може лише аналіз інтересів з такої точки зору визначення тих основ, які обумовлюють інтерес як чинник або властивість суспільного життя. З цієї причини першочергове значення належить тут природі і сутності інтересу – його обумовленості потребами і відносинами. Сутність цих ознак полягає у наступному:

1. оскільки інтерес є виявленням потреби, бо вона його представляє, то зміст інтересу є адекватним змісту потреби;
2. поза суспільними відносинами інтерес не з'являється, а тому не може себе виявити: фактично суспільні відносини у кінцевому рахунку формують інтерес, а вид суспільних відносин визначає сутність конкретного інтересу;
3. інтереси виявляються не самі по собі, а лише у суспільного формування, тобто за походженням мають свого „господаря” – носія інтересу [19, 44-45].

Таким чином, на думку В. Бернацького, носії інтересів, потреби і відносини у їхніх конкретних формах визначають природу, сутність інтересів як властивостей та явищ суспільного життя. Саме за цими характеристиками

можна робити висновки про інтерес з боку його походження, вони – основи виникнення і буття інтересів, внаслідок цього і виступають в якості систематизуючи ознак для створення факторних (загальнонаукових) класифікацій інтересів.

Класифікація інтересів В. Бернацького за такою основою, як сфера виявлення, сфера діяльності, не має чітких критеріїв і меж. По-перше сфери людської діяльності не обмежуються межами основних видів суспільних відносин. По-друге, для класифікації інтересів принципове значення має не використання того чи іншого терміну, а ознак, сутність самих відносин, на рівні яких робиться класифікація [19, 47].

Наступна факторна класифікація інтересів за змістом потреб – найширша. Оскільки її ознака не носій інтересів, не відносини, а саме потреба, бо будь-який конкретний інтерес за своєю основою може бути співвіднесений з будь-яким іншим. Людські потреби утворюють визначення інтересів.

Основні суспільні групи мають величезний спектр політичних потреб та інтересів різноманітних типів. Для інших соціальних груп – можливих учасників політичного процесу – характерним є, по-перше, те, що їх власне політичні інтереси пов'язані, як правило, з участю у здійсненні впливу на державну владу, тиском на неї, але не з метою оволодіння. Масштабність власних інтересів внутрішньо та позакласових соціальних груп недостатня для їх інтерпретації як загальних інтересів, що складають основу політичного управління суспільством. Це зовсім не означає, що подібні групи не мають своїх специфічних політичних інтересів, які не зводяться до інтересів основних класів, і вони не здатні відігравати в політиці самостійну роль. Це лише означає, що і формування, і реалізація їх політичних інтересів у значній мірі залежить від наявного розподілу суспільних інтересів і що в тих випадках, коли ці групи посідають в політичному житті ключові позиції, їх функції в цій якості полягають не лише і не стільки у здійсненні власних інтересів, скільки в політичному представництві відомих соціальних сил.

В природі будь-якого інтересу можна знайти початки всіх елементів діалектики. Кожен із інтересів пов'язаний з іншого роду інтересами. Єдність усіх видів інтересів виявляються в тому, що вони відображають не той чи інший бік діяльності, а відповідну сукупність потреб. Вся багатоманітність інтересів являє собою деяку ієрархічну систему, в якій виділяються важливі для всього суспільства, і в певному ступені підкорюють собі інші, інтереси. Необхідно також відмітити, що всередині системи відбувається постійний рух інтересів, їх перегрупування, виникнення нових та відмирання старих.

Існує певна ієрархія інтересів: загальнолюдські, інтереси суспільства, народу, класу, групи, особи. Найзагальніші із них по відношенню до інтересів різних народів і груп є загальнолюдські інтереси. У свою чергу інтереси суспільства є загальними по відношенню до групових. Координація, узгодження складної системи політичних інтересів досягається в процесі активної політичної діяльності, їх взаємного уточнення і обмеження із урахуванням об'єктивної реальності.

Формування і функціонування такої ієрархічної, а відповідно, і суперечливої системи в суспільстві відбувається, з одного боку, прямолінійно, а з іншого – стихійно. При цьому ступінь впливу організаційного початку може суттєво варіювати у залежності від того, наскільки глибоко плануючі органи проникають у сутність цього процесу. Свідомий підхід до управління цим складним процесом забезпечує узгодження інтересів у єдиному плані [18, 35]. У суспільстві має місце складна взаємодія найрізноманітніших, часто суперечливих інтересів, її результати бувають інколи несподіваними. Неодмінною умовою успішності політики, є врахування цієї взаємодії, прогнозування її недоліків.

Співвідношення, переплетіння і зіткнення різноманітних політичних інтересів являє собою динамічну першооснову політики будь-якого сучасного суспільства. Прагнення людей до їх реалізації приводить до розходження і зіткнень. Тому однією із істотних умов поступального розвитку суспільства, зміцнення держави є узгодження, поєднання

різноманітних інтересів, наприклад, інтересів особистості, нації, загальнолюдських інтересів. Одне із завдань державних діячів – знаходити умови, відшукати шляхи для сполучення специфічних, іноді досить суперечливих інтересів задля спільної справи чи взаємної вигоди. Поняття солідарності, консенсусу, злагоди – фіксують постійне чи тимчасове узгодження інтересів різних соціальних груп, політичних інституцій, держави, партій. Вирішення чисельних глобальних проблем можливе лише на базі такого поєднання. Одним із завдань формування особистості є прищеплення її практичних навичок поєднувати свої інтереси з інтересами інших суб'єктів, зокрема з інтересами держави.

Субординація інтересів – це форма системної взаємодії, це реалізація взаємопов'язаних інтересів під управлінням і контролем потреб та інтересів систем, в межах яких здійснюється дана реалізація [19, 97]. Субординацію інтересів можна уявити в декількох планах: по-перше, коли розглядаються різні інтереси самого суспільного створення, тобто співвідносяться багатоманітні інтереси самої держави, людини і т.п.; по-друге, коли співвідносяться інтереси різних суспільних утворень та особисті інтереси людини [20, 8]. Субординація інтересів має принципову особливість: через неї відбувається об'єктивне і опосередковане задоволення потреб та вирішення суперечливих інтересів через конкретну їх взаємореалізацію.

Будь-яка людина у своїй діяльності змушена виділити ті чи інші інтереси в якості першочергових або обмежувати реалізацію окремих. При цьому відбувається або ігнорування останніх, або узгодження з ними. І відповідно виникає складна проблема – оптимального узгодження інтересів різних сторін відношення ідей, що забезпечують реалізацію інтересу. Перед суб'єктом дії завжди виникає завдання визначення і узгодження всіх своїх інтересів один із одним та з державними інтересами. Оскільки інтерес є виявом потреб в умовах дій суспільних відносин, узгодження інтересів стало принциповим чинником усвідомлення поведінки особистості та умовою єдності або, навпаки, роз'єднання дій людей і різного типу спільнот. У

зв'язку із цим можна виділити два значення. По-перше, узгодження інтересів необхідно для встановлення їх ієрархії в процесі реалізації. І на цьому шляху відбувається розподіл, що стосується обмеження або підкорення тих чи інших інтересів, що співвідносяться. По-друге, без узгодження як з'ясування взаємопов'язаних інтересів неможливе врахування всіх боків взаємодії і встановлення шляхів і способів їх рівноправності. Між узгодженням інтересів як вибором шляхів і способів досягнення цілей та використанням узгодження інтересів для встановлення рівноправності їх реалізації немає нездоланої мети. Законодавці мають забезпечити врахування і узгодження інтересів, визнаних ними суспільних утворень. Узгодження інтересів у даному випадку означає врахування інтересів усіх сторін [19, 138].

На початку ХХ століття розвиток політичних інтересів характеризувався двома різними тенденціями. Одна – збільшення різноманітності інтересів, обумовлене ускладненням структури суспільства і потребами їх прошарків, а також зростанням населення і його прагненням усвідомити свої потреби і знайти засоби їх задоволення. Інша, викликана посиленням і розширенням міжнародної інтеграції, глобальної взаємозалежності всіх суспільств і людей, - зростання кількості і значення інтересів спільних для різних прошарків, для багатьох суспільств, для людства в цілому.

Висновки до другого розділу

З появою політичного життя потреби соціальних груп, щоб бути реалізованими, повинні знайти своє відображення у політичних інтересах і бути закріпленими політичною владою в якості інтересів усього суспільства. Соціальні суб'єкти пов'язані між собою політичними відносинами, які є умовою, формою і результатом політичної діяльності. Ці відносини є наслідком соціальної диференціації і засобом підкорення та встановлення певної субординації інтересів, цінностей соціальних суб'єктів з метою

задоволення всезагального інтересу, становлення і реалізації суспільної сутності.

В найконкретнішому вигляді переплетінні та зіткнення інтересів відбувається у сфері політики, оскільки в політичних інтересах втілюється узагальнене ставлення їх носіїв до політичної влади, організовано-управлінського, господарського, духовного життя суспільства. Крім того, основою і джерелом будь-якої політики є політичний інтерес. Політичні інтереси є чинниками суспільної діяльності людей, спрямованої на здобуття, утримання чи перерозподіл державної влади; це те внутрішнє усвідомлене джерело політичної поведінки, яке стимулює суб'єктів політики до поставлення політичних цілей і здійснення конкретних політичних дій для їх досягнення.

Політичні інтереси породжуються соціальною природою конкретного суспільства, позицією і положенням соціальної групи в системі політичних відносин. Вони являють собою конкретне вираження інтересів, які переломлюються в інтересах завоювання чи утримання державної влади. Зміст політичних інтересів виявляється у змісті спрямованості політичних ідей, ідеалів, принципів, у поглядах, почуттях, настроях, які представляють різний рівень усвідомлення інтересів соціальної групи. Наявність політичних інтересів, загальних для даної соціальної групи і нею визнаних, є необхідною передумовою розробки політичної ідеології, створення політичних партій, виникнення політичних організацій і закладів соціальних груп.

Специфіка політичних інтересів полягає в тому, що вони тісно пов'язані з механізмами і способами здійснення влади в суспільстві, а також стимулюють політичну активність суб'єктів політики, спрямовують політичну діяльність на організацію суспільства, відображають соціальні інтереси.

Як форма усвідомлення групових, класових інтересів та засобів їх задоволення, політична свідомість визначає організацію та здійснення політичної діяльності. Змістом політичної свідомості є політичні ідеї, ідеали,

погляди, інтереси, настрої. Її специфіка виявляється у високому ступені відбиття соціально-класових інтересів та активному впливові на інші форми суспільної активності. Політична свідомість охоплює широкий комплекс питань духовного осмислення політичних реалій, ключовою серед них є політична влада, а також питання практичної реалізації політичних інтересів та потреб суб'єктів політики, суспільно-політичного розвитку в цілому. Тому важливе місце в політичній свідомості належить проблемі політичних інтересів людини, які виступають як спонукаючі мотиви політичної діяльності.

Існує багато типів і модифікацій політичних інтересів. Проте всі вони мають спільне джерело. Ним слугує відношення інтересів соціальних груп та інтересів соціальної цілісності, суспільства в цілому. Відхід від них викликає формування ілюзорних, відчужених від дійсності форм інтересів, що втрачають атрибутивні властивості політичного інтересу. А перш за все, зв'язок, орієнтацію на реалізацію потреб соціальної цілісності. Крім того, існує певна ієрархія інтересів: загальнолюдські, інтереси суспільства, народу, класу, групи. Найзагальніші із них по відношенню до інтересів різних народів і груп є загальнолюдські інтереси. У свою чергу інтереси суспільства є загальними по відношенню до групових. Координація, узгодження складної системи політичних інтересів досягається в процесі активної політичної діяльності, їх взаємного уточнення і обмеження із урахуванням об'єктивної реальності.

Співвідношення, переплетіння і зіткнення різноманітних політичних інтересів являє собою динамічну першооснову політики будь-якого сучасного суспільства. Прагнення людей реалізувати власні політичні інтереси приводить до розходження і зіткнень. Саме тому однією із умов розвитку суспільств, зміцнення держави є узгодження і поєднання різноманітних інтересів. А одним із завдань державних діячів є врахування взаємодії цих інтересів, пошук шляхів їхнього поєднання задля спільної справи ви взаємної вигоди.

Розділ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

3.1. Політична соціалізація як засіб формування політичних інтересів

Функціонування людини в політичному житті детерміноване необхідністю задоволення політичних потреб та інтересів: участі у формуванні та удосконаленні політичної системи, в діяльності політичних партій, різноманітних суспільно-політичних утворень, у вираженні громадської думки тощо. Опанування моделей політичної поведінки триває протягом кількох етапів політичної соціалізації людини. Запропонувати тут якусь універсальну модель майже неможливо, адже процес засвоєння політичних цілей, обрання ідеалів та наближення до стандартів політичної поведінки в кожному конкретному суспільстві є специфічним і обумовленим особливостями культурного середовища. Існує значна кількість визначень терміну загальної соціалізації. Одну з перших спроб комплексного підходу до вивчення феномену соціалізації 60-х роках ХХ ст. здійснив Б. Паригін. Йому належить досить точно, хоча й дещо обтяжене, визначення соціалізації, яку він розглядав як „багатогранний процес олюднення людини, який містить і біологічні передумови, і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище й передбачає соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи предметний світ і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків та ін., активну перебудову навколишнього (природного й соціального) світу, зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонійний розвиток” [181, 165]. І. Кон розглядає соціалізацію як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи соціальних ролей і відносин [126, 22].

Джерела становлення терміну „соціалізація” варто шукати в закордонній соціології початку ХХ століття. Внесок у розвиток теорії соціалізації внесли Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Дж. Баллантайн, Е. Мак Нейл, Л. Колберг, У. І. Томас, Ф. Знанецький, Е. Еріксон, Дж. Коулмен, Г. Хаймен. Саме з іменем останнього пов’язане безпосереднє використання терміна в роботі „Політична соціалізація”, яка вийшла друком у 1959 році.

Соціалізація — це процес передачі суспільного досвіду даної культури (ролей, цінностей, умінь, знань, норм) індивідуальним членам суспільства [84, 11]. Мета соціалізації полягає в тому, щоб допомогти особистості, яка формується, вижити й адаптуватися в суспільному потоці певних труднощів, криз, а то й різних революцій — екологічних, енергетичних, інформаційних, комп’ютерних; опанувати досвід, нагромаджений попередніми поколіннями; зрозуміти й усвідомити своє покликання й визначити власне місце в суспільстві; самостійно відшукати шляхи найбільш ефективного пристосування до нього. З одного боку — це освоєння системи соціальних норм, цінностей, елементів культури й вироблення на цій основі установок, ціннісних орієнтації, соціальних потреб і т.д., а з іншого боку, реальне включення індивіда в суспільне життя, процес наділення людей соціальними властивостями. Соціалізація в цілому означає процес „цивілізації” членів суспільства. Ціннісні орієнтації особистості не лише визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й загалом (як різноманітні уявлення про суспільне життя) становлять світогляд людини як особистості.

Соціалізація являє собою відтворення соціальних структур існуючого суспільства, характерних для нього соціальних відносин, спрямованості їхнього подальшого розвитку, а також відтворення специфічних якостей суб’єктів цих відносин — особистостей, що фактично відтворюють, підтримують та реалізують ці відносини у процесі своєї життєдіяльності. Соціалізація виконує роль своєрідного посередника, що зв’язує „минуле з майбутнім”, є способом організації історичної наступності в соціальній сфері.

З погляду реалізації специфічної функції — збереження традиційних суспільних відносин — соціалізація виявляється через залучення людини в уже сформовану до нього систему соціальних відносин і відповідних їм форм діяльності й, тим самим, сприяє фактичному „обмеженню” його соціально значимого життя участю тільки в цих готових формах і видах соціальної діяльності. Але це лише одна сторона соціалізації — характеристика її консервативної спрямованості [107, 67].

Існує й інший фактор, який дає поштовх прогресивному розвитку відносин і дозволяє розвивати в людини новаторство й активність.

Соціалізацію варто розглядати як двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, передачу індивідові соціальної інформації, знань, його залучення до існуючих цінностей і орієнтирів, засвоєння ним соціального досвіду, норм і ролей, навичок і вмінь за допомогою входження в систему сформованих суспільних відносин, з іншого погляду, це процес не лише відтворення, але й подальшого розвитку існуючої системи суспільних відносин за рахунок активної діяльності індивіда в процесі включення в соціальне середовище з метою реалізації власних інтересів.

У соціологічному плані завдання, розв'язувані суспільством у процесі соціалізації особистості, можуть бути виражені у вигляді: а) формування здатностей і властивостей індивідів, необхідних для виконання ними суспільних функцій; б) включення індивіда в систему суспільно-політичної й правової самореалізації особистості; в) заміщення індивідами соціальних ролей (позицій) до системи соціально-правових відносин; г) розвитку й збагачення існуючих відносин.

Соціалізація за своїм змістом являє собою своєрідне введення людини в соціальне середовище, залучення її до системи функціонуючих орієнтацій, традицій, навичок, передачу й засвоєння нею існуючих соціальних відносин, процесів, явищ, включення в систему соціальних зв'язків за допомогою розвитку його соціальної, і, насамперед, суспільно-політичної й правової активності, інакше кажучи, включення індивіда в систему соціально-

політичних і правових відносин за допомогою наділення його властивостями, необхідними для нормального функціонування суспільних відносин, притаманних даному соціальному ладу [107, 15-18].

Людина в процесі її соціалізації не просто засвоює характер існуючих у даному суспільстві суспільних відносин, накопичений досвід соціального життя, його особливості, існуючі норми, цінності й традиції, образи й ролі, але й перетворює їх на свої орієнтації й установки, в результаті чого формується соціальна зрілість і здатність активно брати участь у житті соціальних груп і суспільства. Засвоєні соціальні норми й цінності та сформовані в людини установки до здійснення певних соціальних ролей, вироблені стереотипи й звичні реакції породжують у нього більш-менш стабільні моделі можливої поведінки в соціумі. Характерною рисою цього процесу є не пасивне сприйняття, а активне застосування отриманого, його перетворення, тобто своєрідна віддача у вигляді розвитку існуючих соціальних відносин, переведення їх на новий щабель. Таким чином, якщо суспільство в процесі соціалізації „творить” людину як громадянина, то індивід, який соціалізується, творчо впливаючи на розвиток існуючих соціальних структур і відносин, оновлює саме суспільство.

Соціалізація істотно впливає на формування й розвиток особистості, вона охоплює весь процес становлення людини як суб'єкта соціальних відносин і діяльності. Її проміжним і кінцевим результатом є формування в особистості певного стану культури як якісної характеристики творчої адаптованості особистості до існуючих відносин і соціальної активності. Причому варто підкреслити, що процес соціалізації у всіх її напрямках і видах безпосередньо впливає на культуру як самої людини, так і суспільства в цілому, характеризуючи в ньому якісний рівень соціальних відносин та існуючих інститутів влади та управління.

Соціалізація особистості — це наслідок суспільного розвитку, продукт, що синтезує в собі найбільш характерні риси середовища формування. Даний процес є по своїй суті корелятивним, що включає в себе дві складові: по-

перше, вплив безпосереднього оточення соціального середовища, і по-друге, результати засвоєння особистістю культурних досягнень суспільства, і насамперед, у сфері дії права.

Ці два положення мають важливе методологічне значення для аналізу процесу формування політичної культури особистості. При характеристиці процесу соціалізації в суспільстві необхідно враховувати й те, що його не можна конкретизувати лише генетично. Процес соціалізації людини є результатом його адаптації в тій або іншій соціальній сфері, що можливий лише в умовах розвитку як загальної культури, так і правової, там, де свобода людини зводиться в ранг загальносоціальної цінності, а визначальними принципами свободи є можливість самостійного вибору відповідно до внутрішніх переконань та інтересів людини, мобілізація вольових зусиль, спрямованих на практичну реалізацію зробленого вибору, що впливає не тільки з особистого інтересу, але й відповідного при цьому до інтересів усього суспільства. Свобода виступає як вияв всієї сукупності суб'єктивності людини, результат цілісного, як раціонального, так і емоційного розуміння світу й волевиявлень [107, 28-30].

Західні дослідники розглядають соціалізацію як засіб, за допомогою якого члени соціуму здобувають три види основних життєвих орієнтації: 1) певну суму загальноприйнятих соціальних знань, загально поділюваних уявлень про природу соціального процесу діяльності, системи; 2) соціальні цінності, розглянуті як найзагальніші цілі, до яких, на думку індивідів, повинна прагнути система; 3) установки, з якими індивід підходить до соціальних об'єктів (довіра, згода, симпатії, шанобливість або апатія, недовіра, ворожість). Дослідження показують, що згода в системі досягається в тому випадку, якщо члени системи мають співпадаючі підстави орієнтації. Соціалізація індивіда в цьому випадку повинна відбуватися на всіх рівнях соціального життя. Головними об'єктами основних соціальних орієнтацій можуть бути різні елементи соціальної системи, форми спілкування, ієрархія особистісних зв'язків [203, 25-30].

Над різноманітними аспектами процесу соціалізації особистості в Україні активно працювали Л. Сохань, С. Бабенін, М. Лукашева, Ю. Левада, А. Мудрик, В. Марков та ін. Система інститутів соціалізації являє собою досить стійкі форми організації суспільних відносин, які забезпечують формування суспільного організму як цілого, його стабільність, спадкоємність соціального досвіду. У понятті інституту соціалізації виділяються два аспекти. По-перше, це ціннісно-нормативна структура суспільства, яка містить усталений комплекс цінностей — принципів, норм, установок, що конституюють різноманітні галузі діяльності. По-друге, суспільні системи, з якими пов'язані цілком конкретні соціальні спільності: організації, групи, верстви. Обидва ці аспекти взаємопов'язані: цінності об'єктивовані, а інститути реалізують свої функції за допомогою мотиваційної сфери.

Інститутами соціалізації є родина, дошкільні установи (ясла, дитячі садки), школи, ПТУ, технікуми, вузи, різні суспільні об'єднання й організації, трудовий колектив, сама держава через її організації й установи влади та управління, формальні та неформальні вікові групи, засоби масової комунікації). Визначення соціалізації характеризується як процес опосередкованого оволодіння сукупністю програм діяльності та поведінки, характерної для тієї чи іншої культурної традиції, а також процес інтеріоризації індивідом знань, цінностей та норм, що її відображають [172, 151].

Похідним від загального поняття „соціалізація” є термін „політична соціалізація”, який в 60-ті роки ХХ ст. міцно входив до наукового лексикону. Свідченням цього є його широке використання в роботах західних політологів Г. Алмонда, С. Верби, Р. Зігель, Д. Істона, Р. Гесса, П. Шарана, Г. Хаймена та інших. Саме з іменем останнього пов'язане безпосереднє використання цього терміна в роботі „Політична соціалізація”, яка вийшла друком 1959 року. В 1969 р. Е. Даусон і К. Приуітт опублікували книгу під тією ж назвою „Політична соціалізація”.

Американський політолог Ф. Грінштейн стверджує, що використання цього поняття можливе в наступних ситуаціях: 1) при вивченні політичних орієнтацій у дітей; 2) при вивченні норм і правил, які переважають у суспільстві; 3) при вивченні впливу різноманітних політичних теорій на громадян у будь-якій стадії їх життєвого циклу; 4) у ході спостережень за діяльністю інститутів соціалізації, які є своєрідними каналами впливу суспільства на [89, 190-191]. Політична соціалізація аналізується як складова соціалізаційного процесу індивіда і постає як безперервний процес активного набуття людиною політичних якостей, політичних знань, умінь, навичок, спадщини політичної культури [173, 151].

Центральним інститутом ранньої стадії політичної соціалізації індивіда була й залишається родина. Батьки належать до певної соціальної групи, прошарку суспільства, відбивають їхні інтереси, потреби, цінності й орієнтації. Це значною мірою впливає на формування соціальних установок індивіда, його ціннісних орієнтацій та їх реалізацію в майбутньому.

Одним з важливих чинників формування політичної свідомості та культури є необхідність врахування бажання самої людини відповідати запитам політичного життя та можливість реалізації її політичних інтересів. Йдеться про вирішення проблеми мотивації, заохочення людини, зокрема, молодшої людини, до активної участі в політичному житті, тобто про запровадження системи ціннісних, а не примусових мотивів політичної соціалізації. Вони передбачають бажання молодшої людини відповідати вимогам політичної системи, згідно з внутрішніми переконаннями, по совісті, через почуття обов'язку по відношенню до держави й суспільства взагалі.

Для того, щоб суспільство успішно розвивалося в певному напрямку на основі обраного ним шляху, необхідна зацікавленість громадян у такому розвитку. Тому політична соціалізація особистості передбачає її віру в те, що наявні політичні інститути найкраще співвідносяться з даним суспільством, обраними цілями задоволення власних політичних потреб та інтересів. При цьому необхідно пам'ятати, що діяльністю людини керують,

насамперед, особисті інтереси. І політична сфера не є в цьому відношенні якимось винятком.

Людина є суб'єктом і об'єктом різноманітних політичних відносин. При цьому її соціальний статус залежить від того, як реалізуються індивідуальні творчі можливості в системі політичних відносин. Тут однаково важливі умови для реалізації творчих можливостей особистості та її інтересів, розвиток політичної свідомості, формування політичної активності. Аналізуючи взаємовідносини людини і політики, виходимо із того, що політичні відносини конкретного суспільства складаються з різноманітних дій певних осіб чи спільностей задля реалізації політичних потреб та інтересів. Сукупність дій, в яких реалізуються політичні інтереси громадян, складають зміст політичного життя суспільства та існуючих відносин суб'єктів політики.

Ставлення людини до політики є результатом впливу багатьох чинників, серед яких – її соціально-економічне становище та суб'єктивне його сприйняття, потреби, інтереси, цінності та ціннісні орієнтації, знання політичних процесів тощо. За всієї важливості впливу зовнішніх чинників на процес політичної соціалізації людини, важливо підкреслити значущість внутрішніх, суб'єктивних чинників. Аналізуючи суб'єктивні детермінанти процесу політичної соціалізації, необхідно відзначити, що ставлення людини до політики зумовлюється потребами реалізації особистих інтересів. Пошук шляхів задоволення індивідуальних політичних потреб та інтересів спонукає до включення в діяльність тих чи інших суб'єктів політики, залежно від їхньої спрямованості. Так створюється загальна основа взаємодії людини з політичними партіями, рухами і громадськими об'єднаннями [173, 152].

Політичну соціалізацію необхідно розглядати як двосторонній процес, що охоплює, з одного боку, передачу індивіду політичної інформації, знань, його залучення до існуючих політичних цінностей та орієнтацій, засвоєння ним соціального досвіду, норм, ролей, навичок, умінь через входження до системи сформульованих суспільних відносин, з іншого боку, процес не

просто відтворення, але й подальшого розвитку індивідом існуючої системи суспільних відносин та реалізації власних політичних інтересів за рахунок його активної діяльності в процесі включення до соціально-політичного середовища. Засвоєння політичних норм і цінностей та сформовані у людини настанови щодо здійснення певних соціально-політичних ролей, вироблені стереотипи й звичні реакції утворюють у неї більш-менш стабільні моделі можливої поведінки в сфері політики. Характерною рисою цього процесу є не пасивне сприйняття, а активне використання отриманого, його перетворення, тобто своєрідна віддача у вигляді розвитку існуючих політичних відносин, перехід їх на новий щабель. Таким чином, якщо суспільство в процесі соціалізації у сфері політики „творить” людину як громадянина, то соціалізуючий індивід, творчо впливаючи на розвиток існуючих політичних структур та відносин, поновлює саме суспільство. Процес соціалізації у сфері політики може розглядатися лише як єдність зміни соціальних та особистісних сторін життєдіяльності індивіда.

Політична соціалізація – це вся система політичного навчання, - формального і неформального, цілеспрямованого і непередбаченого, - на всіх етапах життєвого циклу. Політична соціалізація являє собою двоєдиний процес, з одного боку, вона фіксує переведення вимог політичної системи до внутрішньої структури особистості у формі певних норм і цінностей, а з іншого – політична соціалізація демонструє, як особистість їх засвоює закріплюючи в певних формах політичної поведінки.

Однією із найважливіших функцій політичної соціалізації є досягнення особистістю уміння орієнтуватися в політичному житті суспільства і виконувати там відповідні функції, що стосуються управління справами суспільства і держави, а також здатність сформулювати самостійного і відповідального суб'єкта політики. В іншому випадку людина не може ефективно реалізувати свої політичні інтереси. Політична соціалізація покликана допомогти людині усвідомити політичний лад, своє місце і роль у суспільстві, права і обов'язки, навчити орієнтуватися у складних соціально-

політичних ситуаціях й зробити усвідомлений вибір, представляти і захищати свої інтереси та інтереси інших людей.

До політичної соціалізації відносять усю сукупність процесів становлення політичної свідомості й поведінки людини, прийняття і виконання політичних ролей, вияви політичної активності, формування політичних інтересів та настанов. Політична соціалізація особи здійснюється шляхом включення у систему політичних відносин суспільства, засвоєння політичних цінностей, набуття досвіду політичної діяльності, реалізація її інтересів у політичному житті суспільства. Цей процес триває протягом всього життя людини в різних формах, під впливом як організованих, так і спонтанних форм її спілкування та взаємодії з іншими [143, 202]. Головне завдання політичної соціалізації полягає у формуванні стійких ціннісних орієнтації, самостійного та відповідального суб'єкта політики на основі вільного вибору ним політичних орієнтирів.

Всі фактори, що впливають на політичну соціалізацію особистості, можна поділити на:

- неpolітичні (сім'я, школа, колектив, церква);
- політичні (політичні інститути, політичні режими).

Здебільшого вітчизняні фахівці розглядають політичну соціалізацію як процес, завдяки якому люди вчаться думати і вести себе відповідно рівню засвоєння та активного відтворення соціально-політичного досвіду, набутого в умовах спілкування з іншими людьми і суспільством в цілому, а також різних видів суспільної діяльності. При цьому відбувається цей процес як в умовах стихійного впливу на людину різних обставин суспільного буття, так і в умовах виховання, тобто цілеспрямованого формування особи, завдяки якому вона засвоює основні політичні цінності суспільства, установки, переконання. Це сприяє виробленню певних моделей поведінки і допомагає спрямувати людину на свідому участь у політичному житті.

Політична соціалізація, що здійснюється об'єктивно в силу включеності людини в суспільство і державу, називається процесом формування

політичних якостей людини. Той аспект політичної соціалізації, який пов'язаний із доцільною діяльністю держави, партії, засобів масової інформації щодо розвитку певної політичної культури, називається політичним вихованням особи. Особа може сама активно брати участь в політичній соціалізації, і тоді цей процес називається політичним самовихованням. Результатом політичної соціалізації є певна структура особистості, в якій відповідні політичні цінності стають стійкими елементами, перетворюються у переконання і настанови [80, 28].

В десятку найважливіших цінностей молоді входить освіта. Освіта є важливою основою фахового, політичного рівня та процесу духовного формування молоді людини, її світогляду, а також показником рівня суспільно-політичного розвитку суспільства. З освітою пов'язано виховання, формування особистісних якостей людини, її суспільно-політичних ціннісних, духовних інтересів та ідеалів. В тісній єдності освіта та виховання створюють сприятливі умови для соціалізації молоді до ринкових відносин, формування її громадянської позиції, політичної культури та психології громадянина і патріота, що дуже важливо для молодого покоління України в процесі державотворення.

Проблема розвитку політичної освіти, викладання і вивчення політології набагато складніша, ніж викладання таких традиційних суспільно-гуманітарних наук як філософія, соціологія, історія тощо. В Україні, політологія нова галузь знання, яка вивчає закономірності і тенденції розвитку політичного життя, політичних процесів й інститутів, місце і роль людини у політиці, функціонування і розвиток політичної влади, участь соціально-політичних сил у політичному та державному управлінні, значення політичної духовності, шляхи подолання криз і конфліктів, історію політичних учень, проблеми світового політичного процесу й міжнародних відносин. Цілеспрямовану діяльність соціальних інститутів, орієнтовану на формування політичної культури як складової громадянського становлення особистості. Особливо помітний вплив на

політичну свідомість і політичну поведінку має політична освіта. Чим вищий її рівень, тим більш політично орієнтований є громадянин. Політична освіта розширює політичний світогляд людини, допомагає їй зрозуміти зміст політики та засоби і способи реалізації власних політичних інтересів [143, 201]. Політична освіта спрямована на надання політиці гуманістичного характеру, спрямування виявів у політичній діяльності егоцентричності, нетерпимості, ідеологізації, раціоналізму.

Політична освіта повинна сприяти тому, щоб індивід не був пасивним об'єктом щодо соціального середовища, а виявляв активність і відносну самостійність, був готовий до соціальних змін і засвоєння нових ідей та мав змогу реалізувати власні політичні інтереси

Окремим випадком політичної соціалізації є політичне виховання – процес цілеспрямованого та систематичного впливу на політичну свідомість та політичну поведінку громадян з метою формування в них певних політичних якостей [177, 464]. Головне завдання політичного виховання – укорінювати у свідомості та поведінці людини пануючих в даній системі політичних цінностей, норм, орієнтацій та зразків, розповсюджувати певний тип політичної культури. Політичне виховання здійснюється з метою підготовки громадян до суспільного життя, формування переконань та норм поведінки, відповідних пануючим у суспільстві ідеям і загальнонаціональним інтересам, а також виховання в нього активної діяльної позиції щодо окремих явищ та політичного життя суспільства загалом. Мета, зміст і організація політичного виховання визначаються характером політичної системи суспільства і слугують інтересам її збереження й розвитку. Політичне виховання здійснюється, як правило, через поширення прийнятого в певній політичній системі типу політичної культури [170, 72]. Істотним чинником політичного виховання є взірець поведінки особи, який пропагується. В процесі політичного виховання політичні орієнтації змінюються та інколи суперечать об'єктивним умовам існування особи, її соціальному статусу. Політичне виховання містить два компоненти:

- раціональний компонент полягає у передачі необхідної політичної інформації, формування певної системи політичних знань. Він втілюється у політичній освіті. Політичною освітою громадян займається держава, яка здійснює цілеспрямований вплив на їхню політичну свідомість та поведінку, намагається виробити в них якості, які є адекватними характеру політичного режиму;
- емоційний компонент політичного виховання зводиться до вироблення певного ставлення до політичних об'єктів та явищ і пов'язаний із формуванням сталих емоційних преференцій людей у політичній сфері, які часом діють незалежно від свідомості.

Обидва зазначені компоненти завжди перебувають у тісному зв'язку з конкретною політичною системою. В Україні з переходом до нової системи суспільно-політичних цінностей їхнє практичне втілення передбачає: корінне оновлення змісту, форм і методів вивчення соціально-гуманітарних дисциплін на основі фундаментальної перепідготовки викладачів, створення необхідних структур для безперервної підготовки відповідних фахівців; утвердження в суспільстві засобом широкої політичної просвіти населення і соціалізації особистості політичних знань (вивчення норм цивілізованої політичної поведінки, культури соціальних і міжнародних відносин, політичних технологій, правового статусу особи, механізму взаємовідносин між державами, партіями, громадянськими структурами, виховання здатності до участі в політичному житті); створення і розвиток державної системи політичної освіти з ефективним використанням потенціалу політичної науки, яка базувалася б на фундаментальних цінностях, демократичній культурі, на ідеалах свободи, соціальної справедливості та громадянського миру, поваги прав людини і законів держави [170, 72-73].

В процесі політичного виховання особистості відбувається розширення політичних знань і світогляду, вироблення стійких ціннісних орієнтацій, політичних інтересів та потреб. Тому в становленні особистості як майбутнього суб'єкта політичних відносин велике значення мають засоби

масової інформації. Саме завдяки їм людина повною мірою може отримувати та реалізовувати накопичені політичні знання, виявляти себе як суб'єкт політичного життя країни.

У процесі політичного виховання використовуються різні методи, які можна поділити на прямі і побічні. До прямих методів відносять: переконання, що ґрунтуються на відповідній інформації та аргументації; примушення, яке підкріплюється репресивними санкціями; навчання, що ґрунтується на некритичному сприйнятті канонів політичної організації; наслідування, шляхом виховання на яскравих зразках нормативної поведінки. До побічних методів належать: використання політичних символів; стимулювання нормативної політичної поведінки шляхом заохочення та нагород; конструювання спеціальних ситуацій, що зорієнтовані на певні зразки поведінки [195, 12].

У процесі політичного виховання використовують різноманітні засоби впливу на особу: особистий вплив агентів, збори, дискусії, семінари, мітинги, демонстрації, маніфестації тощо. Проте найефективнішим інструментом політичного виховання є засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення). Головним критерієм ефективності усіх засобів і методів політичного виховання є адекватна даній політичній організації поведінка окремого її члена. Політичне виховання як діяльність має цілеспрямовані організаційні форми і здійснює, насамперед, відповідний ідеологічний і психологічний вплив на свідомість, волю й поведінку студентів та спрямоване на формування в них правильної орієнтації в сфері впливу політики, її принципів, норм, інститутів, на сприйняття всіх елементів політичної культури як своїх.

Процес сприйняття політичної інформації це не тільки передавання основних знань про політику, формування політичних переконань, а й також формування творчо активної життєвої позиції людей у політичній сфері, їхнього прагнення до ініціативного використання своїх прав і обов'язків, самостійної участі в політичній діяльності.

Політичне виховання — основне педагогічне явище в системі педагогічної реальності суспільства й життя кожної людини. Воно являє собою процес формування найважливіших соціальних якостей людини як громадянина суспільства й носія загальнолюдських цінностей: духовних, світоглядних, патріотичних, гуманістичних, поведінкових, моральних, політичних, культурних.

Вихованням досягається адаптація особистості до цивілізованого доцільного й успішного життя в суспільстві, соціальна розвиненість громадянськості, любов до країни, природи, родини, працьовитості, повага до загальнолюдських цінностей, закону, прав і свобод людини, культурність, розумний, всебічно осмислений вибір життєвого шляху, самовизначення й самореалізація в житті. Необхідність забезпечення в Україні стійкого переходу до нового суспільного порядку і нового характеру взаємовідносин держави та громадянина диктує потребу засвоєння з раннього віку знань про символіку Української держави (прапор, герб, гімн), про історію країни з найдавніших часів, про принципи сучасного ефективного державного устрою, суть політичної влади і політичних режимів, виборчих і партійних систем. Усе це покликане сформувати в майбутніх поколіннях, з одного боку, толерантність (лояльність до чужого), а з іншого — критичне ставлення до будь-яких форм офіційної пропаганди.

Політична вихованість особистості — це найважливіша характеристика її соціальної сутності, способу життя, правової поведінки й діяльності, а також педагогічна властивість, що виражається в сукупності існуючих всередині особистості і таких, що виявляються зовні, відношень до навколишньої соціально значимої дійсності. Політичне виховання включає три основних компоненти: раціональний, пов'язаний із засвоєнням необхідної політичної інформації; емоційний, який виявляється у політичній психології; т діяльнісний, який реалізується у різних формах соціальної активності. До раціонального компонента зараховують політичну освіту, яка забезпечує необхідний мінімум політичних знань. Емоційний компонент

пов'язують з формуванням політичних емоцій. Діяльнісний компонент пов'язаний з самореалізацією особистості. Саме наявність емоційного та діяльнісного компонента в структурі політичного виховання змушує відводити індивіду роль не тільки об'єкта, але і суб'єкта цього процесу.

Ступінь інтенсивності політичного виховання в суспільстві залежить від питомої ваги політики й ідеології: чим вона вища і чим більше політична система зорієнтована на питання самозбереження, тим масштабнішою й інтенсивнішою є система виховання у більшості країн сучасного світу система політичного виховання має державний характер або перебуває під державним контролем. Головним критерієм ефективності системи політичного виховання є політична поведінка суспільно-політичних груп і окремих індивідів.

До основних методів побічної політичної соціалізації відносяться політичне навчання та політичний досвід. Загальнозначущі політичні знання складаються із теоретичних, тобто наукових знань, і практичних знань, які можна отримати на основі набуття інформації. Без теоретичних знань набуття нової інформації не здатне дати повну ясну картину політичного життя, політичних процесів, подій.

Політичні знання – це знання людей про політичну систему, політичні ідеології, інститути, явища і процедури, за допомогою яких забезпечується їх участь у політичних процесах [181, 87]. Громадяни повинні мати такий рівень обізнаності про політичне життя та діяльність владних структур, який відповідає обсягу їх прав як учасників політичного процесу. Знання про політику є важливою складовою політичної свідомості індивідів, групи, соціальної спільноти.

У політологічних працях С. Рябова політичні знання визначаються як знання про історію Вітчизни і суспільства взагалі, про державні та національні символи і атрибути, про наявну політичну систему, про головні принципи демократизму, процедури і способи їх здійснення, про головні конституційні та законодавчі регламентації суспільно-політичного процесу,

про права та обов'язки громадян і держави, умови їх здійснення, захисту та інше [194, 167-169.]. У системі знань про політику виділяються групи (блоки) знань, а саме: філософські, соціологічні, історичні, правові, психолого-педагогічні знання. Необхідно враховувати, що першим джерелом політичних знань для студентської молоді є життя, другим – сукупність ідей, що містяться в навчальних програмах. Для формування сучасного демократичного типу політичної культури важливе значення має не їхнє розрізнене освоєння, а саме комплексність і взаємопов'язаність їх між собою та співвідношення з реаліями життя.

3.2. Реалізація політичних інтересів через діяльність політичних інститутів

В політиці перехід можливого на дійсність відбувається лише як реалізація інтересів певного суб'єкта. Так чи інакше політична можливість, а через неї і соціально-економічні необхідності реалізуються, лише набувши форми політичного інтересу певного суб'єкта. Така можливість перетворюється на політичну необхідність, коли стає змістом інтересу великих сукупних об'єктів політики, народних мас. Інтереси, перетворюючись у змісті до його політичної волі, стають пануючою політичною тенденцією, яка впливає на розвиток політичних подій, напрями і темпи політичної діяльності. Політична діяльність стає здійсненням інтересів саме тому, що вона вибірково, за допомогою примусу реалізує одну із багатьох можливостей в еволюції суспільства. У політиці нічого не робиться без вирішальної участі і боротьби інтересів тих, хто своєю діяльністю реалізує ті чи інші можливості суспільного руху. Політичні інтереси як рушійна сила політичної діяльності присутня в тій чи іншій формі в усіх, створених нею, явищах і подіях. Звідси, будь-яка політична подія є нічим іншим як реалізацією чи спробою здійснення інтересів певних

суб'єктів політики. Політичний інтерес, будучи невід'ємною властивістю суб'єктів політики, у функціонально-діяльнісному сенсі являє їх творче перетворююче відношення до оточуючої дійсності. Він виявляється себе на всіх рівнях активності суб'єкта.

Зміст і спосіб реалізації політичного інтересу відповідного соціального суб'єкту визначається його становищем у загальній системі суспільних відносин, зокрема, в існуючій політичній системі. У процесі практичної реалізації політичних інтересів будь-який суб'єкт зустрічається із необхідністю зіставлення їх з усією різноманітністю інтересів, наявних у суспільстві. Оскільки політичні інтереси існують у загальнозначимій, загальнообов'язковій формі, то їм належить провідна роль в інтеграції та спрямування всіх інших інтересів відповідної соціальної спільноти, що виявляються у розробці та здійсненні економічної, правової, культурної та інших напрямів політики. Водночас, самі вони спираються на економічні, соціальні та інші практичні інтереси, співвідносять з вимогами останніх власні диспозиції та вимоги.

Процес реалізації політичних інтересів розпочинається із їхнього формування. Поняття „формування”, з одного боку, означає процес набуття предметом чи явищем певних особливих рис, форм, ознак, характерних лише певному явищу (предмету), а з іншого – формування включає і певну закінченість загальних та індивідуальних властивостей, особливостей та інших якісних характеристик явищ (предметів). Крім того, поняття „формування” – це не лише формоутворення, а й зовнішній акт по відношенню до тих перетворень, які відбуваються у предметах і явищах. Це є відображенням сутності та змісту певного явища (предмету).

Як відомо, інтерес виникає там, де з'являється необхідність задоволення потреб. Суб'єкт має велику кількість потреб, але його місце в системі існуючих відносин не завжди дає йому можливість їх задовольнити, тому він змушений віддавати перевагу одним потребам на шкоду іншим. Так виникає проблема актуалізації потреб, яка стає основою доцільної діяльності суб'єкта

у пошуку можливостей їхнього задоволення. Із виникненням даної основи і починається процес формування політичного інтересу. Подальший його розвиток іде через усвідомлення необхідності задоволення потреб до пошуку можливостей такого задоволення. Політичні інтереси формуються під впливом потреб та суспільно-політичних умов. У першому випадку інтерес з'ясовує, що саме потрібно забезпечити, а в іншому – він охоплює засоби, необхідні для забезпечення задоволення цих потреб. На формування політичних інтересів впливає велика кількість різноманітних чинників, таких як умови життя, рівень політичної свідомості їх носіїв, практичні відносини між ними, рівень політичної культури суб'єкта, наявність відповідних ресурсів, зміна політичної ситуації чи політичного режиму в країні тощо.

Для виникнення основного політичного інтересу необхідне створення такого стану, коли задоволення його основних потреб тісно пов'язані із діяльністю політичної влади, з необхідністю збереження даного типу влади чи, навпаки, її зміною. При цьому соціальні суб'єкти повинні усвідомити цей зв'язок. Без цього соціальні суб'єкти не є самостійною політичною силою і не мають власних політичних інтересів, не беруть участь у політичному житті суспільства. Навпаки, соціальна група, усвідомивши цей зв'язок, прагне вплинути на політичну владу, спрямувати її діяльність на здійснення своїх потреб. У соціальній групі формується інтерес до управління справами суспільства як самостійний політичний інтерес, в його основі знаходиться прагнення вплинути на форми і методи здійснення політичної влади, спрямувати її діяльність [105, 31].

Сферою утворення інтересів є об'єктивні відносини між суб'єктами політичної діяльності і політичні інтереси відображають діалектику всезагального, особливого та приватного. Їх своєрідність полягає у тому, що вони слугують виявом владного відношення, тобто опосередковано взаємодія суспільного і приватного інтересу здійснюється за допомогою держави та її інтересів.

Формування політичного інтересу є процесом усвідомлення суб'єктом своїх потреб у контексті наявних політичних умов та існуючих можливостей їх задоволення. Із усього кола потреб суб'єкт обирає найзначиміші, що вимагають обов'язкового задоволення через його дійсне відношення до влади і спрямовують на них особливу увагу. Задовольнити свої потреби суб'єкт може лише оволодівши умовами свого існування. Звідси політичний інтерес можна визначити як особливе відношення суб'єкта до політичної дійсності, спрямоване на ствердження його панування над соціально-політичними умовами їх змін чи використання заради забезпечення наявних потреб. Ствердження суб'єктом політики свого панування, тобто самоствердження, знаходиться в межах необхідних дій і можливостей інших суб'єктів. Тому для задоволення власних потреб він повинен не лише з'ясувати свої прагнення, але й шукати шляхи до інших суб'єктів, вступати із ними у певні відносини, стверджуючи законність цих прагнень. В цих умовах інтерес виступає як позиція суб'єкта по відношенню до інших суб'єктів і суспільства, яку він стверджує своїми діями. Тому політичні відносини між суб'єктами політики виявляються в суспільстві, перш за все, як інтереси, що є єдністю двох сторін. Вони охоплюють, по-перше, самостійність політичних позицій суб'єкта і, по-друге, політичне самоствердження, тобто об'єктивно виражене відношення суб'єкта політики до інших суб'єктів, до самого себе, до місця у системі політичних відносин, до можливості задоволення своїх потреб. Самостійність політичної позиції суб'єкта виражається у вибіркового відношенні суб'єкта до можливостей, що надаються йому середовищем, до прийняття одних соціально-політичних умов та зміні і підкоренню інших. Вибір конкретно спрямованої діяльності залежить від ступеня гостроти суперечностей політичного процесу, співвідношення сил, від вироблених суб'єктом ідеалів, принципів та норм, від суб'єктивної оцінки змісту тих чи інших можливостей, від його статусу у системі політичних зв'язків. Спрямованість на політичне самоствердження спонукає суб'єктів до пошуку нових шляхів, умов та засобів задоволення політичних потреб. Але

до одного і того ж об'єкту політичних потреб можуть прагнути одночасно декілька суб'єктів. Тому політичне самоствердження передбачає політичне самовизначення об'єкта, тобто виділення і позначення ним себе у світі політики. В процесі спонукаючої ним діяльності інтерес об'єктивується як практичне відношення до тенденцій політичного процесу. Звідси, інтерес суб'єкта, включений до політичного процесу, існує як активна позиція, що виявляється у його поведінці.

Після того, як політичний інтерес уже сформовано, настає наступний процес – це його реалізація, що передбачає їхнє втілення до життя. А. Тарасенко розглядає реалізацію інтересу як об'єктивно обумовлений процес, який дає необхідний результат лише за певних умов, що виникають незалежно від свідомості і волі людей [217, 59]. Проте, найпершою передумовою реалізації політичного інтересу виступає усвідомлення його носієм. Знання власного інтересу полягає у розумінні цілей своєї діяльності, шляхів та засобів їх здійснення. Проте усвідомлення інтересу не зводиться лише до пізнання його змісту, сюди також входять ціннісне відношення суб'єктів до політичних явищ та процесів з точки зору їх відповідності чи не відповідності інтересу.

Усвідомлення політичних інтересів і переведення їх у площину практичних дій є складним та багатоступеневим процесом, який містить у собі операції, що здійснюються на різних рівнях політичної свідомості, а також процедури переведення результатів рефлекторної діяльності з одного рівня на інший. В будь-якому випадку, політичний інтерес, який визначається політичними відносинами, - тобто конкретною системою політичною діяльністю, - призводить до дії живу політичну діяльність лише по мірі усвідомлення цього політичного інтересу його носієм, а тому політична свідомість є внутрішньо необхідним моментом функціонування і розвитку системи, яка існує в ній, по-перше, як компонент практичної політики, по-друге, як особлива підсистема політичної діяльності – як діяльність ідеологічна [144, 35]. Політичний інтерес потрібно не лише

пізнати, а й оцінити. Оскільки оцінка – це необхідний момент у переході від осягнення інтересу до діяльності у відповідності із ним.

Усвідомлення політичного інтересу є результатом свідомого цілеспрямованого пошуку суб'єктом можливостей задоволення потреб. Даний процес є складним, оскільки охоплює осягнення самого факту наявності політичного інтересу, встановлення того, у чому він полягає та розуміння його значущості для розвитку суб'єкта. Проте його усвідомлення – це ще не реалізація, а лише перший крок до цього. Наступний крок полягає у пошуку можливих варіантів задоволення потреб, які є найважливішими для суб'єкта. Оскільки існує велика кількість можливостей даного задоволення, то може статися так, що інтерес буде сформовано не адекватно до реальних умов, і відповідно, його реалізація буде спрямовано проти самого суб'єкта, йому на шкоду. Крім того, процес реалізації політичного інтересу також охоплює опредметнення задоволення потреб, що передбачає споживання матеріальних та духовних благ або набуття будь-яких цінностей, або досягнення певного соціального статусу і т.п.

Успішність, ефективність, результативність реалізації політичних інтересів прямо залежить від того, в якій мірі вони усвідомлені, з якою повнотою охоплені. Оскільки чим зрозуміліша мета, тим більша ймовірність її досягнення. Не рідко відображення ними інтересу представлено не у вигляді понять, що розкривають зміст, а у вигляді прагнень до певного блага, здатному задовольнити потреби суб'єкта та інстинктивні потяги до відповідної мети. Нечітке усвідомлення політичних інтересів не найкращим чином відображаються на діяльності, спрямованій на їх реалізацію: вона не достатньо активна і цілеспрямована супроводжується коливаннями, порівняно легко піддається зовнішнім впливам з боку мінливої ситуації та психологічній дії різноманітних чинників.

Політичний інтерес формується через поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники у вигляді необхідності задоволення потреб вже відіграли свою роль, оскільки вони визначили саму

наявність політичного інтересу як явища, що є постійно присутнім у них. Проте вже від його носія буде залежати, яким шляхом, за допомогою яких засобів будуть опредмечені потреби суб'єкта, що стали для нього актуальними. Тому у процесі реалізації політичного інтересу необхідно виділити і не менш важливий суб'єктивний бік. Звісно ж, умови можуть сприяти та перешкоджати реалізації інтересу, проте в силу тієї об'єктивності, яка покликала появу інтересу до життя, серед них завжди присутні можливості, котрі суб'єкт може відшукати або створити, виходячи із власного соціального статусу, для опредметнення необхідних потреб.

Реалізацію інтересів можна визначити об'єктивно обумовленим процесом, що є результативним лише за певних обставин, які виникають закономірно, незалежно від свідомості та волі суб'єктів [217, 57]. При чому, умови реалізації інтересів не завжди співпадають із умовами формування інтересів та їх усвідомленням. Реалізація політичних інтересів буде успішною лише за максимального врахування того, що міститься у необхідних і досить об'єктивних умовах, що виходять із них. До того ж, умови задають напрям шляху та засобів реалізації інтересів. Якщо навіть можливість реалізації політичних інтересів досить реальна і суб'єкти є максимально активними, „неякісність” засобів роблять неможливою реалізацію або приводять до неповної їх реалізації.

Всі політичні інтереси реалізуються в діяльності людей. В залежності від багатьох обставин в результаті взаємовпливу інтересів суб'єкт політики може успішно реалізувати конкретний інтерес або ж, навпаки, не займатися його здійсненням, або відступити на півдороги, віддаючи перевагу іншому, прямо протилежному. Це може залежати від зміни потреб у суб'єкта, від політичної ситуації, яка склалася у наступний момент тощо. Одні політичні інтереси виступають у якості головних, інші ж – в якості другорядних. В якості головних, домінуючих політичних інтересів виступають корінні, глибинні інтереси. За таких умов зміна домінант може відбуватися, проте не часто, так що на значних відрізках діяльності суб'єкта реалізується якась одна група

однотипових інтересів. При цьому домінуюче начало є ціннішим за невизначеність: в ньому закладена гарантія стійкості і послідовності цілеспрямованої політичної діяльності людини.

Політичний інтерес можна також розглядати як одну із форм завдань, вирішення яких для його носія вважається реалізацією. У зв'язку із цим необхідно зважати на єдність існування об'єктивних і суб'єктивних чинників. Межі об'єктивності визначаються комплексом об'єктивних відносин. Людина може пізнати цю об'єктивність та використовувати із власною метою. В практичній політичній діяльності людей суб'єктивний чинник має також суттєве значення, але за умови, що він діє у відповідності із об'єктивними законами історичного процесу. Певний ступінь розвитку об'єктивних відносин та умов визначає характер та рівень активності суб'єктивного чинника, який впливає на практичну політичну діяльність людини, перетворюючи бажане на дійсне. По відношенню до реалізації інтересів це означає, що об'єктивні умови, виражені у необхідності задоволення потреб суб'єкта, виражають і його реалізацію. Завданням суб'єкта виступає спрощення процесу опредметнення політичного інтересу, знаходження тих засобів та шляхів оптимального варіанту задоволення потреб, які знижують залежність між необхідністю та можливістю, і тим самим, сприяють його реалізації.

Крім того, в процесі реалізації політичних інтересів зустрічають ще дві властивості – це їх поєднання та узгодження. Дані поняття є важливими для того, щоб уникнути появи антагонізму інтересів, тобто ситуації, коли задоволення одного із них одночасно виключає можливість задоволення іншого, а інше їх співставлення є неможливим [217, 37]. Поєднання політичних інтересів полягає у тому, що їх носії знаходять єдиний співпадаючий спосіб задоволення конкретних потреб. Саме по собі співпадання потреб не приводить до поєднання інтересів, більш того, воно взагалі може стати джерелом їх суперечності. Лише пошук такого способу реалізації політичного інтересу, за якого один інтерес, реалізуючись, сприяє

іншому або опредмечує його, дає той стан взаємозв'язку, який називається поєднанням інтересів.

Поєднання політичних інтересів необхідно відрізнити від їх узагальнення. Останнє розуміється як з'ясування стану взаємозв'язку між інтересами. Узгодження політичних інтересів може привести як до їхнього співробітництва, так і до конфронтації, проте воно є корисним, оскільки допомагає з'ясувати зміст політичних інтересів, врахувати особливості їх формування та реалізації.

Коли мова йде про реалізацію інтересів необхідно зважати на засоби та умови їх формування та реалізації. Поняття „засіб” Н. Трубніков визначав як здатність предмета слугувати меті. Але такої здатності предмет не може не має сам по собі. Ця здатність нав'язується йому ззовні тоді, коли він приводиться людиною по відношенню до мети діяльності. Поза цим усвідомленням до мети та процесу цілеспрямованого процесу діяльності предмет є ні засобом, ні здатністю. При дослідженні реального акту діяльності завжди здається, що існує якась сукупність можливостей реалізації та із цієї невизначеної сукупності можна обрати. Проте при детальнішому дослідженні завжди виявляється, що будь-який засіб є переважно доцільним. Поняття „засіб” поєднує всю абстрактну спільність предметів, їх спільну здатність слугувати певній меті. Засіб виконує функцію – слугує меті не тому, що він є абстракцією, а лише тому, що він є реальним предметом, реальною силою. І лише в даній якості він є засобом.

В якості засобів формування та реалізації інтересів може виступати велика кількість реальних предметів і явищ. В будь-якій діяльності людини можна побачити вираження інтересів, оскільки все, на що спрямована її діяльності, пов'язаної із інтересами. В той же час практично вся діяльність людей може бути пов'язана та використана в якості засобу з формуванням та реалізацією інтересу. Поняття засоби формування та реалізації інтересів є абстракцією, яка вказує на невизначену сукупність предметів, явищ, що використовується для безпосереднього формування та реалізації інтересів.

Поняття „умови формування та реалізації інтересів” виражає сукупність явищ (процесів, відносин), необхідних для формування та реалізації інтересів. Поняття „умови” можна визначити як залежність одних явищ від інших. Через об’єктивно-суб’єктивну природу інтересу, його носій використовує в пошуку можливостей задоволення своїх необхідних потреб не лише умови, обставин, що склалися, але й ті, що він сам або за допомогою інших може створити, щоб довести справу до задоволення своїх потреб, а, тим самим, і до реалізації інтересів. Визначаючи умови як явищ, які підлягають впливу людини та змінам, можна вважати, що умови реалізації політичних інтересів маючи певні причини в процесі політичного життя суспільства, залежать і від цілеспрямованої політичної діяльності суб’єкта та є результатом цієї діяльності. Певна сукупність зовнішніх явищ, що мають певні якості, а також сукупність соціальних вимог у загальній послідовності взаємо відповідальності створюють ту реальність, котра носить назву умов формування та реалізації політичних інтересів.

В цілому в демократичному суспільстві політичний інтерес має ряд каналів реалізації: 1) діяльність владних структур (представницької, виконавчої і президентської); 2) політичний вплив партій, організацій, союзів, церков, засобів масової інформації; 3) тиск політичних сил (страйкові рухи, мітинги). Реалізація політичного інтересу передбачає здійснення двох характерних йому протилежних, але таких, що передбачають одна одну тенденцій: тенденції до політичного самоствердження, яке виражається цілеспрямованістю носія інтересу до задоволення своїх політичних потреб; тенденції на творчість, які виражають вибірково орієнтацію суб’єкта на реалізацію певної об’єктивної можливості [128, 649].

Ці дві тенденції утворюють діалектичне протиріччя в реалізації політичного інтересу. Їх взаємне заперечення виявляється у тому, що вони не співпадають між собою, не тотожні один одному, оскільки утворюють два процеси, що мають взаємно протилежні напрями і результати. Тенденція на творчість змінює та перетворює умови життя шляхом реалізації

можливостей, що у них містяться. На противагу цьому – тенденція до політичного самоствердження спрямована на відтворення і розвиток самого суб'єкта шляхом використання ним результатів політичної діяльності. Результатом процесу політичного самоствердження є розвиток самого суб'єкта – носія політичного інтересу [128, 647]. Однією із форм реалізації політичного інтересу є політична діяльність, як особлива, специфічна сфера суспільної діяльності. Політична діяльність являє собою сукупність дій суспільних груп з приводу реалізації політичних інтересів стосовно завоювання, використання і утримання політичної влади.

Реалізація політичних інтересів досягається дієвими суб'єктами за допомогою специфічних засобів (примусу, впливу, тиску), що забезпечують панування одних інтересів і підкорену роль інших. Механізм реалізації політичних інтересів здійснюється двома шляхами: через політичну участь (постійний або одноразовий вплив індивідів на політичну владу; участь у виборах, референдумах, мітингах, демонстраціях, у діяльності суспільно-політичних організаціях та участь у; контакти із урядовими чиновниками; написання листів до політичних діячів), а також політичну діяльність (професійна робота в межах різних політичних інститутів, пов'язаних зі зміною та удосконаленням існуючих у суспільстві політичних відносин в інтересах великих мас людей, робота в державних структурах та апараті політичних партій і суспільних організаціях та ін.).

Політичні інтереси передбачають наявність таких засобів, політичного середовища, в яких є умови для формування та реалізації інтересів. Завдання суспільства та самого суб'єкта полягають у тому, щоб знайти вірне співвідношення необхідних суспільно-політичних процесів, яке б сприяло суспільно корисній спрямованості формування та реалізації політичних інтересів. Відповідно, умови формування та реалізації політичних інтересів – це всі ті явища та процеси, які здатні впливати на інтереси з метою їх формування та реалізації.

Таким чином, усвідомлення політичного інтересу, формування мотивів та вироблення цілей закінчуються його реалізацією. На ефективність діяльності з приводу реалізації інтересів впливає багато чинників: конкретно-історичні обставини, співвідношення політичних інтересів усіх їх носіїв та інтересів різних видів у одного носія, конкретне здійснення відповідної політичної діяльності, рівень наполегливості у досягненні цілей і т.д.

У повсякденному практичному житті на особливу увагу заслуговують відносини між інтересами різних соціальних і політичних суб'єктів. Інтереси прогресивного суспільного розвитку є вирішальним критерієм і при оцінці політики та політичних інтересів, яких дотримується держава. Добробут народу, забезпечення високоефективної економіки, гуманістичної культури, підтримання внутрішньої стабільності, зовнішньої безпеки визначають зміст цих інтересів. На основі цих інтересів держава визначає свої взаємовідносини з усіма політичними силами і політичними партіями в країні. Ведучи активний діалог з усіма партіями й громадськими організаціями, держава покликана створити умови для реалізації здорових, перспективних інтересів і зводити заслін перед потребами та соціальним прагненням народу, корінним інтересам країни. Політичні інтереси виражають корінні нагальні потреби у різних сферах суспільства, задоволення яких вимагає владно-примусового впливу. Вони є безпосередніми детермінантами політичних цілей, які постають їх перетвореною формою. Політичний інтерес усвідомлюється суб'єктом політики як мета його діяльності [170, 519-520].

Для субстанційного визначення системи політичної діяльності необхідно повернутися до тих обставин, що закладені в основі соціального управління загальні інтереси завжди виявляються ілюзорно загальним. Збігаючись з інтересами пануючих класів в межах певної соціальної цілісності, вони різняться з інтересами інших соціальних груп. Вони також не співпадають з деякими приватними інтересами, які виникають всередині пануючих класів. Центром політичної влади є влада державна, яка здійснюється в межах відповідної території за допомогою спеціальних заходів. Державна влада – це

влада такої організації домінуючої частини населення, яка забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснює керівництво ними в інтересах цієї його частини та організовує та організовує задоволення загально соціальних потреб [170, 144]. Суб'єктом державної влади стає не пануючий клас, а держава як особливий інститут, що є виразником інтересів переважної більшості, оскільки держава в своїй діяльності не повинна враховувати інтереси інших соціальних верств, перш за все, з міркувань збереження цілісності суспільства, отже відповідно до вищих інтересів самого пануючого класу.

Здатність державної влади виражати і задовольняти ті чи інші інтереси відображається поняттям „соціальна сутність державної влади”. Причому тією мірою, якою держава є виразником і реалізатором інтересів домінуючої частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, державна влада є передусім владою цієї частини населення, засобом, інструментом задоволення її специфічних групових потреб. Тією ж мірою, якою державна влада є виразником і реалізатором спільних інтересів усіх суб'єктів суспільства, є вона і засобом задоволення загально соціальних потреб. Саме інститут держави покликаний колективно обмежувати індивідуальні інтереси та пристрасті і, таким чином, забезпечувати контрольовану та упорядковану свободу перед можливістю зловживання силою, хаосом і безпорядків [38, 229]. Держава стає і умовою, і механізмом реалізації ілюзорних загальних інтересів. До блоку соціальних сил, що складають соціальну базу діяльності цієї чи іншої політичної організації, цілком може належати і сама ця організація, що є носієм своїх інтересів, які не зводяться до інтересів соціальних верств і груп, що вона представляє.

Держава так або інакше залучає у будь-який політичний конфлікт – конфлікт, що розв'язує суперечливі інтереси шляхом використання механізмів політичної, перш за все, державної влади. Держава виконує особливу, тільки їй властиву місію – регулювання політичної боротьби та забезпечення таких її форм та результатів, які б у найбільшій мірі

узгоджувалися з інтересами підтримки та розвитку наявної соціальної цілісності. Якщо ж зіткнення має місце між двома політичними організаціями, що не входять до структури державної влади, держава стає третім його учасником, який орієнтується на всезагальний державний інтерес і займає відповідну позицію. На практиці це означає, що мета держави може не співпадати з метою жодного із учасників конфлікту, а її дії полягають або ж у нав'язуванні їм такої поведінки, яку кожен із них вважав для себе неприйнятною, або взагалі – у спробі відвернути боротьбу, перевести її у площину інших форм політичної взаємодії. Ця особлива функція держави проявляється, коли з'являються політичні сили, які, наприклад, загрожують територіальній цілісності держави, її суверенітету, зачіпають національні інтереси тощо.

Держава є владою, яка об'єктивно не представляє і власне не може, не повинна представляти інтереси усіх громадян, а тому її діяльність багато в чому досить часто не збігається з інтересами всього населення, усіх громадян. Відтак у державі є соціальні групи і верстви населення, які мають певні привілеї, можливості керувати іншими громадянами в певних сферах суспільного життя, і є ті, ким керують. Врешті, у політиці і ведеться боротьба таких соціальних груп за можливість впливати та керувати, за відповідні пріоритети, що, зокрема, чудово демонструє політична ситуація останніх років і в Україні [45, 32].

Кожна особистість об'єктивно зацікавлена у способі організації та функціонування держави, оскільки остання завжди може захистити її, гарантувати, розширити чи обмежити її права. Отже, особистість багато в чому залежить від держави, яка визначає умови й способи реалізації інтересів особистості. Держава виступає основним носієм процесу соціалізації особистості через ідеологічне виховання, добір політичних кадрів. Вона сприяє формуванню політичної свідомості особистості [60, 90].

Соціальні суб'єкти змушені інтерпретувати свій приватний інтерес, надаючи йому статусу більш-менш ілюзорної загальності. Подібне необхідне

для того, щоб суб'єкти, які зацікавлені у приховуванні егоїстичного змісту своїх цілей і поданні їх якщо не як загальних, то у крайньому разі як х приватних цілей, досягнення яких позитивно позначиться на всьому суспільстві. Від успіху цієї ідеологічної процедури залежить масовість підтримки супротивників широкими верствами населення. Від цього залежить і позиція держави у конфлікті, тому що цілі, найсприятливіші з точки зору цілісності суспільства, не завжди бувають достатньо виразними. Відповідно, саме тому чи іншому супротивникові вдається подати свої наміри саме як такі цілі залежить його підтримка або, навпаки, негативне відношення до нього з боку держави [144, 55].

Держава виконує ряд важливих функцій, серед яких можна виокремити наступні: зовнішні функції з погляду реалізації її політичних цілей та інтересів у структурі міжнародної діяльності; інтереси співіснування, які розглядають з урахуванням автономності, суверенності, участі, співпраці, взаємовигоди, позицій, ролі цієї держави та інших суб'єктів міжнародних відносин; функціональних інтересів, які досліджують з погляду ефективності, інформування, регулювання, надійності функціонування державних інститутів, інновацій тощо.

Одними із елементів політичного життя суспільства є політичні партії, суспільні організації та рухи, групи тиску, згуртовані спільними інтересами, а також засоби масової інформації. В сукупності вони складають інституційну основу політики, надають їй внутрішню цілісність, дозволяють виконувати визначені функції в суспільстві. Політичні партії є дієвими учасниками державотворчого процесу, вони репрезентують інтереси і потреби певних соціальних сил, а також обирають відповідний вектор внутрішньо - та зовнішньополітичної стратегії та несуть відповідальність за його реалізацію. Недосконалість законодавчої бази зумовила специфіку виконання українськими політичними партіями функцію боротьби за владу та здійснення останньої. Внаслідок цього відсутня партійна відповідальність за діяльність у владних структурах.

Загалом, політична партія – це політична організація, яка об'єднує на добровільних засадах людей із спільними інтересами, що реалізовані в основоположних ідейних настановах і програмах з метою впровадження їх через оволодіння політичною владою та здійснення державного керівництва країною [60, 65]. Політичні партії є одним із найважливіших суспільних інститутів, які великою мірою визначають характер і спрямування політичного процесу, його стабільність та цивілізованість, стратегію й тактику боротьби за владу. Політичні партії виражають довготривалі потреби, інтереси та цілі відповідної частини суспільства й прагнуть до їх задоволення через здобуття і використання політичної влади. Володіння таким ресурсом, як влада, визначає верховенство політики в системі суспільних відносин, обов'язковість політичних рішень для всього суспільства. Основним призначенням політики є управління соціальними процесами, що означає – здійснювати систематичний і цілеспрямований вплив на суспільство з метою збереження і оптимального функціонування наявного соціально-економічного ладу [144, 4-5]. Оскільки в суспільстві існує багато груп, об'єднань, організацій, рухів, партій, то завдання окремо взятої партії – реалізувати своє представництво в політичній системі суспільства. Часто при цьому, особливо невеликі, елітні партії, всіляко намагаються довести, що саме вони є виразниками загальнонаціонального, загальнонародного інтересу.

Завдання партії – насамперед перетворити множинність інтересів громадян у єдиний груповий, сукупний політичний інтерес, відповідним чином сформулювати його, виокремити з-поміж інтересів інших груп, об'єднань, партій, довести його переваги і доцільність реалізації в процесі політичної діяльності і боротьби [45, 204].

Основні функції політичних партій полягають у здійсненні зв'язків між суспільством і державою, інтеграції інтересів різних соціальних груп населення, виробленні альтернативних політичних програм розвитку суспільства, політичних структур і технологій. Політичні партії можуть

представляти й інші інтереси, що існують у суспільстві. Проте найважливішим є те, що протистояння між владою і опозицією на основі базової розбіжності інтересів не має деструктивного для політичної системи характеру. Відповідальність політичних еліт полягає в дотриманні консенсусу щодо найгостріших питань, які можуть спричинити розкол суспільства.

Політичні партії можуть представляти різні інтереси, що існують у суспільстві: місто – село, держава – церква, регіональні та етнічні інтереси. Однак, найважливішим є те, що протистояння між владою та опозицією на основі базової розбіжності інтересів не має деструктивного для політичної системи характеру. Відповідальність політичних еліт полягає у дотриманні консенсусу щодо найгостріших питань, які можуть спричинити розкол суспільства [144, 158].

Конфлікт домінуючих інтересів визначає політичну лінію протистояння, вісь політичного життя країни, розділяючи і з'єднуючи суб'єктів партійної системи, визначає значною мірою зміст і формат цієї системи. Партійна система, що виражає інтереси і потреби соціальних груп та суспільства в цілому, залежить і значною мірою визначається державно-правовими та інституційними формами, з якими вона взаємодіє. Невідповідності між партійною та державно-правовою системою, з одного боку, ведуть до втрати ефективності державної влади, загострення конфліктів і суперечностей, соціально-економічної дестабілізації суспільства, а з іншого – до розпаду усталеного формату партійної системи, радикального партійного перегрупування, її трансформації в іншу якість [65, 3].

Суспільно-політичні організації та рухи є формуванням громадян на основі їх вільного і свідомого виявлення та спільності інтересів. Слід зазначити, що такі організації формуються як інструмент реалізації політичних потреб та інтересів громадян. Діяльність суспільно-політичних організацій пов'язана із впливом на центри прийняття політичних рішень. Організація як форма суспільних зв'язків є певною системою відносин,

інститутів, засобів громадського контролю, об'єднує індивідів, групи, колективи, завдяки існуванню системи цілей, сприяє розвитку та виявленню потреб та інтересів своїх членів[13, 197-198].

Інформація завжди впливала на оновлення політичного життя, обумовлюючи пошук нових підходів, рішень. Саме ЗМІ можуть допомогти індивіду вийти за межі його безпосереднього життєвого досвіду і включитися в політичну діяльність. Засоби масової інформації виконують важливі функції, серед яких можна виокремити: громадський, суспільний контроль за діяльністю влади, всіх її гілок, установ, посадових осіб; інформування громадян про найважливіші для них і влади події; артикуляція та інтеграція, що сприяє об'єднанню та згуртуванню суспільних інтересів, є умовою для формування впливової опозиції тощо.

3.3. Проблеми становлення політичних інтересів у політичному житті України в період її трансформації

Метою сучасної розвиненої держави є реалізація національних інтересів, які сприяють розвитку національної економіки і підвищенню міжнародного статусу країни. Національні інтереси об'єднують інтереси всіх членів суспільства, тобто об'єднують інтереси кожної окремої людини та суспільства в цілому. Національні інтереси є не лише основою формування всіх елементів політичної системи, але й формуються на її основі. При цьому суттєво змінюється роль та значення політичної системи. Так, правова держава є не стільки органом влади політичної партії, скільки органом громадського суспільного договору, комітетом з питань реалізації інтересів соціальних суб'єктів. Політичні партії виражають політичні інтереси всіх членів суспільства, а громадські об'єднання – професійні інтереси людей. Таким чином, окрема особа з її різноманітними інтересами є головним елементом нової політичної системи України.

Якщо правова держава є головним елементом політичної системи суспільства, то й новий елемент – окрема особа є головним чинником і самоціллю цієї системи, бо лише у демократичному суспільстві людина стає центром усієї політичної діяльності, активним її суб'єктом, а задоволення потреб кожного виступає головним завданням суспільства – через реалізацію інтересів особи, прав та обов'язків, через її вплив на суспільство шляхом виявлення власної думки. Саме такою є мета створення незалежної, суверенної, соборної, демократичної української держави.

Держава є умовою і механізмом реалізації загальних інтересів. Спільність приватних і державних інтересів сприяє консолідації зусиль, спрямованих на безумовну реалізацію стратегічних і тактичних інтересів. Зрозумілі цілі і завдання дозволяють розробити механізми реалізації національних інтересів сучасної держави. Кожен із учасників їх реалізації (уряд, бізнесмени, робітники, підприємці, службовці тощо) мають чітко зрозуміти свої функції, повноваження і обов'язки. Державні (національні) інтереси – фундаментальні цінності, в яких у інтегрованому вигляді відображаються життєво важливі прагнення і потреби особи, суспільства, держави й способи їх реалізації [171, 188]. Національні інтереси можна розуміти як природну потребу або прагнення суспільства до такого стану, який забезпечує його нормальне існування та розвиток. Суспільство відповідно до усвідомлення власних потреб створює механізми забезпечення своїх інтересів, насамперед – державу та систему влади. Основою для формування національних інтересів є національні цінності та національні потреби. Зміст державних інтересів зумовлюється спільними соціально-економічними, духовними та іншими потребами країни, народу, нації, особи та характером їх взаємозв'язку з інтересами інших країн і національностей, релігійними інтересами цієї країни, окремих людей. Національні інтереси є основою для формування стратегічних завдань внутрішньої і зовнішньої політики незалежних держав, визначають ідеологію державної системи.

Суспільство складається з окремих осіб, соціальних груп, кожна із яких має власні інтереси, що часто суперечать одні одним. Але сфера національних інтересів така, що поєднує інтереси різних суб'єктів, і в суспільстві, побудованому на демократичних засадах, інтереси окремої особи є складовою частиною інтересів суспільства в цілому. Національні інтереси відображають об'єктивні потреби всього суспільства і ґрунтуються на власному історичному досвіді народу, традиціях його державного будівництва, а також на розумінні процесів розвитку суспільства, формуються відповідно до історичного вибору та ідеалів бажаного майбутнього. Сфера національних інтересів пов'язана із дією механізмів самозбереження нації та держави, створенням максимально сприятливих умов для її цивілізованого розвитку.

Національні інтереси визначають забезпечення оптимальних умов існування держави, до яких належать: внутрішня стабільність, що характеризується стійкістю державних інститутів і збалансованістю інтересів усіх груп населення; національна злагода; економічне зростання і розвиток, задоволення матеріальних потреб населення; національна безпека; пріоритетність загальнолюдських демократичних принципів у розбудові держави; національна самосвідомість народу; підтримання екологічно здорового середовища; створення сприятливої геополітичної ситуації навколо України шляхом пошуку і реалізації оптимальних форм співробітництва з державами близького зарубіжжя; позитивний міжнародний імідж.

Система національних інтересів, незважаючи на їх відносну стабільність, історичні та інші особливості, зберігає в той же час динамізм, який забезпечує її адаптацію до змін у міжнародному середовищі, масовій свідомості.

Національні інтереси визначаються волевиявленням народу безпосередньо або через вищі інститути державної влади. Лише в демократичному суспільстві існують більш або менш надійні гарантії того,

що егоїстичні інтереси окремих осіб, соціальних груп, партій не будуть представлені як загальнонаціональні. Різні політичні сили в суспільстві формують свої уявлення про долю нації та визначають пріоритети у сфері національних інтересів, а ставши при владі намагаються реалізувати інтереси нації так, як вони їх розуміють. Але жодна політична сила не може втриматися при владі інакше як за допомогою грубої сили, якщо її державна політика суперечить об'єктивним інтересам нації [140, 5].

Національно-державні інтереси є не набором окремих вимог і цілей, а визначаються як цілісна система інтересів, яка базується на цілісності потреб функціонування і розвитку нації. Процес сходження від нації до її інтересів супроводжується на кожному етапі певними викривленнями, зумовленими характером сприйняття потреб, соціальним групами та їх окремими представниками. Тим не менш, національні інтереси тільки тоді будуть забезпечувати реалізацію головної мети, формувати сприятливі умови для функціонування і розвитку нації, коли у своїй сукупності вони будуть складати цілісну систему. Системність національно-державних інтересів передбачає наявність їх структури, функціональних зв'язків, певної ієрархії. Відповідно до різноманітних сфер життєдіяльності людини можна говорити про геополітичні, економічні, релігійні, національно-етичні та інші інтереси, які складають загальну систему інтересів. Цілісність системи загальних інтересів забезпечується наявністю стійких зв'язків між інтересами нації в цілому і її окремих складових груп та інститутів.

Таким чином, національно-державні інтереси визначаються соціальною, економічною, політичною природою суб'єктів політики, їх місцем у соціальній структурі та всією сукупністю культурно-ціннісних і світоглядних позицій. Інтереси змінюються в залежності від змін у самому суб'єкті (зміни правлячої еліти, зміни у розстановці соціальних та політичних сил всередині країни), в навколишньому соціальному середовищі (в системі міжнародних відносин, в інших країнах), в системі ціннісних орієнтацій суб'єкта

(трансформація еліти може викликати значні зміни в ціннісних орієнтаціях нації).

Формування національних інтересів та їх реалізація є складним процесом, оскільки у будь-якому суспільстві інтереси окремих людей бувають не тільки різними, але й протилежними чи антагоністичними. Проте суспільство в цілому може функціонувати лише за умови зіставлення їх на основі національного компромісу і національної згоди, чіткого визначення шляхів боротьби за реалізацію інтересів окремих людей. В межах правової держави її визначає демократичний режим, який забезпечує зіставлення інтересів, які знаходять свою завершеність у загальних національних інтересах.

Для проведення послідовної та цілеспрямованої політики у всіх сферах життя суспільства у відносинах з іншими країнами держава повинна чітко усвідомлювати інтереси країни в цілому. Усвідомивши власні інтереси, країна дає змогу узгоджувати їх з інтересами інших держав, йти на компромісні рішення з тактичних питань, не поступаючись стратегічним і життєво важливим інтересам [140, 9].

Після переходу України до демократичного режиму, до ринкових відносин для більшості населення відбулася втрата таких орієнтирів як справедливість, рівність, моральність. Існуюча безліч групових та індивідуальних інтересів не підпорядкована загальному прагненню до злагоди і все частіше набуває різноманітних форм політичного протистояння. Слабкість горизонтальних зв'язків і відсутність правового поля раціональної діяльності привели до того, що супутниками такого плюралізму інтересів стали корупція і злочинність. Існують дві перепони, що заважають об'єднати українське суспільство і сформуванню національних інтересів: по-перше, наявність розколу суспільства на еліту і простих людей; по-друге, агресивний захист власних інтересів правлячою елітою. Таким чином, сформувався стійкий конфлікт інтересів між населенням і елітою. Останнім часом конфлікт інтересів лише підсилюється. Зростає рівень недовіри населення до

прийнятих державних рішень, будь-які висунуті державними структурами цілі і завдання позбавляються громадської підтримки. Населення у спільній діяльності можуть об'єднувати лише загальні інтереси: політичні, соціальні, економічні тощо [144, 237].

Без чітко сформульованих національних інтересів державницька ідея втрачає своє практичне значення і перетворюється у відірвану від реального життя і практичної користі ілюзію. Система національних інтересів української держави повинна будуватися, виходячи з потреб власного соціально-економічного розвитку. Безперечно, що загальнолюдські інтереси, інтереси держави повинні враховуватись, але вони не можуть домінувати в національних інтересах України. Оскільки національний інтерес є компромісом інтересів національної еліти і народних мас, він великою мірою віддзеркалює специфіку конкретної нації в межах певного історичного періоду. На його формування впливають геополітичні, національно-етнічні, релігійні та інші особливості, що історично притаманні народу та його еліті. Крім того, національно-державний інтерес є результатом ціннісного осмислення потреб нації, основу якого складає національна традиція взаємовідносин і взаємодії різних прошарків і сил всередині країни та на міжнародній арені.

Національні інтереси України полягають у тому, що у створенні незалежної та суверенної держави. Для цього потрібно утвердити своє становище у регіоні та світі; створити позитивний імідж країни, відкритої для співробітництва; займати важливе геополітичне положення; мати змогу надійно захищати права людини, відстоювати інтереси як українських громадян, так і співвітчизників у близькому зарубіжжі; забезпечити свою безпеку в економічному та оборонному відношенні; відродити національну свідомість та самосвідомість своїх громадян; чітко сформулювати ідею, здатну об'єднати всі народи, що мешкають на території України, на основі єдності загальнодержавних інтересів; мобілізувати весь духовно-

інтелектуальний потенціал на виконання довгострокових програм загальнонаціонального значення.

Проблема досягнення і збереження національної безпеки вимагає необхідності зваженого та далекоглядного підходу передусім до визначення її життєво важливих інтересів з точки зору трьох кардинальних вимірів: нація, історична територія і державне будівництво. Їх особливості і визначають вектори основних спрямувань держави.

На сьогодні для України пріоритетним є, по-перше, проведення реформ, які можуть створити в країні демократичне суспільство й ринкову економіку і, по-друге, збереження стабільності.

Зовнішні інтереси України повинні ґрунтуватися на тому, щоб зберегти тісні взаємовідносини з незалежними державами СНД, а також забезпечити собі відповідний імідж в міжнародному співробітництві. Загальним пріоритетом повинні виступати мир і добробут людей. Тут потрібно змістити акценти з суспільства, колективу, і тим більше, держави, на особу.

Залежно від ступеня впливу на економічну, політичну, військову, науково-технічну та інші сфери функціонування середовища національні інтереси України можна класифікувати за ступенем важливості як життєво важливі, другорядні, критичні і за ступенем стійкості – стратегічні, оперативні і тактичні.

Формування життєво важливих інтересів здійснюється протягом історичного розвитку держави та її будівництва як суб'єкта міжнародного права. Дані інтереси охоплюють: підтримку і збереження територіальної цілісності України, захист її кордонів, суверенітету і державності; утворення системи національної безпеки; всебічне інтеграцію до системи регіональної та глобальної безпеки; мобілізація й розвиток власних можливостей економіки, ринкових структур, радикальних реформ з метою встановлення та збереження взаємовигідних відносин з партнерами; інтеграцію в світове економічне і політичне співтовариство; розвиток та підтримка процесів

соціально-культурного і духовного відродження основ національної державності українського народу.

Другорядними можна вважати ті інтереси, які сьогодні не відіграють провідної ролі, але їх нереалізація може у перспективі загрожувати життєвим або критичним інтересам. І, навпаки, вихід за межі критичних інтересів створює пряму загрозу національній безпеці України, сюди можна віднести соціальний захист населення, політичну нестабільність.

Стратегічні інтереси мають довгостроковий характер відповідно до обраного курсу розвитку держави. Загроза їм означатиме загрозу життєво важливим інтересам (гальмування або повільне проведення економічних реформ може відсунути Україну до ряду слаборозвинених країн тощо).

Оперативні інтереси виступають засобами впровадження в життя стратегічних завдань. Як правило, вони виникають при вирішенні окремих проблем для подальшої реалізації стратегічних інтересів.

Тактичні інтереси є короткостроковими і зникають при вирішенні оперативних інтересів, тобто виступають засобами їх втілення до життя.

Україна стала незалежною державою, проте ще не стала нацією з єдиною системою національно-державних інтересів, які б не підлягали сумніву і були усвідомленими всіма верствами населення. Суттєві міжрегіональні розбіжності, які породжують різні політичні цінності і формують різні інтереси, використовуються політиками на виборах, в міжпартійній боротьбі, що закріплює та посилює проблему регіонально-політичного роз'єднання українського суспільства. Тому стратегія інтеграції українського суспільства має стати одним із головних пріоритетів державної політики. Саме в цьому полягає корінний національно-державний інтерес.

Політика як сфера взаємовідносин між різними соціальними групами з приводу використання інститутів публічної влади, водночас є ареною політичної боротьби між ними, метою якої є реалізація їх спільно значущих інтересів і потреб. Політична боротьба є одним із можливих форм політичної взаємодії, яка є формою буття і засобом розв'язання суперечності

об'єктивних політичних інтересів. Виявляється політична боротьба в особливому способі обміну діяльністю суб'єктів політики, за якого супротивники прагнуть до нейтралізації, послаблення політичних позицій або знищення один одного [145, 6]. В сучасних демократичних суспільствах політична боротьба розгортається у відносинах між владою і опозицією, які є організованими представниками інтересів і потреб різноманітних соціальних сил. Політична влада стає результатом вибору більшості членів суспільства, а опозиція, як альтернативна влада, обрана в даний час меншістю суспільства, чий інтереси представлені у меншості або ж зовсім не представлені у парламенті. Якісні характеристики владних структур і опозиції віддзеркалюють сутнісний стан суспільства в цілому, оскільки вони спираються на ціннісні орієнтації певних соціальних груп, намагаючись втілити їх до життя. В умовах демократичного режиму можна зустрітися з дійсною політичною боротьбою, тобто із ситуацією суперечності об'єктивних політичних інтересів соціальних спільнот, що виявляється у протиборстві політичних організацій, які представляють ці спільноти і діють під їх контролем.

Політична боротьба – поширене явище політичного життя, виявом якого є зіткнення інтересів різних політичних сил у своєму прагненні кожного з них досягти певної політичної мети [45, 350]. Основою політичної боротьби, її спонукаючим джерелом є інтереси окремих осіб, груп, класів, соціальних спільнот, що є суб'єктами конкретних політичних відносин, а об'єктом – відносини власності, оскільки інтереси людей забезпечується за рахунок і через власність. Основним видом політичної боротьби є така, в ході якої здійснюється, тобто запроваджується або підтримується той або інший варіант розподілу між соціальними верствами обсягу державної влади. Ця боротьба базується на суперечливості власне політичних інтересів. Змістом політичних інтересів стають не конкретні економічні, соціальні та інші питання, що вирішуються засобами державної влади, а сама влада, яка

використовується для підтримки або трансформації наявного економічного, соціального, політичного стану в цілому [144, 83].

Основу політичної боротьби складає суперечність об'єктивних політичних інтересів її учасників або ж соціальних сил, які вони представляють. Визначаючи інтерес, як спрямованість дій суб'єкта з приводу задоволення своїх потреб, необхідно визнати тісний зв'язок цілей і методів боротьби, те, що і перше, і друге є компонентами тієї форми, яка органічно доповнює одна одну і суперечливі інтереси якої з'являються в живому протиборстві, визначаючи його логіку та позиції його учасників. Тобто доцільність як основний критерій вибору методів боротьби закладена в її природі, і заперечувати це означало б заперечувати обумовленість політичної боротьби з боку об'єктивних інтересів її учасників.

В політиці відображаються корінні, довготривалі інтереси різноманітних соціальних груп, пов'язані із задоволенням їх потреб. В цьому випадку політика є інструментом регулювання, упорядкування цих інтересів з метою забезпечення дієвої цілісності суспільного організму. Політична влада – це реальна спроможність соціальних сил реалізувати свої об'єктивні інтереси, провадити свою волю в політиці і правових нормах [144, 4]. Традиційно влада розглядається як центральні, організаційні та регулятивно-контрольні засади політики, здатність, право і можливість суб'єкта політики нав'язувати власну волю, розпоряджатися іншими людьми, суспільними групами за допомогою авторитету, закону, примусу та інших методів. Будучи покликаною обслуговувати потреби суспільства, влада певним чином, опиняється у конфлікті з ним та з інтересами окремих людей та громад. Досить часто влада вступає в протиріччя з потребами та очікуваннями суспільства через дію таких причин, як суб'єктивне бачення урядовцями проблем і способів їх подолання.

Вираження інтересів у політиці є необхідним моментом політичної діяльності. Політика може бути реалістичною, якщо вона базується не на довільно обраних ідеалах, а на інтересах тих чи інших соціальних груп. Якщо

політика суперечить інтересам соціальних груп та класів, то рано чи пізно вона приречена на невдачу. Тому політичний діяч повинен уявити собі розташування інтересів і будувати свою діяльність із їх врахуванням. Об'єднання інтересів у політиці дозволяє створити мирну базу підтримки, стабілізувати і закріпити суспільне життя на основі згоди і єдності.

В будь-якому разі політика розглядається як співробітництво і боротьба соціальних сил та їх організацій, які переплітаються одна з одною, обумовлені більш-менш повним і тривалим збігом, розходженням або протилежністю корінних та специфічних інтересів суб'єктів політики. Соціальний суб'єкт стає суб'єктом політики, якщо, по-перше, він стає носієм політичних потреб та інтересів, що залежать від наявності суттєвих параметрів його соціального буття і припускається відтворення політичним шляхом, а отже від того, чи можливе все це в умовах існуючих політичних відносин. По-друге, інтереси повинні усвідомлюватися суб'єктом як його політичні цілі.

Детермінантою поведінки політичних суб'єктів в системі політичної діяльності є їх політичні інтереси. В основі політичної взаємодії є перехрещення цих інтересів. Політичні інтереси опонентів дійсно являють собою спрямованість їх дій стосовно задоволення їхніх потреб, але спрямованість, яка визначається наявною політичною системою. Якщо ця система містить у собі відомі нормативи, які регулюють політичну діяльність, дозволяють одні її методи і забороняють інші, то доцільність, як єдність цілей і методів, яка базується на їхніх об'єктивних політичних інтересах, повинна сприйматися не як абстрактний вибір суб'єктом потрібних йому методів серед всіх йому відомих, а як вибір серед тих, які дозволяються існуючою політичною системою. Політичні потреби виникають як потреби політичних суб'єктів у політичній діяльності. Виникнення цієї потреби має певні підстави, пов'язані із тим або іншим аспектом соціального буття суб'єкту. Це – конкретні підвалини політичної

потреби, певний предмет, який може бути як неполітичним, так і чисто політичним за своїм характером.

Якщо така спільність предмету політичних потреб існує, то пов'язані з ними інтереси постають не лише, як визначена наявною політичною системою спрямованість дій суб'єктів по відношенню до спільного для них предмету політичних потреб, але і як спрямованість їх взаємовідносин. До того ж обмін діяльністю не просто включений в структуру політичних інтересів [207, 183-184], але й стає її центральним елементом в тому розумінні, що реалізація інтересів стає можливою лише як взаємодія суб'єктів, кожен з яких є по відношенню до іншого і суб'єктом, і об'єктом.

Таким чином, політичні інтереси, що перехрещуються – це інтереси, які характеризують не діяльність своїх носіїв, а їх взаємодію з іншими політичними суб'єктами, що мають з ними спільний предмет політичних потреб, який стає предметом взаємодії. Безпосередньою підставою, причиною політичної взаємодії ситуація перехрещення об'єктивних політичних інтересів стає лише в міру її усвідомлення всіма суб'єктами, що втілюється в постановці суб'єктами відповідних політичних цілей, по-перше, по відношенню до спільного для них предмету потреб, що стає предметом взаємодії, а по-друге, по відношенню один до одного. Оскільки досягнення останніх цілей є умовою і моментом досягнення перших, то їх не можна розглядати як два різноманітні, нехай і пов'язані один з одним, утворення. По суті, це два аспекти однієї і тієї ж цілі (але різної для кожного суб'єкта), яка досягається при взаємодії її учасників [144, 41]. З точки зору конкретних способів обміну діяльністю між її учасниками, ця взаємодія є виявом різноманітних варіантів перехрещення інтересів, конкретних форм їх співвідношення. Можна виділити один із таких варіантів, що носить назву суперечливість політичних інтересів. Залежність між пов'язаними з ними політичними потребами така, що задоволення однієї з них дорівнює незадоволенню іншої і, навпаки. В таких умовах можливою є реалізація лише одного з інтересів, які знаходяться з огляду на це в стані взаємовиключення.

В той же час вони опиняються і взаємопов'язаними, оскільки в кожному з них закладена необхідність взаємодії їх носіїв, а точніше, їх протидії оди одному. Умовою реалізації інтересу кожного суб'єкта стає запобігання політичної активності свого контрсуб'єкта або ж нав'язування йому такої моделі поведінки, яка була б дисфункційною для самого об'єктивного інтересу. Ця ситуація, будучи усвідомленою суб'єктами фіксується в їх суттєво різних цілях по відношенню до предмету взаємодії і ворожому ставленні один до одного. Умовою досягнення перших є досягнення останніх, взаємодія у формі політичної боротьби, а процесі якої супротивники прагнуть до нейтралізації, послаблення політичних позицій або ж до повного знищення один одного в політичному або навіть фізичному розумінні.

В політичній науці зустрічається ще одна форма політичної діяльності, яка називається нейтралітет. Про неї йдеться, коли не лише відсутня взаємодія між двома або більше політичними суб'єктами, а й його відсутність в умовах реального перехрещення об'єктивних політичних інтересів цих суб'єктів. Такий стан виникає за неусвідомлення суб'єктами факту перехрещення їх інтересів або як результат свідомого рішення такого порядку, дійсно можна охарактеризувати як нейтралітет. Специфіка нейтралітету в тому, що, по-перше, ця форма відносин між політичними суб'єктами характеризується відсутністю обміну діяльністю між ними, а, по-друге, нейтралітет не має власного сутнісного підґрунтя і може мати місце як за умов збігу, так і за умов конфлікту політичних інтересів. Суперечності політичних інтересів є суперечністю соціальних потреб, що мають спільний предмет і задовольняються в існуючій системі політичної діяльності таким чином, що задоволення однієї з них блокує задоволення іншої і навпаки. Спрямованість діяльності суб'єктів на задоволення їх суперечливих політичних потреб є їх політичними інтересами. Вони суперечливі постільки, оскільки, з одного боку, їх реалізація обумовлена і припускає взаємодію їх

носіїв у формі політичної боротьби, а з іншого – кожний інтерес реалізується у тій мірі, в якій виключається реалізація іншого.

Політичний конфлікт – це надмірне загострення взаємовідносин сторін у політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища у суспільстві [45, 266]. Джерелом політичних конфліктів є конкуренція, суперництво, антагонізм, ворожість у сферах економіки, політики, політичних інтересів. Незалежно від характеру всі політичні конфлікти тією чи іншою мірою стосуються влади, владних інтересів. Політичний конфлікт постає як певний екстремальний стан політичного впливу різних інститутів, які представляють інтереси різноманітних великих суспільних груп. У таких випадках учасникам конфлікту використовують майже всі свої резерви політичної активності, залучають до нього свою спільну базу. Правлячі групи не зацікавлені в різкому протиставленні суспільно-політичних сил, намагаються пом'якшити конфліктні ситуації через узгодження позицій і обмеження взаємних політичних вимог [60, 92]. Конфлікти двох головних груп інтересів, якими є владні та опозиційні утворення, не руйнують суспільство, якщо вони системні, тобто не зачіпають базових цінностей, якщо вони відбуваються у відкритому, плюралістичному суспільстві, якщо вони інституціоналізовані. В подібному випадку політична опозиція утримує владу від необачних кроків, так само як і влада – опозицію.

На думку українського політолога І. Побочія, однією з проблем в сучасному українському політичному житті є те, що конфлікт політичних інтересів між владою і опозицією проходить в умовах незавершеної політичної, національної та моральної самоідентифікації українців і тому це може привести до дестабілізації суспільства. Важливою умовою є те, щоб політики використовували із теоретичних посилай вірні висновки. Треба не боротися із організаторами різних політичних мітингів, протестних акцій, а інституціалізувати, легітимізувати і структурувати сам конфлікт. Інституціалізація конфлікту означає визнання учасниками суперечливих інтересів кожної зі сторін і водночас усвідомлення цілі, предмету конфлікту і

необхідності контролювати ворожість сторін. Легітимація конфлікту означає запровадження правових та інших норм, в межах яких конфлікт може регулюватися. Структурування конфлікту передбачає визначення носіїв конфліктних інтересів, їх силового потенціалу, балансу інтересів та ієрархії впливу в суспільстві [144, 101].

Погляд на політичну діяльність, на політичне управління, взяте в сукупності всіх його аспектів, добре узгоджуються з тією обставиною, що державна політика ніколи не буває абсолютно точним відображенням інтересів пануючого класу, і з тим, що вона завжди в тій чи іншій мірі враховує інтереси інших соціальних груп. Таке розуміння об'єктивно необхідне і самому пануючому класу та є одним із засобів стабільності наявної соціальної цілісності. На практиці державні заходи на користь непануючих верств припускають політичну активність останніх і завжди є продуктом політичної взаємодії. Інша справа, що ця взаємодія асиметрична, і провідним є економічно і політично домінуючий клас. З цієї точки зору, боротьба за здобуття і утримання державної влади – це боротьба не за право бути суб'єктом політичного управління, а за можливість брати участь у політичній взаємодії як провідної сторони, як суб'єкта „за перевагою”.

Майже кожна конкретна ситуація політичної боротьби постає як система суперечностей об'єктивних політичних інтересів, що перехрещуються з приводу одного або цілого спектру питань. Навіть якщо протиборство розгортається навколо одного предмету, реалізація інтересів одного суб'єкта може блокувати реалізацію інтересів інших суб'єктів. Суперечливі потреби суб'єктів політичного протистояння визначають суперечливість їх інтересів. Але ситуація повного здійснення одного з інтересів і, відповідно, повного нездійснення іншого є двома граничними варіантами, двома полюсами, між якими існує безліч проміжних варіантів часткового здійснення обох цих інтересів.

Об'єктивні політичні інтереси однієї й тієї ж соціальної спільноти припускають різноманітні ідеологічні інтерпретації, а тому представництво

одного й того ж об'єктивного інтересу можуть здійснювати декілька політичних організацій, між якими можуть бути різні, навіть конфліктні стосунки. В українському політикумі, наприклад, це яскраво демонструють такі політичні партії як соціалістична – О. Мороз та прогресивна соціалістична – Н. Вітренко, не кажучи вже про декілька політичних партій комуністичного спрямування та інше.

Висновки до третього розділу

Активна політична діяльність людини в політичному житті суспільства детермінована необхідністю задоволення політичних потреб (участі у формуванні і удосконаленні політичної системи, в діяльності політичних партій, у вираженні громадської думки тощо). Опанування моделей політичної поведінки триває протягом усіх етапів політичної соціалізації людини. Ставлення людини до політики є результатом впливу багатьох чинників: соціально-економічне становище, суб'єктивне сприйняття, потреби, інтереси, цінності, знання політичних процесів тощо. За всієї важливості впливу зовнішніх чинників на процес політичної соціалізації, важливо підкреслити значущість внутрішніх, суб'єктивних чинників. Аналізуючи суб'єктивні детермінанти процесу політичної соціалізації необхідно відзначити, що ставлення людини до політики зумовлюється потребами реалізації особистих інтересів. Пошук шляхів задоволення індивідуальних потреб та інтересів спонукає до включення в діяльність тих чи інших суб'єктів політики, залежно від їхньої спрямованості.

В політиці перехід можливого на дійсність відбувається як реалізація інтересів певного суб'єкта. Політична можливість реалізується, лише набувши форми політичного інтересу певного суб'єкта. Зміст і спосіб реалізації політичних інтересів соціального суб'єкта визначаються його

становищем у загальній системі суспільних відносин, зокрема в існуючій політичній системі.

Процес реалізації політичних інтересів починається з їхнього формування. Для виникнення політичного інтересу необхідне створення такого стану, коли задоволення його основних потреб тісно пов'язано із діяльністю політичної влади, з необхідністю збереження даного типу влади чи, навпаки, її зміною. Формування політичних інтересів є процесом усвідомлення суб'єктом своїх потреб у контексті наявних політичних умов та існуючих можливостей їх задоволення. Реалізація політичних інтересів передбачає їхнє втілення до життя. Передумовою реалізації політичних інтересів є усвідомлення їх носієм. Знання власного інтересу полягає у розумінні цілей своєї діяльності, шляхів та засобів їх здійснення. Наступний крок реалізації політичних інтересів полягає у пошуку можливих варіантів задоволення потреб, які є найважливішими для суб'єкта.

Всі політичні інтереси реалізуються в діяльності людей. На ефективність діяльності з приводу їх реалізації впливає багато чинників: конкретно-історичні обставини, співвідношення політичних інтересів усіх їх носіїв та інтересів різних видів у одного носія, конкретне здійснення відповідної політичної діяльності, рівень наполегливості у досягненні цілей і т.д.

Існує певна ієрархія інтересів: загальнолюдські, інтереси суспільства, народу, класу, групи. Координація, узгодження складної системи політичних інтересів досягається в процесі активної політичної діяльності, їх взаємного уточнення і обмеження із урахуванням об'єктивної реальності. Конфлікт домінуючих інтересів визначає політичну лінію протистояння, вісь політичного життя країни, розділяючи і з'єднуючих суб'єктів партійної системи, визначає значною мірою зміст і формат цієї системи.

В умовах демократичного режиму можна зустрітися з дійсною політичною боротьбою, тобто із ситуацією суперечності об'єктивних політичних інтересів соціальних спільнот, що виявляється у протиборстві політичних сил. Ця боротьба базується на суперечливості власне політичних

інтересів. Змістом політичних інтересів стають не конкретні економічні, соціальні та інші питання, що вирішуються засобами державної влади, а сама влада, яка використовується для підтримки або трансформації наявного економічного, соціального, політичного стану в цілому організацій, які представляють ці спільноти і діють під їх контролем.

Держава є умовою і механізмом реалізації загальних інтересів. Основу національних інтересів складають приватні інтереси громадян. Спільність приватних і державних інтересів сприяє консолідації зусиль, спрямованих на безумовну реалізацію стратегічних і тактичних інтересів. Зрозумілі цілі і завдання дозволяють зробити механізми реалізації національних інтересів сучасної держави.

Формування національних інтересів та їх реалізація є складним процесом, оскільки у будь-якому суспільстві інтереси окремих людей бувають не тільки різними, але й протилежними або навіть антагоністичними. Проте суспільство може функціонувати лише за умови зіставлення цих інтересів на основі національного компромісу і національної злагоди, чіткого визначення шляхів боротьби за їх реалізацію окремих людей.

Для проведення послідовної та цілеспрямованої політики в усіх сферах життя суспільства у відносинах з іншими країнами українська держава повинна чітко усвідомлювати інтереси країни в цілому, що дасть змогу узгоджувати їх з інтересами інших держав, йти на компромісні рішення з тактичних питань, не поступаючись стратегічним цілям. Система національних інтересів України повинна будуватися, виходячи з потреб власного соціально-економічного розвитку та стати результатом ціннісного осмислення потреб нації, основу якого складає національна традиція взаємовідносин і взаємодії різних прошарків і сил всередині країни та на міжнародній арені. Стратегія інтеграції українського суспільства має стати одним із головних пріоритетів державної політики. Саме в цьому полягає корінний національно-державний інтерес.

ВИСНОВКИ

Кожна людина має свої інтереси та потреби, у задоволенні яких і полягає людське життя. В суспільстві існує велика кількість інтересів – індивідуальних, групових, національних, соціальних, політичних, культурних та багато інших, проте є ще інтереси, в яких зацікавлені всі – це всезагальні інтереси. Дані інтереси полягають у дотриманні певного порядку та безпеки виконання встановлених правил взаємодії, співжиття, збереження і розширення зв'язків, прийняття та можливе за даних умов розв'язання соціальних суперечностей, поліпшення умов життя людини або хоча б просто відтворення їх відповідно до людської природи й гідності. Найпершим вираженням такого інтересу є збереження цілісності суспільства, певного рівня його розвитку, порядку взаємодії людей та спільнот, саме існування людини, соціальних груп, спільнот, суспільства.

Теорія політичних інтересів пройшла довгий шлях свого становлення. Їх дослідженням займалися ще в Стародавньому світі (Демокрит, Аристотель, Лукрецій тощо) та почали вперше визначати основні потреби людини, які вважали стимулами у пізнанні речей. Подальші розробки належать французьким мислителям XVIII століття Гольбаху, К. Гельвецію, Д. Дідро, які почали виокремлювати категорію „інтересу”, через яку намагалися дати раціональне пояснення поведінки людей у суспільстві.

Продовжили розробку проблеми інтересу І. Бентам, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс та інші, які виділяли поняття індивідуального, приватного інтересу як одного із різновидів інтересу. З початку ХХ століття дослідження поняття інтересу виходить на новий рівень. Вперше почали звертати увагу на об'єктивно-суб'єктивну детермінацію політичних інтересів (Р. Перрі, Р. Мак-Івер, А. Лузан, А. Здравомислов, А. Тарасенко, В. Куценко, Г. Глезерман, В. Лавриненко, В. Степанян, В. Сіренко, О. Коляса та ін.).

Політика є сферою життєдіяльності людей, де зіштовхуються, протиставляються та узгоджуються різноманітні інтереси, де відбувається

змагання реальних інтересів людей, соціальних груп, класів тощо. Сенс цілеспрямованої політичної діяльності щодо задоволення всезагального інтересу полягає в узгодженні різноманітних інтересів. Внутрішня стабільність і можливості динамічного розвитку суспільства, країни залежить від того, якою мірою вдається привести в дію могутній потенціал особистих інтересів людей і „пов’язати” їх із вимогами суспільних інтересів. Розв’язанню цього завдання сприяє удосконалення економічних, політичних, правових механізмів управління суспільними процесами. Разом із тим, і вищий сенс діяльності різних політичних партій, громадських організацій та інституцій полягає в тому, щоб підпорядкувати корінним інтересам людини та суспільства специфічні інтереси окремих класів, соціальних груп, регіонів тощо.

Політичні потреби та політичні інтереси знаходяться в основі практичних дій груп, класів, партій, особистостей з приводу реалізації політичних ідей, принципів, ідеалів, цілей. Потреби та інтереси визначають дії людей. Будь-які політичні інтереси виникають у людей в процесі їх діяльності та визначаються соціальними потребами, які виражаються в інтересі. Ці потреби та інтереси виникають у соціального суб’єкта певну діяльність для їх задоволення. Таким чином, вплив потреб на політичну діяльність здійснюється через формування політичних інтересів, їх відображення у вигляді ідей, теорій, ідеалів і т.д.

Стосовно розуміння сутності політичного інтересу сучасні підходи поділяються на чотири групи, які представляють різні точки зору стосовно його природи. Представники першого напрямку (Т. Ковалевський, М. Заозеров, Л. Архангельський та ін.) визначають інтерес як суб’єктивне явище, особливу спрямованість свідомості, що має об’єктивну обумовленість. Об’єктивне знаходиться за межами інтересу, хоча певним чином і впливає на нього. Вони виходять із того, що носіями інтересів є суб’єкти (людина, клас і т.п.). В той же час інтерес визначають як відображення у свідомості людей потреб як об’єктивних явищ, їх

усвідомлення, яке виявляється у вибірковості і цілеспрямованій діяльності суб'єктів інтересу, що й підкреслює його суб'єктивність. Згідно із даною теорією, інтерес зводиться до духовної діяльності і за необхідності існує лише у зв'язку із свідомістю і волею суб'єкта.

В другому випадку (Д. Чесноков, В. Морозов, Р. Грінкевич, Г. Глезерман, Г. Гак та ін.) інтерес розглядають як об'єктивне явище. Суб'єктивним є лише відображення інтересу, яке не входить до його структури. За даного підходу підкреслюється зв'язок між інтересами і потребами та вказується, що об'єктивні потреби розвитку суспільства є змістом самого інтересу. Прихильники даного підходу виходять із того, що інтерес є об'єктивним і пов'язаний не із свідомістю і волею, а із матеріальними умовами життєдіяльності людей. Про об'єктивність інтересів свідчить те, що вони складаються незалежно від свідомості людей, соціальних груп і класів, їх зміст задано соціально-економічними статусом людей в даній системі суспільних відносин. Вони можуть бути усвідомлені повністю або частково, правильно або викривлено, і в залежності від цього діяльність, вчинки людей будуть розгортатися як у відповідності із їхніми корінними інтересами, так і всупереч їм.

Прибічники третього напрямку (А. Здравомислов, О. Лебедева, Р. Белоусов, М. Михайлов та ін.) вважають, що інтерес являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальні основи, а з іншого – завжди певним чином відображається у свідомості та формується в ній у вигляді конкретних цілей. Інтерес являє собою єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми чи єдність об'єктивного і суб'єктивного в діяльності. Інтереси необхідно трактувати діалектично, з одного боку, як суб'єктивну категорію, оскільки будь-який носій інтересу не може вносити в нього суб'єктивне розуміння зовнішнього світу, але, з другого боку, вони в той же час об'єктивні в цілому, оскільки в кінцевому результаті являють собою відображення об'єктивних форм проявів буття людини.

Представники четвертого напрямку (Б. Князєв, М. Дьомін, В. Лавриненко та інші) відстоюють об'єктивність інтересів і при цьому рішуче заперечують проти об'єктивно-суб'єктивного трактування інтересів. Але вони не згодні із тим, що існує лише об'єктивний інтерес. На їх думку, є два ряди інтересів - об'єктивні і суб'єктивні: перші в об'єктивній дійсності, другі – в свідомості. Вони вважають, що між об'єктивним і суб'єктивним інтересом необхідно проводити чітку межу. Інакше кажучи, інтерес має подвійне смислове навантаження, виражаючи два якісно відносно самостійних явища, хоча і пов'язаних між собою.

В основі політичних інтересів знаходяться політичні потреби соціальних суб'єктів. Ці потреби стимулюють політичне життя та визначають корінний напрям діяльності політичної влади. Політичним стає будь-який суспільний інтерес, коли виявляється, що він не може бути реалізованим наявними моральними та адміністративно-правовими засобами. Це стимулює людей шукати шляхи його задоволення через підвищення ефективності або навіть зміни влади і управління суспільством, займатися політикою.

Політичні інтереси являють собою концентрований вираз інтересів, які пов'язуються із завоюванням або утриманням політичної влади; виражають рівень розвитку політичної діяльності, ступінь відображення в ній найважливіших потреб. В суспільстві існує велика кількість політичних інтересів. Їх можна групувати за змістом, за формою, за характером, за кількістю прихильників, за охопленням території. Політичні інтереси можна типологізувати й за іншими підставами.

Політичні інтереси пов'язані із способами функціонування вищих органів влади у суспільстві, стилями політичної діяльності. Корінним політичним інтересом суспільства є постійний розвиток демократії, управління і розширення дійсного народовладдя, самоуправління народу. Політичний інтерес є тією основою, яка пов'язує членів суспільства, консолідує їх в єдину цілісність.

У суспільстві має місце складна взаємодія найрізноманітніших, часто суперечливих інтересів. Неодмінною умовою успішності політики є врахування цієї взаємодії, прогнозування її недоліків. Співвідношення, переплетіння і зіткнення різноманітних політичних інтересів являє собою динамічну першооснову політики будь-якого сучасного суспільства. Тому однією із істотних умов поступального розвитку суспільства, зміцнення держави є узгодження і поєднання різноманітних інтересів. Зміст і спосіб реалізації політичного інтересу відповідного соціального суб'єкта визначається його становищем у загальній системі суспільних відносин, зокрема, в існуючій політичній системі. У процесі практичної реалізації політичних інтересів будь-який суб'єкт зустрічається з необхідністю зіставлення їх з усією різноманітністю інтересів, наявних у суспільстві.

Мотиваційною основою політичної діяльності виступають певні політичні інтереси особистості, соціальних груп і верств суспільства. Політична діяльність полягає не стільки у боротьбі за владу, скільки в регулюванні політичних відносин у суспільстві, узгодженні різних політичних інтересів, досягненні злагоди та взаєморозуміння громадян. Здійснювати свою діяльність соціальні суб'єкти не можуть інакше, ніж вступаючи у відносини з іншими соціальними суб'єктами, з одного боку, і враховуючи існуючу систему суспільних відносин – з іншого. Політичні відносини є реальними практичними відносинами взаємопов'язаних соціальних суб'єктів, в яких виражені їхні політичні інтереси. Визначальним чинником політичної діяльності є політична свідомість, яка виступає як специфічна форма вираження політичних інтересів суб'єктів політики.

Прагнення реалізувати політичні інтереси є рушійною силою та основним завданням політики, створює і розвиває політичні проблеми, політичні ідеї, концепції, суспільно-політичні інститути і сили, державну владу. Процес реалізації політичних інтересів охоплює їх формування, що являє собою усвідомлення суб'єктом своїх потреб у контексті наявних політичних умов та існуючих можливостей їх задоволення. Знання власного

інтересу полягає у розумінні цілей своєї діяльності, шляхів та засобів їх здійснення. Механізми реалізації політичних інтересів здійснюється через політичну участь і політичну діяльність.

Всі політичні інтереси реалізуються в діяльності людей. В залежності від багатьох обставин в результаті взаємовпливу інтересів суб'єкт політики може успішно реалізувати певний інтерес або ж, навпаки, не займатися його здійсненням, або, відступити на півдороги, віддаючи перевагу іншому, прямо протилежному. Це може залежати від зміни потреб у суб'єкта, політичної ситуації, яка склалася та багатьох інших чинників.

В демократичному суспільстві політичний інтерес може реалізуватися в діяльності владних структур, через тиск масових політичних сил, політичний вплив партій, організацій, союзів, засобів масової інформації. Механізми реалізації політичних інтересів здійснюються наступними шляхами: через політичну участь, участь у виборах, у діяльності суспільно-політичних організацій, у референдумах, мітингах, у політичній діяльності.

Таким чином, усвідомлення політичного інтересу, формування мотивів та вироблення цілей закінчується їх реалізацією. На ефективність діяльності з приводу реалізації інтересів впливає багато чинників: конкретно-історичні обставини, співвідношення політичних інтересів усіх носіїв та різних інтересів у одного носія, конкретне здійснення відповідної політичної діяльності, рівень наполегливості у досягненні цілей і т.д.

Інститут держави покликаний колективно обмежити індивідуальні інтереси та забезпечити контрольовану свободу перед можливістю зловживання силою, хаосом і безпорядків. Держава стає умовою і механізмом реалізації ілюзорних загальних інтересів. Кожна особистість об'єктивно зацікавлена у способі організації та функціонування держави, оскільки остання може захистити її, гарантувати, розширити чи обмежити її права. Таким чином, особистість багато в чому залежить від держави, яка визначає умови і способи реалізації інтересів особистості.

Метою сучасної розвиненої держави є реалізація національних інтересів, які сприяють розвитку національної економіки і підвищенню міжнародного статусу країни. Основу національних інтересів складають приватні інтереси громадян. Спільність приватних і державних інтересів сприяє консолідації зусиль, спрямованих на реалізацію стратегічних і тактичних інтересів. Основою для формування національних інтересів є національні цінності та національні потреби. Національні інтереси є основою для формування стратегічних завдань внутрішньої і зовнішньої політики незалежних держав.

Національні інтереси є не набором окремих вимог і цілей, а визначаються як цілісна система інтересів, яка базується на цілісності потреб функціонування і розвитку нації. Цілісність національних інтересів передбачає наявність їх структури, функціональних зв'язків, певної ієрархії. Цілісність системи загальних інтересів забезпечується наявністю стійких зв'язків між інтересами нації в цілому та її окремих складових груп та інститутів.

Система національних інтересів сучасної України повинна будуватися, виходячи з потреб власного соціально-економічного розвитку. Суттєві міжрегіональні розбіжності, які породжують різні політичні цінності і формують різні інтереси, використовуються політиками на виборах, в міжпартійній боротьбі, що закріплює і посилює проблему регіонально-політичного роз'єднання українського суспільства. Тому стратегія інтеграції українського суспільства має стати одним із головних пріоритетів національних інтересів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмонд Г.А., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии / Г.А. Алмонд, С. Верба // Политические-исследования. – 1992. – №4. – С. 122 – 135.
2. Ананьин С.А. Интерес: по учению современной психологии и педагогики / С.А. Анаьин. – К.: Крещатик, 1915. – 500 с.
3. Андреев С.С. Политические интересы и политические отношения / С.С. Андреев // Социально-политические науки. – 1991. – №6. – С. 44–55.
4. Андреев С.С. Политическое сознание и политическое поведение / С.С. Андреев // Социально-политический журнал. – 1992. – №8. – С. 10–22.
5. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / В. Андрущенко. – К.: ТОВ „Атлант ЮемСі”, 2005. – 498 с.
6. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – К: Генеза, 1996. – 368 с.
7. Аристотель. Политика: Афинская полития / Аристотель. – М.: Мысль, 1997. – 458 с. – (Из классического наследия).
8. Артемов Г.П. Политическая социология: [Учебное пособие]. – М.: Логос, 2003. – 280 с. – (Учебник XXI века).
9. Артемов Г.П. Политическая социология: Курс лекций / Г.П. Артемов. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный ун-т, 2000. – 256 с.
10. Бабкіна О.В. Україна у пошуках стратегії демократичного розвитку // Проблеми та перспективи української реформації: [Монографія] / [Г.В.Щокін, В.І.Куценко, М.Ф.Головатий та ін.]; За заг. ред. М.Ф.Головатого, Г.В.Щокіна. – К.: МАУП. 2001. – С. 135-154.
11. Барков В.Ю. Социально-политические основы становление гражданского общества в Украине / В.Ю. Барков / Отв. ред. Н.Н. Мокляк. – НАН Украины. Институт философии, 1999. – 88 с.

12. Барматова С.П. Політична соціологія: Курс лекцій: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Ахматова. — К.: Аналітичний центр вивчення суспільства, 2003. — 252 с.
13. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія] / В.М. Бебик. — К.: МАУП, 2000. — 384 с.
14. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія] / В.М. Бебик. — К.: МАУП, 2003. — 424 с.
15. Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді / В.М. Бебик, М.Ф. Головатий, В.А. Ребкало; Український НДІ проблеми молоді. — К., 1996. — 112 с. — (Бібліотечка „Молодь і суспільство“).
16. Бевзенко Л. Д. Социальная саморегуляция. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л.Д. Бевзенко. / НАН Украины. Институт социологии. — К., 2002. — 436 с.
17. Белов Г.А. Политология: Курс лекций / Г.А. Белов. — М.: ЧеРо, 1996. — 304 с.
18. Белоусов Р.А. План, интересы, активность трудящихся / Р.А. Белоусов. — М.: Экономика, 1974. — 239 с.
19. Бернацкий В.О. Интерес: познавательная и практическая функции / В.О. Бернацкий. — Томск: Изд-во Томс. ун-та, 1984. — 168 с.
20. Бернацкий В.О. О субординации социальных интересов / В.О. Бернацкий // Вестник Московского университета. - Серия 8. Философия. — 1972. — №5. — С. 3-12.
21. Бех В.П. Інтелектуальний потенціал як онтологічна основа розбудови державності України / В.П. Бех // Нова парадигма. — 2003. — Випуск 29. — С. 47-52.
22. Бондар В.І., Бурдяк Г.Я. Теорія соціально-політичних відносин: Навчальний посібник [для студ. техн. вузів] / В.І. Бондар, Г.Т. Бурдяк / Вінницький державний технічний ун-т. — Вінниця: ВДТУ, 1998. — 128 с.
23. Борисов Л.П. Политология: Учебное пособие / Л.П. Борисов. — М.: Белые альвы, 1996. — 136 с.

24. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: [Монографія] / С.К. Бостан. – Запоріжжя: Юридичний інститут, 2005. – 540 с.

25. Буева Л.П. Социальная среда и сознание личности / Л.П. Буева. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – 268 с.

26. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П. Буева. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.

27. Буева Л.П. Человеческий фактор: новое мышление и новое действие: (Философские заметки) / Л.П. Буева. – М.: Знание, 1988. – 63 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Философия; 6/1988).

28. Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. Політична культура, ідеологія, психологія: Навчальний посібник / В.І. Бурдяк, Н.Ю. Ротар / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Рута, 2000. – 104 с.

29. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Социология. Политика. Международные отношения / Ф.М. Бурлацкий, А.А. Галкин. – М.: Международные отношения, 1974. – 328 с.

30. Бурлацкий Ф.М., Мушинский В.О. Народ и власть: Научно-популярный очерк политической системы социализма / Ф.М. Бурлацкий, В.О. Мушинский. – М.: Политиздат, 1986. – 256 с. – (Реальный социализм: теория и практика).

31. Варзар І.М. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальному і мемуарних вимірах / І.М. Варзар. – К.: ФАДА, ЛТД, 2003.

Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. – 2003. – 592 с.

32. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: Аналітично-інформаційні матеріали / [О.В. Бабак, І.Д. Бех, Т.Е. Василевська та ін.; В.І. Довженко (голова ред. кол.); / Державний комітет України у справах сім'ї та молоді; Державний інститут проблем сім'ї та молоді. – К., 2003. – 191 с.

33. Власть: Очерки современной политической философии Запада / [В.В. Мшвениерадзе, И.И. Кравченко, Е.В. Осипова и др.]; Отв. ред В.В.Мшвениерадзе / АН СССР. Институт философии. – М.: Наука, 1989 – 328 с. – (ИСБН).
34. Воловик В.И. Философия политического сознания / В.И. Воловик. – Запорожье: Просвіта, 2006 – 201 с.
35. Волчан О.Ф. Грани политической жизни: теория и практика / О.Ф. Волчан. – Симферополь: Таврида, 2001. – 180 с.
36. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії / Авт. кол.: С.О. Телешун, І.В. Рейтерович. – К. – Херсон, 2008. – 151 с.
37. Вятр Е. Социология политических отношений / Ежи Вятр; [Пер. с польского / Под ред. и с предисл. Ф.М. Бурлацкого] – М.: Прогресс, 1979. – 463 с.
38. Гаджиев К.С. Политическое сознание или политическая культура? / К.С. Гаджиев // Кентавр. – 1991. - №10-12. – С. 14 – 25.
39. Гак Г.М. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме / Г.М. Гак // Вопросы философии. – №4. – 1955. – С. 17 – 28.
40. Гегель Г.-В.-Ф. Сочинения / Г.-В.-Ф. Гегель. – М.: Соцэкгиз, 1940. – Т.13. Лекции по эстетике. Кн. 2. – 1940. – 364 с. – (АН Ин-т философии).
41. Гельвеций К.А. Сочинения в двух томах / К.А. Гельвеций; [Сост. и общ. ред. Х.Н. Момджяна] – М.: Мысль, 1977. – 687 с.
42. Глезерман Г.Е. Интерес как социологическая категория / Г.Е. Глезерман // Вопросы философии. – 1966. – №10. – С. 15– 26.
43. Глущенко В.В. К вопросу о природе потребностей / В.В. Глущенко // Вестник Харьковского университета. – №155. – 1977. – С. 27-31.
44. Гобозов И.А. Философия политики / И.А. Гобозов. – М.: ТЕИС, 1998. – 154 с.

45. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навчальний посібник [для спец. вищих навч. закладів] / М.Ф. Головатий / Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2003. – 504 с.
46. Головатий М.Ф. Мистецтво політичної діяльності: Навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.Ф. Головатий / Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
47. Головаха Є., Пухтяк В. Політична соціалізація в посткомуністичній Україні / Є. Головаха, В. Пухляк // Політична думка. – 1994. - №2. – С. 26 – 30.
48. Головаха Є.І. Особливості політичної свідомості: амбівалентність суспільства та особливості / Є.І. Головаха // Політологічні читання. – 1992. – №1. – С. 24 – 40.
49. Гольбах П.А. Избранные произведения. В 2-х т. / П.А. Гольбах; [пер. с франц. / Под общ. ред. и со вступит. статьей; Х.Н. Момджяна]. – М.: Соцэкгиз, 1963. – 715 с.
50. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: [Монографія] / Володимир Горбатенко; – К.: Академія, 1999. – 240 с.
51. Гордон Л.А. Психологія і педагогіка інтересу. – К.: Радянська школа, 1940. – 124 с. – (Народний комісаріат освіти УРСР. Український національно-дослідний інститут педагогіки).
52. Гринкевич Р.Д. О соотношении категорий социальная потребность и интерес / Р.Д. Гринкевич // Вестник Ленинградского университета. Серия: экономика, философии и права №17. Вып. 3, 1966. – С. 108-110.
53. Губерський Л.В. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губський, В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка та ін. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
54. Гумницький Г.К. Потребность и интерес / Г.К. Гумницький // Вопросы психологии. – 1968. – №2. – С. 8 – 15.

55. Даль Р. Демократия и ее критика / Роберт Даль; [Пер. с англ. Под ред. М.В. Ильина]. – М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2003. – 576 с.
56. Демидов А.И. Политическая деятельность: Философский анализ факторов детерминации / А.И. Демидов; под ред. А.А. Федосеева. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. – 129 с.
57. Демидов А.И., Федосеев А.А. Основы политологии: Учеб. пособие / А.И. Демидов, А.А. Федосеев. – М.: Высш. шк., 1995. – 271 с.
58. Демин М.В. Природа деятельности / М.В. Демин. – М.: Изд-во МГУ, 1984 – 168 с. – (Исторический материализм).
59. Дергачов О. Місце політичних партій у здійсненні влади в Україні / О Дергачов // Політична думка. – 2000. – №1. – С. 4.
60. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі: Навч.- метод. посібник / [В.Бебик, В.Бортніков, Л.Дегтярев, А.Кудряченко]; За заг.ред. В.Бебика. – К.: ІКЦ „Леста”, 2006. – 248 с.
61. Дидро Д. Избранные произведения / Дени Дидро; Под общ. ред. А.А. Смирнова. [Вступительная статья К.Н. Державина. Коммент. сост. Г.М. Фридендер]. – М. – Л.: Госполитиздат, 1951. – 410 с. – (Т. 7).
62. Дмитренко М.А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції [Тескт] / М.А. Дмитренко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. – К.: Знання України, 2008. – 544 с.
63. Дмитренко М.А. Трансформації та політичні аспекти загроз національній безпеці України: [Монографія] / М.А. Дмитренко. – К.: Знання України, 2006. – 348 с.
64. Дубінін В.В. Роль інтересів народу в становлення та розвитку політичної системи суспільства: [Монографія] / В.В. Дубінін. – Краматорськ: ДДМА, 2006. – 260 с.

65. Дунаєва Л.М. Партійна система в умовах модернізації суспільства: світовий досвід і Україна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 „Політичні інститути і процеси” / Л.М. Дунаєва. – Київ, 2001. – 16 с.
66. Завьялов Ю.С. Выражение интересов в социалистическом праве / Ю.С. Завьялов // Советское государство и право. – 1970. – №.6. – С. 101 – 104.
67. Завьялов Ю.С. К вопросу о содержании понятия интерес / Ю.С. Завьялов // Вестник Московского университета. - Серия 8. Философия. – №4. – 1966. – С. 30 – 41.
68. Загородній Ю.І., Курило В.С., Савченко С.В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю.І. Загородній, В.С. Курило, С.В. Савченко; Луганський національний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: Генеза, 2004. – 144 с.
69. Заозеров М.И. О диалектике развития советского социалистического общества / М.И. Заозеров. – М.: Госполитиздат, 1962. – 223 с.
70. Запрудский Ю.Г. Конфликт и политика: новые перспективы // Современная конфликтология в контексте культуры мира. – М.; Аспект-Пресс, 2001. – С. 92-108.
71. Захаров В.И. Роль общественных интересов в социальном познании / В.И. Захаров. – М: Мысль, 1968. – 260 с. – (Сб. : Проблемы познания социальных явлений).
72. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с. – (Актуальные проблемы исторического материализма).
73. Здравомыслов А.Г. Проблема интереса в социологической теории / А.Г. Здравомыслов. – Л.: Изд – во Ленинградского ун-та, 1964. – 74 с. – (Ленинградского ордена Ленина гос. ун-т имени А.А. Жданова).
74. Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть / С. Рябов та ін. (ред.); Відділ з питань освіти та культури Держдепартаменту

США, Рада міжнародних наукових досліджень (IREX) – К.: Видавничий дім „KM Academia”, 2001. – 268 с.

75. Иваненков С.П. Проблемы социализации современной молодежи / С.П. Иваненков. – Оренбург: ДИМУР, 1999. – 291 с.

76. Иванчук Н.В. Потребности социалистической личности / Н.В. Иванчук. – М.: Мысль, 1986. – 190 с.

77. Иванчук Н.В. Социологические проблемы изучения потребностей. Курс лекций / Н.В. Иванчук. – Свердловск, [Уральский ун-т], 1975. – 135 с. – (МВ и ССО РСФСР. Уральский гос. ун-т имени А.М. Горького).

78. Ильин В.В. Политология: Учебник для вузов / В.В. Ильин. – М.: Книжный дом, 1999. – 504 с.

79. Ильин И.А. О сущности правосознания / И.Н. Смирнов (сост.); И.Н. Смирнов (авт. предисл.). – М.: ТОО Рарогъ, 1993. – 234 с.

80. Ирхин Ю.В. Политология: Учебник / Ю.В. Ирхин / Российская академия государственной службы при Президенте РФ, Российский университет дружбы народов. – М.: Экзамен, 2006. – 687 с.

81. Исабеков К.Б. Интерес / К.Б. Исабеков. – Махачкала: Дагкнигоиздат, 1972. – 54 с.

82. Кант И. Критика Чистого разума / Иммануил Кант / Н.Лосский (пер. с нем.). – М.: Мысль, 1994. – 592 с. – (Философское наследие; Т. 118).

83. Кант И. Сочинения. В 6-ти т. / Иммануил Кант / Под общ. ред. В.Ф.Асмус и др. – М.: Мысль, 1965. – (Академия наук СССР. Ин-т философии. Философское наследие).

Т.4. – 1965. – 544 с.

84. Керимов Д.А. Методология права: (Предмет, функции, проблемы философии права): [Монография] / Д.А. Керимов; Ин-т государства и права Рос. академии наук. – [2-е изд.] – М.: Аванта +, 2001. – 558 с.

85. Князев Б.В., Куфтырев А.И., Фетисов А.С. О природе интереса как социального явления / Б.В. Князев, А.И. Куфтырев, А.С. Фетисов // Вестник Московского университета. - Серия 8. Философия. – №4. – 1968. – С. 11 – 20.

86. Козьма В.В. Політичні ціннісні орієнтації українського середнього класу / В.В. Козьма // Політичний менеджмент. - № 1. – 2008. – С. 94- 101.
87. Кола Д. Политическая социология / А.И. Кристаловский и др. (пер. с фр.); А.Б. Гофман (авт. предисл.). – М.: Весь мир: Издательский Дом „Инфра – М”, 2001. – 405 с. – (Университетский учебник).
88. Коляса О.Я. Політичний інтерес як спосіб раціоналізації суспільних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.01 „Теорія та історія політичної науки” / О.Я. Коляса. – Львів, 2008. – 19 с.
89. Кон И С. Социология личности / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1967. – 383 с. – (на пер.: Над чем работают, о чем спорят философы).
90. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук: 23.00.05 „Етнополітологія та етнодержавознавство” / В.О. Котигоренко. – Київ, 2005. – 39 с.
91. Кочан Л.Н. Духовные потребности и деятельность личности / Л.Н. Кочан // Философия науки. – №1. – 1976. – С. 9 – 16.
92. Кривогуз И.М. Политология: Учеб. [для студ. высших учеб. заведений] / И.М. Кривогуз. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 288 с. – (Учебник для вузов).
93. Кронрод Я.А. Система общественных потребностей, закономерности их формирования и развития в условиях социализма / Я.А. Кронрод. – М., 1966. – 110 с. – (Ин-т экономики АН СССР).
94. Кузьмін П.В. Політична діяльність: теоретичні засади та практика сучасної України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук: 23.00.02 „Політичні інститути і процеси” / П.В. Кузьмін. – Одеса, 2008. – 32 с.
95. Кулиев Т.А. Проблема интересов в социалистическом обществе / Т.А. Кулиев. – М.: Мысль, 1967. – 183 с.

96. Куценко В.И. Общественная проблема: генезис и решение (методологический анализ) / В.И. Куценко. – К.: Наукова думка, 1984. – 439 с. – (АН СССР, Ин-т философии).

97. Куценко В.И., Рутковский Б.А. и др. Социальная активность личности в условиях развитого социализма / В.И. Куценко, Б.А. Рутковский и др.; отв. ред. В.И. Куценко. – К.: Наукова думка, 1983. – 343 с. – (Исторический материализм как теория социального познания и действия).

98. Лавриненко В.Н. Проблема социальных интересов в ленинизме. Методологические аспекты анализа в свете ленинского теоритического наследия / В.Н. Лавриненко. – М.: Мысль, 1978. – 188 с.

99. Лашина М.В. Ведущая роль политического сознания в коммунистическом воспитании трудящихся / М.В. Лашина. – М.: Общество „Знание” РСФСР, 1982. – 40 с. – (Всесоюзное о-во „знание” РСФСР, науч.-метод. совет по пропаганде марксистско-ленинской философии).

100. Лашина М.В. Специфика закономерности политики и особенности их действия в условиях строительства коммунизма / М.В. Лашина. – М.: Знание, 1968. – 96 с. – (Всесоюзное о-во „знание” РСФСР, науч. – метод. совет по пропаганде марксистско–ленинской философии).

101. Лебедева О.К. Сочетание общественных и личных интересов и всестороннее развитие личности в процессе строительства коммунизма / О.К. Лебедева. – М.: Мысль, 1964. – 60 с. – (Заоч. высш. партийная школа при ЦК КПРС).

102. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: Учебное пособие [для студ. вузов, обучающихся по направлению и специальностям „Психология”, „Клиническая психология”] / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл: Изд. центр „Академия”, 2004. – 346 с. – (Высшее образование).

103. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции: Конспект лекций / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Московского университета, 1971. – 40 с. – (Кафедра общей психологии).

104. Ліснічук О.В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 „Політичні інститути і процеси” / О.В. Ліснічук. – К., 2000. – 20 с.
105. Лузан А.А. Политическая жизнь общества: вопросы теории / А.А. Лузан. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – 151 с.
106. Лузан А.А. Політика і суспільство (до засад політичної науки) / А.А. Лузан // Політологічні читання. – 1993. – №1. – С. 200 – 230.
107. Малахов В. П. Философия права: Учеб. пособие для вузов / В.П. Малахов. – М.: Академический проект, 2002. – 447 с. – (Gaudeamus).
108. Мамут Л.С. Политический процесс / Л.С. Мамут // Советское государство и право. – 1982. – №5. – С. 12 – 23.
109. Матвеев Р.Ф. Теоритическая и практическая политология / Р.Ф. Матвеев. – М.: (РОССПЭН), 1993. – 239 с.
110. Мельник В.А. Политология: Учебное пособие / В.А. Мельник. – Мн.: Высш. шк., 1996. – 479 с.
111. Методологические проблемы исследования социальных потребностей: Препринт доклада конференции „Проблемы формирования и совершенствования социальных потребностей в условиях развитого социалистического общества”, Белгород, 1985 / Редкол.: Ю.К. Плетников (отв. ред.) и др.; АН СССР, Филос. о-во СССР и др. – М., 1985. – 79 с. – (Препринт / АН СССР, Филос. о-во СССР).
112. Методологический анализ политического знания / Ред. кол. А.И. Демидов (отв. ред.) и др. – Саратов, 1988. – 136 с. – (Философские проблемы государства и права. Межвузовский научный сборник. Вып. 5).
113. Методология права: Общие проблемы и отраслевые особенности. Труды по правоведенью / Ред. кол. И.Н. Грязун (отв. ред.) и др. – Тарту, 1988. – 284 с. – (Ученые записки / Тарт. ун-т ; Вып. 806 / 1).
114. Мирончук В.Д., Храмов В.О. Основы политологии: Курс лекций / В.Д. Мирончук, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2000. – 296 с.

115. Михайлов М.В., Мотылев А.С. Социализм и интересы / М.В. Михайлов, А.С. Мотылев. – М.: Политиздат, 1970. – 96 с.
116. Михайлов Н.Н. О потребностях человека, их возвышении и формирования / Н.Н. Михайлов. – М.: Знание, 1981. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. „Научный коммунизм” №5, 1981 г.).
117. Михайлов Н.Н. Потребности личности: проблемы формирования: [Учебное пособие по спецкурсу] / Н.Н. Михайлов. – Челябинск: Челябинский ГПИ, 1981. – 99 с.
118. Михайлов Н.Н. Потребность как социологическая категория. Учебное пособие для студентов / Н.Н. Михайлов. – Челябинск: Челябинский пед. ин-т, 1974. – 58 с. – (М-во просвещения РСФСР. Челябинский пед. ин-т).
119. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко / НАН України. Ін-т політологічних і етнопонаціональних досліджень. – Дрогобич: ВФ „Відродження”, 2004. – 487 с.
120. Михальченко Н.И. Коммунистическая идеология и деятельность масс / Н.И. Михальченко. – К.: Наукова думка, 1976. – 192 с.
121. Михальченко Н.И. Политическая идеология как форма общественного сознания / Н.И. Михальченко. – К.: Наукова думка, 1981. – 262 с.
122. Морозов В.С. Социальный интерес и поведение личности / В.С. Морозов. – М. Знание, 1977. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия „Философия”, № 2).
123. Мосолова Н.А. К вопросу о роли потребностей в эволюционном процессе / Н.А. Мосолова // Вестник Московского университета – Серия 8. Философия – №3. – 1966. – С. 46-53.
124. Мшвениерадзе В.В. Роль идеологии в жизни общества / В.В.Мшвениерадзе. – М.: Знание, 1969 – 46 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия „Философия”, № 8).
125. Мшвениерадзе В.В. Современное буржуазное политическое сознание: Философский аспект / В.В. Мшвениерадзе. – М.: Наука, 1981. – 448 с. – (АН СССР, ИН-т философии).

126. Неновски Н. Право и ценности / Нено Неновски / Вступ. ст. и пер. с болг. В.М. Софронова; Под ред. В.Д. Зорькина. – М.: Прогресс, 1987 – 248 с.
127. Нікорич А.В. Політологія. Навчальний посібник для студентів технічних вузів усіх спеціальностей / А.В. Нікорич. – Харків: НТУ ХПІ, 2001. – 276 с.
128. Общая и прикладная политология: Учеб. пособие / Под общ. ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М.: МГСУ, Изд-во „Союз”, 1997. – 992с.
129. Общая психология. Учеб. пособие для пед. институтов / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвящение, 1970. – 432 с.
130. Общественные отношения (социально-философский анализ) / В.И. Куценко, И.В. Бойченко, Ю.Д. Прилюк и др., Отв. ред. В.И. Куценко; АН УССР. Институт философии. – К.: Наукова думка, 1991. – 288 с.
131. Общественный интерес и личность.[Сборник статей. Общ. ред. проф. Л.М. Архангельского] / Л.М. Архангельский. – Свердловск, 1967. – 210 с. – (МВ и ССО РСФСР. Уральский государственный ун-т имени А.М. Горького. Социологические исследования. Вып. 2).
132. Основи демократії: Посібник / М.Бессонова, О.Бірюков, С.Бондарчук та ін.; За заг. ред. А.Колодій; АПН України, Інститут вищої освіти, Українсько-канадський проект „Демократична освіта”. – К.: „Ай Бі”, 2002. – 684 с.
133. Основи політичної науки: Курс лекцій / Кухта Б., Романюк А., Старецька Л. та ін. – Львів: Кальварія, 1997. – 336 с.
(Ч. 2): Політичні процеси, системи та інститути. – 1997. – 336 с.
134. Основи політології: курс лекцій для студ. вищ. учбових закладів / Авт. кол.: Вдовичин І.Я., Денисенко В.М. та ін. – Львів, 1992. – 142 с.
135. Основы политической науки: Курс лекций для высших учебных заведений / И.А. Ахтамзян, Г.Л. Купряшин, Т.П. Лебедева и др.; московский гос. ун-т имени М.В. Ломоносова. – К.: УМК ВО, 1991. – 248 с.

136. Основы теории политической системы / Отв. ред. Ю.А. Тихомиров, В.Е. Чиркин. – М.: Наука, 1985. – 248 с. – (АН СССР, Ин-т государства и права).

137. Панарин А.С. Введение в политологию: Учеб. пособие для преподавателей сред. шк. – М.: Новая школа, 1994 – 320 с.

138. Панарин А.С. Політологія: Учебник / А.С. Панарин / Московского гос. ун-т им. М.В Ломоносова. - 2 изд., перероб. и доп. – М.: Проспект, 2003, – 448 с.

139. Панарин А.С. Философия политики: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. „политология” / А.С. Панарин / Ин-т „Открытое общество”;. – М.: Новая школа, 1996. – 424 с.

140. Парахонський Б.О. Національні інтереси України (духовно-інтелектуальний аспект) / Б.О. Парахонський / К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 1993.- 43 [6]с. – (Препринт / НАН України, Національний ін-т стратегічних досліджень; 1993 – 6).

141. Пашкова О.Б. Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 22.00.05 „Етнополітичне та етнодержавознавство” / О.Б. Пашкова. – К., 2008. – 20 с.

142. Перегудов С.Г. и др. Группы интересов и российское государство / С.П. Перегудов, Н.Ю. Лашина, И. С. Семененко; РАН, Институт мировой экономики и международных отношений. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 350 с.

143. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: Навч. посіб. для студ. вищих закл. освіти I – IV рівнів акредитації. – 2-е вид., виправ. і доп. / В.М. Піча, Н.М. Хома – К.: Каравела, 2001. – 344 с.

144. Побочий І.А. Політична боротьба: праксеологічний вимір: [Монографія] / І.А. Побочий /. – К.: Абрис, 2007. – 352 с.

145. Побочий І.А. Система національно-державних інтересів та боротьба за їх реалізацію / І.А. Побочий // Держава і право: Збірник наукових праць.

Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 576 – 583.

146. Подмазко Є.А. Загальна теорія політики: Навчальний посібник / Є.А. Подмазко. – Одеса: Астропринт, 2003. – 172 с.

147. Пойченко А.М. Інноваційні технології і політична діяльність / А.М. Пойченко / Наукова рада Всеукр. об'єднання „Громада”, Ін-т національних відносин і політології НАН України. – К., 1994. – 36 с.

148. Пойченко А.М. Політика: теорія і технології діяльності / А.М. Пойченко / НАН України, Ін-т національних відносин і політології. – К., 1996. – 164с.

149. Пойченко А.М. Політичний процес в сучасній Україні: навч. посібник / А.М. Пойченко / Українська академія управління при Президентіві України. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 56 с.

150. Политическая антропология / В.В. Ильин (ред.) – М.: Издательство Московского университета, 1995. – 254 с.

151. Политическая власть – основная проблема политологии / Текст лекций / Н.С. Шаляев (сост.); Московский ун-т потребительской кооперации, Саранский кооперативный ин-т МУПК. – М.; Саранск, 2001. – 20 с.

152. Политическая культура и политическое сознание: Учебное пособие по политологии / Н.П. Поливаева (сост.); Воронежский государственный университет. Кафедра социологии и политологии. – Воронеж, 1999. – 60 с.

153. Политические системы современности: [Очерки] / [Ф.М. Бурлацкий, Г.Н. Манов, В.Г. Каленский и др.; Отв. ред. Ф.М. Бурлацкий, В.Е. Чиркин]. – М.: Наука, 1978. – 253 с. – (АН СССР, Ин-т гос. и права).

154. Политический процесс и политическое сознание: (Анализ взаимоотношения политики, власти и идеологии): [Сборник] / АН СССР, Ин-т философии; / Гл. ред. В.В. Мшвениерадзе. – М.: ИФАН, 1986. – 153 с.

155. Политическое обеспечение бизнеса: Учебное пособие / Под ред. Ю.С. Коноплина. – М.: Изд-во МАИ, 1995. – 136 с.

156. Политическое образование: система, методика, методология / [В.Г. Байкова, В.П. Васильев, В.Н. Зенков, В.М. Соколов]; Акад. обществ. наук при ЦК КПСС, Отд. по исследованию эффективности парт. пропаганды и политической информации. – М.: Мысль, 1976. – 230 с.

157. Политическое сознание и самосознание личности: [Сб. научных трудов] / Башкирский гос. ун-т им. 40-летия Октября; Редкол.: Ф.Б. Садыков (отв. ред.) и др. – Уфа, 1985. – 158 с.

158. Политология. Курс лекций: Учеб. пособие / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 255 с.

159. Политология. Учебное пособие для вузов / (А.А. Радуги сост. и отв. ред.)– М.: Центр, 1996. – 288 с.

160. Политология. Учебное пособие для высших учебных заведений / Г.В. Полунина, Е.В. Анисимов, В.Т. Зав'ялов и др.; Г.В. Полунина (ред.). – М.: АКАЛИС, 1996. – 277 с.

161. Политология: политическая теория, политические технологии: Учеб. для студентов вузов / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 559 с.

162. Политология: Учебник для вузов / Под ред. В.И.Буренко, В.В.Журавлева. – М.: Издательство „Экзамен”, 2004. – 320 с.

163. Политология: Учебное пособие для студентов технических университетов по направлению „Политология” / М.А. Василик, Л.Д. Козырева, О.Л. Гнатюк и др. – Спб.: Бизнес Пресса, 1998. – 421 с.

164. Політична діяльність: Опорний конспект лекцій з курсу „Загальна теорія політики” для студ. відділення „політологія” / А.І. Скрипник (уклад.); Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Інститут соціальних наук. Кафедра політології. – О., 2004. – 41 с.

165. Політична культура сучасної молоді / В.М. Бебик, М.Ф. Головатий, В.А. Ребкало; Український ДНІ проблем молоді. – К., 1996. – 112 с.

166. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: Аналітичний звіт / І.Жданов, С.Кисельов, О.Кисельова, С.Рябов; С.Рябов (відп.ред); Ін-т громадянської освіти НАУКМА. – К.: Тандем, 2004. – 79 с.

167. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми. – К.: Генеза, 2004. – 144 с.

168. Політична структура та процеси в сучасній Україні: Політологічний аналіз / Ф.М.Рудич, В.Б. Безверхий, М.Г. Кириченко та ін.; НАН України, Ін-т національних відносин і політології. – К.: Наукова думка, 1995. – 266 с.

169. Політичні партії в Україні: Ін форм.-довід. вид. / Я.В. Давидович (голов. ред.); Центральна виборча комісія – 2-е вид., доп. – К.: Атіка, 2005. – 440 с.

170. Політологічний енциклопедичний словник / В.Б. Авер'янов, І.В. Алексеєнко, С.С. Андреев та ін.; [В.П. Горбатенко (упоряд.)]; Ю.С.Шемшученко, В.Д. Бабкін та ін. (відп. ред); НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького, Українська асоціація політологів. - 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 735 с.

171. Політологічний словник: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / [За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка]. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

172. Політологічні обрії: Зб.наукових пр.: До 19 річниці кафедри політології Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Ф.М. Кирилюк (відп. ред.). – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 250 с.

173. Політологія / Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, М.І. Хилько та ін.; За ред Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2003. – 776 с.

174. Політологія: Академічний курс: Підручник для студентів юрид. спеціальних вищих навч закладів / М.І. Панов (керівн.авт.колект), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий дім „Ін Юре”, 2006. – 520 с.

175. Політологія: історія і методологія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Андрущенко, В.Г. Антоненко, Л.О. Ануфрієв та ін.; Ф.М. Кирилюк (заг. ред.). – К.: Здоров'я, 2000. – 630 с.

176. Політологія: Навч. посібник / Кучерявий І.Г., Гошовський М.М., Лещенко Л.Б. та ін.; За ред. І.Т. Кучерявого. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1998. – 431 с.

177. Політологія: Навчальний посібник для вузів / М.І. Сазонов, О.А. Фісун, В.І. Чигринов та ін.; М.І. Сазонов (упоряд. та ред.). – Харків: Фоліо, 1998. – 735 с.

178. Політологія: Підр. Для студ. ун-тів / О.І. Семків, В.І. Шпилюк та ін.; За ред. О.І. Семківа. – 2-е вид., зі змін. – Львів: Світ, 1994. – 592 с.

179. Політологія: Підручник / В.Г. Антоненко, В.Д. Бабкін, О.В. Бабкіна та ін.; О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко (ред.). – 2-е вид. перероб. і доп. – К.: „Академія”, 2003. – 528 с. – (Альма-матер).

180. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало та ін. – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.

181. Поліщук І. Політичні знання і політичні інтереси громадян / Ірина Поліщук // Людина і політика. – 2001. - №4. – С. 87-96.

182. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекцій / А.В. Поляков. – СПб.: Издательский дом С.-Петербургского ун-та, 2004. – 864 с.

183. Попов А.В., Зуева Л.А. Ценности в политике / А.В. Попов, Л.А. Зуева // Вестник МГУ. - Серия 12. Политические науки. – 2000. - №1. – С. 3-12.

184. Психология и политика: Учебное пособие для студ. гуманит. факультетов / Ф.М.Кирилюк, Л.А. Кремень, Ю.В. Ирхин; Киевский ун-т им. Т.Г.Шевченко, – К., 1993. – 140 с.

185. Радаев В.В. Потребности: социально-экономическая сущность и закономерности развития / В.В. Радаев. – М.: о-во „Знание” РСФСР, 1974. – 47 с. – (о-во „Знание” РСФСР. В помощь лектору. Б-ка „Потребности и потребление : тенденции, перспективы.” Науч.-метод. Совет по пропаганде экономических знаний).

186. Радаев В.В. Экономические интересы при социализме / В.В. Радаев. – М.: Московский университет, 1971. – 335 с.

187. Рейнвальд Н.И. Психология личности / Н.И. Рейнвальд. – М.: Изд-во Ун-та дружбы народов, 1987. – 197 с.
188. Рейнвальд Н.И. Психология личности: [Монографія] / Н.И. Рейнвальд. – М.: Изд-во УДН, 1987. – 200 с.
189. Руденко Ю. Політична свідомість: визначення та активність дослідження в контексті розвитку вітчизняної політичної науки / Ю. Руденко // Людина і політика. – 2001. – №4. – С. 107 – 114.
190. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія / С.Г. Рябов / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1996. – 117 с. – (Стратегія політики і політичний аналіз; Вип. 1).
191. Рябов С.Г. Метафізика інтересів як засадове бачення політики / С.Г. Рябов // Політологічні читання. – 1992. – №1. – С. 110 – 126.
192. Рябов С.Г. Політична наука в Україні ХХІ століття: Стан та перспективи розвитку: Дослідження / С. Г. Рябов. – К.: Навчально-методичний центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2005. – 104 с. – (Серія „Дослідження Консорціуму із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”).
193. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави / С.Г. Рябов / Міжнародний фонд „Відродження”. – К.: Тандем, 1996. – 239 с. – (Програма „Трансформація гуманітарної освіти в Україні”).
194. Рябов С.Г. Структура і функції знань про політику / С.Г. Рябов // Політологічні читання. – 1994. – №1. – С.167-169.
195. Сверхко О.В. Ціннісні орієнтації у політичній культурі молоді постсоціалістичного суспільства (соціологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.05 „Етнополітичне та етностатистичне вивчення” / О.В. Сверхко. – Харків, 1994. – 25 с.
196. Сергиенко П.А. Массовое политическое сознание: Проблемы формирования и развития / П.А. Сергиенко. – К.: Лыбидь, 1991. – 176 с.
197. Сиренко В.Ф. Интересы – власть – управление / В.Ф. Сиренко / АН УССР, Ин-т гос. и права. – К., 1991. – 156 с.

198. Сиренко В.Ф. Интересы в системе основных институтов советского государственного управления / В.Ф. Сиренко. – К.: Наукова думка, 1982. – 214 с. – (АН УССР, Ин-т государства и права).

199. Сиренко В.Ф. Интересы и власть / В.Ф. Сиренко. – К.: Оріяни, 2006. – 536 с.

200. Сиренко В.Ф. Интересы, власть, коррупция / В.Ф. Сиренко. – К.: Оріяни, 2006. – 72 с.

201. Сиренко В.Ф. Обеспечение приоритета общегосударственных интересов: (Организационно-правовые вопросы) / В.Ф. Сиренко. – К.: Наукова думка, 1987. – 180 с. – (АН УССР. Ин-т государства и права).

202. Сиренко В.Ф. Проблема интереса в государственном управлении / В.Ф. Сиренко. – К.: Наукова думка, 1980. – 179 с. – (АН УССР, Ин-т государства и права).

203. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов / О.Ф. Скакун / Ин-т внутренних дел. – Х.: Консул, 2000. – 704 с.

204. Сліпець П. Політичні цінності й ідеології у форматі стратегії формування ефективної держави та суспільних відносин: зб. наук. праць „Наука. Влада. Політика” [„Теоретичні проблеми наукового забезпечення суспільних перетворень: політологічний аспект”] / наук. ред.: М. І. Михальченко / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – К.: Знання України, 2008. – 240 с.

205. Сморгунов Л.В. Объективные законы и политика: к проблеме становления демократического социализма / Л.В. Сморгунов / Ленинградский ун-т. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1990. – 185 с.

206. Сморгунов Л.В. Политические интересы и их место в детерминации политической деятельности / Л.В. Сморгунов // Политические науки и политическая практика. Ежегодник современной Ассоциации политических наук. – М.: Наука, 1984. – С. 89-98.

207. Сморгунов Л.В., Семенов В.А. Политология: Учеб. пособие / Л.В. Сморгунов, В.А. Семенов. — Спб., 1996. — 205 с.
208. Соскін М.О. Типологія груп інтересів у сучасній політичній науці // Політологічний вісник. [Зб. наукових праць.] — К.: „ІНТАС”, 2008. — Вип. 34. — С. 119-130.
209. Социальная психология личности / Е.В. Шорохова, А.А. Бодалев, М.И. Бобнева и др.; (Е.В. Бобнева отв. ред.). — М.: Наука, 1979. — 344 с. — (АН СССР, Ин-т психологии).
210. Социальная философия: Учебник [для студ вузов, обучающихся по специальности „Философия”] / [И.А. Гобозов, В. С. Трехнев, Ю.А. Муравьев и др.]; И.А. Гобозов (ред.) / Московский гос. ун-т имени М.В. Ломоносова. Философский факультете. — М.: Издатель Савин С.А., 2003. — 522 с. — (Fons Scientiarum).
211. Социальные и политические отношения развитого социализма / Под ред. Г.А. Белова. — М.: Изд-во Московского университета, 1985. — 137 с.
212. Социальные потребности как детерминанты человеческой деятельности: Препринт доклада участников всесоюз. координац. совещ. „Проблема человека в историческом материализме” / АН СССР, Ин-т филос. и др.; Редкол.: Ю.К. Плетников (отв. ред.) и др. — М., 1985. — 73 с. — (Препринт / АН СССР, Ин-т философии).
213. Степаненко В.П. Національно-державне будівництво і проблема соціокультурної ідентичності / В.П. Степаненко // Політологічні читання. — 1994. — №1. — С.8-19.
214. Степанян В.В. Выражение интересов общества и личности в социалистическом праве (механизмы: структура, функционирование) / Отв. ред. А.С. Пиголкин. — Єреван: Изд-во АН АрмСРСР, 1983. — 157 с.
215. Степанян В.В. Социальные интересы и социалистическое право / В.В. Степанян. — Єреван: Изд-во АН АрмСРСР, 1980. — 138 с.

216. Тарасенко А.А. Общественные интересы и личность / науч. ред. Н.Н. Заренок. – Мн.: Наука и техника, 1980. – 152 с. – (АН БССР ; Ин-т филос. и права).
217. Тарасов О.Ю. Політологія. Конспект лекцій / О.Ю. Тарасов; Львів. Лісотехн. ін-т ім. С.П. Погрібняка. – Львів, 1992. – 28с.
218. Трипольский В.А. Социальные интересы и воспитание личности / В.А. Трипольский – К.: Политиздат Украины, 1985. – 215 с. – (Ин-т истории партии ЦК компартии Украины – филиал ИМЛ при ЦК КПСС).
219. Трошихин В.В., Теплов В.И. Культура политического процесса: Учебное пособие / В.В. Трошихин, В.И. Теплов. – М.: ООО Издательство РДЛ, 2001. – 222 с.
220. Тугаринов В.П. Личность и общество / В.П. Тугаринов. – М.: Мысль, 1965. – 191 с.
221. Тугаринов В.П. О природе сознания / В.П. Тугаринов. – Л., 1955 – 32 с. – (Всесоюз. о-во по распространению полит. и науч. знаний Ленингр. отд-ния).
222. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры / В.П. Тугаринов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1960. – 156 с.
223. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме / В.П. Тугаринов. – Л.: Изд. Ленинградского ун-та, 1968 – 124 с.
224. Уледов А.К. Структура общественного сознания. Теоретико-социальное исследование / А.К. Уледов. – М.: Мысль, 1968. – 324 с.
225. Философия: Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 584 с.
226. Философская энциклопедия / Глав. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1967 – 591 с. – (Науч. Совет изд-ва „Советс. Энциклопедия”; Ин-т философии АН СССР. Энциклопедии. Словари. Справочники). – Т.4: „Наука логики-сигети”.
227. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф.Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; І.Ф.Надольний (ред). – К.: Вікар, 2006 – 455 с. – (Серія „Вища освіта ХХІ століття”).

228. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.
229. Філософія: Навч. посібник / І.Ф. Надольного, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін.; І.Ф. Надольний (ред.). – К.: Вікар 1997. – 583 с.
230. Френкин А.А. Правовое политическое сознание / А.А. Френкин // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С. 3 – 14.
231. Ханипов А.Т. Интересы как форма общественных отношений / Отв.ред. А.К. Черненко, А.А. Чечулин ; АН СССР СО. Ин-т истории, филологии и филос. – Новосибирск: Наука СО, 1987. – 255 с.
232. Циганенко Г.В. З досвіду дослідження соціально-психологічної структури інтересу студентської молоді до політики / Г.В. Циганенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С.99 – 108.
233. Черкасов Г.К. Объективные и субъективные факторы детерминации человеческой деятельности / Г.К. Черкасов // Вестник Московского университета. - Серия 6. Философия – 1972. – №4. – С.14-23.
234. Черныш О.М., Костусев О.О. Политика и политология: Учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / О.М. Черныш, О.О. Костусев. – Одесса: ОКФА, 1998. – 208 с.
235. Чесноков Д.И. Общественный интерес и механизм действия социальных законов / Д.И. Чесноков // Вопросы философии. – 1966. – №9. – С.3 – 14.
236. Чинакова Л.И. К вопросу об интересе как социалистической категории / Сб. статей, материалы теорет. конфер. [„Некоторые вопросы исторического материализма”] / Редкол.: Л.И. Чинакова (отв. ред). – Омск, 1971. – 42 с. – (М-во просвещения РСФСР. Омский гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. Ученые записки. Выпуск 61).
237. Шульга З.П., Галкін Ю.І. Інтереси, стимули, заінтересованість / З.П. Шульга, Ю.І. Галкін / Шляхом заповітів В.І. Леніна. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 262 с.

238. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян / Г.П. Щедрова / Східноукраїнський ун-т. – К., 1994. – 112 с.
239. Эхин П. Э. Собственность и экономические интересы при социализме / П. Э. Эхин. – М.: Мысль, 1972. – 260 с.
240. Abbas, J. Ali. Political interests and the clash of civilizations // *Competitiveness Review : An International Business incorporating Journal of Global Competitiveness*. – 1993. – P. 1 – 2.
241. Jards, Dean. *Socialization to Politics*. New York : Praeger Publishers, 1973.
242. Key. V.O. Jr., *Politics, Parties and Pressure Groups*. 5th ed. – New York : Thomas Y Crowell Company, Publishers, 1964.
243. Szklarski Bohdan. *Semi-public democracy : Articulation of interests and transformation / Polish acad. of schi. ; Institute of political studies*. – Warsaw, 1997. – 234 p.